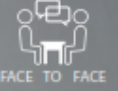

CONFERENCE BOOK

ICPRS
2nd INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON
PANDEMIC, INFECTION DISEASES AND
GLOBAL EFFECTS INTERDISCIPLINARY
STUDIES AND GROUP EXHIBITION

January 13 - 14, 2023
Istanbul

www.pandemikongresi.org

**ICPRS 2nd INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON PANDEMIC, INFECTION
DISEASES AND GLOBAL EFFECTS INTERDISCIPLINARY STUDIES**

**January 13 - 14, 2023
Istanbul**

ISBN : 978-625-6393-25-7

Academy Global Publishing House

ICPRS
2ND INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON PANDEMIC, INFECTION DISEASES
AND GLOBAL EFFECTS INTERDISCIPLINARY STUDIES
JANUARY 13 - 14, 2023
ISTANBUL

Edited By
PROF. DR. ALİ BİLGİLİ

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conference: Prof. Dr. Ali Bilgili
Head of Organizing Board: Assit. Prof. Dr. Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Naile Bilgili
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Başak Hanedan
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek Kanbur
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Raihan YUSOPH
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hajar HUSEYNOVA
Organizing Committee Member: Aynur Əliyeva
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə
Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.
Academy Global–2023©

Issued: 15.02.2023
ISBN: 978-625-6393-25-7

CONFERENCE ID

**ICPRS
2ND INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON PANDEMIC, INFECTION
DISEASES AND GLOBAL EFFECTS INTERDISCIPLINARY STUDIES**

**DATE – PLACE
JANUARY 13 - 14, 2023
ISTANBUL**

**ORGANIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & PUBLISHING**

**EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.**

**PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – Mexico – Iran – Nigeria – Pakistan – Abuja – Albania – Croatia – Georgi –
Egypt – India – Azerbaijan**

**PRESENTATION
Oral presentation**

**PERCENTAGE OF PARTICIPATION
10 Papers from From Turkey And 12 Papers From Other Counteries**

**LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic**

Scientific & Review Committee

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia

Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə - Azerbaijan

Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan

Prof. Dr. Burcu Semin AKEL - Türkiye

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia

Aynurə Əliyeva - Azerbaijan

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan

Doç. Dr. Abdulsemet AYDIN – Türkiye

Doç. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Türkiye

Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria

Prof. Dr. Ali BİLGİLİ – Türkiye

Prof. Dr. Naile BİLGİLİ - Türkiye

Prof. Dr. Başak HANEDAN - Türkiye

Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania

Doç. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran

Dr. Gültekin GÜRÇAY – Türkiye

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA - Azerbaijan

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan

Dr. Dody HARTANTO - Indonesia

Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran

Prof. Dr. Həcər Hüseynova - Azerbaijan

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan

Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY - Kazakhstan

Dr. Mamatkuli JURAYEV – Ozbekistan

Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan

Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria

Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR - Türkiye

Doç. Dr., İradə Kərimova - Azerbaijan

Prof. Dr. Emine KOCA – Türkiye

Prof. Dr. Fatma KOÇ - Türkiye

Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU - Türkiye

Prof. Dr. Natalia LATYGINA - Ukraina

Sonali MALHOTRA - India

Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan

Prof. Muntazir MEHDI - Pakistan

Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan

Assist. Prof. K. R. PADMA – India

Doç. Dr. Sevinc Sadıqova - Azerbaijan

Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Türkiye

Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan

Doç. Dr. Könül Səmədova - Azerbaijan

DR. Bhumika SHARMA - India

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan

Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia

Assoc. prof. Ivaylo STAYKOV, Bulgaria

Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia

Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam

Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan

Dr. Dinarakhan TURSUNALIEVA - Kirgizia

Prof. Dr. Raihan YUSOPH -Philippines

Prof.Dr. Akbar VALADBIGI - Iran

Dr. Yang ZITONG - China

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 876 0670 5545
Passcode: 140123
Date: 14.01.2023

ICPRS
**2nd INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON PANDEMIC, INFECTION
DISEASES AND GLOBAL EFFECTS INTERDISCIPLINARY STUDIES**
January 13 - 14, 2023
Istanbul

CONFERENCE PROGRAM
Online Presentation

Join Zoom Meeting

<https://us02web.zoom.us/j/87606705545?pwd=RWpwOW9WRTJFRUpZDA0NzF6WwXNIZz09>

Meeting ID: 876 0670 5545

Passcode: 140123

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 876 0670 5545
Passcode: 140123
Date: 14.01.2023

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID
- or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. H-..., S- ... NAME SURNAME

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 876 0670 5545
Passcode: 140123
Date: 14.01.2023

14.01. 2023

11: 00 – 13 : 00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 876 0670 5545

Passcode: 140123

HALL: 1 SESSION: 1

MODERATOR: Prof. Dr. ALİ BİLGİLİ

Pelin ÖNDER EROL
Zeynep Gizem ESKİCİ

COVID-19 PANDEMİSİNDE BABALARIN ÇOCUKLARINA KARŞI
SORUMSULULUK ÜSTLENME DÜZEYİNİN İNCELENMESİ

İrem Bayram Zümrüt
Nesrin Küçükaksoy
Selim Baradan

COVID-19 PANDEMİSİNİN İNŞAAT SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARINA
ETKİLERİ

Ujas Pandya
Dr. Paresh Joshi

PANDEMIC LITERATURE: A STUDY OF THE ESSENCE OF LIFE

Dr. Öğr. Üyesi Funda KOCAAY

BİLGİ KİRLİLİĞİ İLE HALK SAĞLIĞINA YÖNELİK MÜCADELE:
SOSYOBİLİMSEL KONULAR AÇISINDAN COVID-19 SALGINI
ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Handan Asüde BAŞAL
Arş. Gör. Yüksel KANTEKİN
ATABAY

5-8 YAŞ GRUBU ÇOCUKLAR VE ANNELERİNDE PANDEMİ
ÖNCESİ VE SONRASINDA GÖRÜLEN DAVRANIŞ PROBLEMLERİ

Prof.Dr.Handan Asüde Başal
Öğr. Gör.Gökçen AKBABAOĞLU

PANDEMİ ÖNCESİ VE SONRASINDA ÖĞRETMENLERİN 3-7 YAŞ
GRUBU ÖĞRENCİLERİNDE GÖZLEMLedikLERİ DAVRANIŞ
BOZUKLUKLARI

Zohaib Hassan Sain

CHALLENGES FACED IN ONLINE EDUCATION & LEARNING IN
PAKISTAN DURING COVID-19 PANDEMIC

Doç. Dr. Ezgi TOKDİL

CONTEMPORARY ART AND DISEASES: PANDEMIA AND ITS
REFLECTIONS TO ART

Doç. Dr. Ezgi TOKDİL

THE COVID-19 GLOBAL EPIDEMIC: IMPACT ON THE ARTIST,
THE ARTWORK AND THE EXHIBITION SPACE

Prof. Dr. ALİ BİLGİLİ
Prof. Dr. BAŞAK HANEDAN

PRESENCE OF SARS-COV-2 IN WATER AND WASTEWATERS

Oya Güven
Dilek Vural Keleş

COVID-19 HASTALARINDA ENFEKSİYON PARAMETRELERİ VE
ORGAN FONKSİYON TESTLERİNİN PROGNOZ İLE İLİŞKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Şahizer ERAYDIN
Dr. Öğr. Üyesi Tülay YILMAZ
BİNGÖL

COVID 19 PANDEMİSİNİN ERKEKLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE
ALGILARI

Prof. Dr. Nermin GÜRHAN
Dr. Öğr. Üyesi Birgül VURAL
Dr. Öğr. Üyesi Bahadır GENİŞ

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 876 0670 5545
Passcode: 140123
Date: 14.01.2023

14. 01. 2023

14: 00 – 16 : 00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 876 0670 5545

Passcode: 140123

HALL: 1 SESSION: 2

MODERATOR:

Angel Daniel Muñoz Guzmán

Angel Daniel Muñoz Guzmán

AN EXPLORATORY STUDY OF THE STUDENT'S LEARNING EXPERIENCE BY APPLYING DIFFERENT TOOLS FOR E-LEARNING AND E-TEACHING

S. Amirhassan Monadjemi,
Narges Zarrabi,
Naser Neamatbakhsh

ENERGY FIELDS AS ALTERNATIVE CURES FOR VIRAL DISEASES

A. Asambe

SANITARY MEASURES IN PIGGERIES, AWARENESS AND RISK FACTORS OF AFRICAN SWINE FEVER IN BENUE STATE, NIGERIA

Naveed Ghani,
Samreen Javed

SURVEY BASED DATA SECURITY EVALUATION IN PAKISTAN FINANCIAL INSTITUTIONS AGAINST MALICIOUS ATTACKS

H. C. Chinwenyi,
H. D. Ibrahim,
J. O. Adekunle

A STUDY OF TWO DISEASE MODELS: WITH AND WITHOUT INCUBATION PERIOD

Stela Papa,
Klementina Puto,
Migena Pllaha

EVALUATION OF THE HEPATITIS C VIRUS AND CLASSICAL AND MODERN IMMUNOASSAYS USED NOWADAYS TO DIAGNOSE IT IN TIRANA

Nikolina Ribarić

EXAMINATION OF READINESS OF TEACHERS IN THE USE OF INFORMATION-COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE CLASSROOM

Maia Kukhaleishvili,
Ekaterine Bulauri,
Iveta Megrelishvili,
Tamar Shamatava,
Tamar Chipashvili

SURVEY OF POTATO VIRAL INFECTION USING DAS-ELISA METHOD IN GEORGIA

Iman I. Salama,
Samia M. Sami
Somaia I. Salama,
Zeinab N. Said,
Thanaa M. Rabah,
Aida M. Abdel-Mohsin
Virupakshaiiah DBM,
Chandrakanth Kelmani,
Rachanagouda Patil,
Prasad Hegade

HEPATITIS B VIRUS INFECTION AMONG EGYPTIAN CHILDREN VACCINATED DURING INFANCY

COMPUTER AIDED DOCKING STUDIES ON ANTIVIRAL DRUGS FOR SARS

Content

Conference ID

Scientific & Review Committee

Program

Content

Oral Presented Papers In The Conference

COVID-19 PANDEMİSİNDE BABALARIN ÇOCUKLARINA KARŞI SORUMLULUK ÜSTLENME DÜZEYİNİN İNCELENMESİ Zeynep Gizem ESKİCİ, Pelin ÖNDER EROL	1
COVID-19 PANDEMİSİNİN İNŞAAT SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARINA ETKİLERİ İrem BAYRAM ZÜMRÜT, Nesrin KÜÇÜKAKSOY , Selim BARADAN	9
ÇAĞDAŞ SANAT VE HASTALIKLAR: PANDEMİLER VE SANATA YANSIMALARI Ezgi TOKDİL	19
COVID-19 KÜRESEL SALGINI: SANATÇI, SANAT ESERİ VE SERGİLEME MEKÂNI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ Ezgi TOKDİL	39
Pandemic Literature: a study of the essence of Life Ujas Pandya Paresh Joshi	65
BİLGİ KİRLİLİĞİ İLE HALK SAĞLIĞINA YÖNELİK MÜCADELE: SOSYOBİLİMSEL KONULAR AÇISINDAN COVID-19 SALGINI ÖRNEĞİ Funda KOCAAY	66
5-8 YAŞ GRUBU ÇOCUKLAR VE ANNELERİNDE PANDEMİ ÖNCESİ VE SONRASINDA GÖRÜLEN DAVRANIŞ PROBLEMLERİ Handan Asûde BAŞAL Yüksel KANTEKİN ATABAY2	68
PANDEMİ ÖNCESİ VE SONRASINDA ÖĞRETMENLERİN 3-7 YAŞ GRUBU ÖĞRENCİLERİNDE GÖZLEMLEDİKLERİ DAVRANIŞ BOZUKLUKLARI Handan Asûde Başal , Gökçen AKBABAĞLU	87
Challenges faced in Online Education & Learning in Pakistan during Covid-19 Pandemic Zohaib Hassan Sain	88
SU VE ATIK SULARDA SARS-COV-2 VARLIĞI Ali Bilgili, Başak Hanedan	89
Computer Aided Docking Studies on Antiviral Drugs for SARS Virupakshaiah DBM, Chandrakanth Kelmani, Rachanagouda Patil, Prasad Hegade	94

COVID 19 PANDEMİSİNİN ERKEKLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE ALGILARI Şahizer ERAYDIN, Tülay YILMAZ BİNGÖL, Nermin GÜRHAN, Birgül VURAL	95
An Exploratory Study of the Student's Learning Experience by Applying Different Tools for e-Learning and e-Teaching Angel Daniel Muñoz Guzmán	106
Energy Fields as Alternative Cures for Viral Diseases S. Amirhassan Monadjemi, Narges Zarrabi, Naser Neamatbakhsh	107
Sanitary Measures in Piggeries, Awareness and Risk Factors of African Swine Fever in Benue State, Nigeria A. Asambe	108
Survey Based Data Security Evaluation in Pakistan Financial Institutions against Malicious Attacks Naveed Ghani, Samreen Javed	109
A Study of Two Disease Models: With and Without Incubation Period H. C. Chinwenyi, H. D. Ibrahim, J. O. Adekunle	110
Evaluation of the Hepatitis C Virus and Classical and Modern Immunoassays Used Nowadays to Diagnose It in Tirana Stela Papa, Klementina Puto, Migena Pllaha	111
Examination of Readiness of Teachers in the Use of Information-Communication Technologies in the Classroom Nikolina Ribarić	112
Survey of Potato Viral Infection Using Das-Elisa Method in Georgia Maia Kukhaleishvili, Ekaterine Bulauri, Iveta Megrelishvili, Tamar Shamatava, Tamar Chipashvili	113
Hepatitis B Virus Infection among Egyptian Children Vaccinated during Infancy Iman I. Salama, Samia M. Sami, Somaia I. Salama, Zeinab N. Said, Thanaa M. Rabah, Aida M. Abdel-Mohsin	114
COVID-19 HASTALARINDA ENFEKSİYON PARAMETRELERİ VE ORGAN FONKSİYON TESTLERİNİN PROGNOZ İLE İLİŞKİSİ Oya Güven, Dilek Vural Keleş	115

COVID-19 PANDEMİSİNDE BABALARIN ÇOCUKLARINA KARŞI SORUMLULUK ÜSTLENME DÜZEYİNİN İNCELENMESİ¹

Zeynep Gizem ESKİCİ¹, Doç. Dr. Pelin ÖNDER EROL²

¹ Ege Üniversitesi, – ORCID ID: 0000-0002-0913-7746

² Ege Üniversitesi, – ORCID ID: 0000-0003-3660-4618

ÖZET

Günümüzde değişen aile rolleriyle birlikte aile içinde çocuğun bakımını ve çocuğa karşı sorumluluklarını üstlenen annenin yanı sıra babanın da bu görevi paylaşan ebeveyn olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Özellikle pandemi koşulları, özel alanın günün tamamında her iki ebeveyn tarafından etkin kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Çalışmanın temel amacı, pandemiye koşut olarak küçük çocuğu olan babaların çocukların gereksinimlerinin karşılanmasına katılma düzeylerinin değişip değişmediğinin ve ebeveynler arasında adil bir paylaşımın olup olmadığının belirlenmesidir.

Araştırmanın evrenini; evli, 0-13 yaşları arasında çocuğu olan, evli, meslek sahibi ve İzmir’de yaşayan babalar oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise, okul öncesi veya okul çağında çocukları olan 781 babadan oluşmaktadır. Online anket tekniğinin kullanıldığı araştırmadan elde edilen veriler, SPSS 25.0 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. İstatistiksel analizler sonucunda elde edilen araştırma bulguları; okul döneminde çocuklarına karşı olan sorumlulukları üstlenmede ebeveynler arasındaki paylaşımının pandemi öncesindeki dönemle karşılaştırıldığında pandemi sürecinde daha az adil olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ebeveynlik, Babalık rolleri, Aile içi iş bölümü.

1. GİRİŞ

Toplumsal değişmeye koşut olarak babalığın anlamının tarih boyunca değiştiği görülmektedir. Engels ([1884] 1979), ilkel toplumlarda çocuğunun babasının bilinmemesi nedeniyle soy izleme biçiminin ana soyuna dayandığı bir dönemden geçildiğini belirtmektedir. Sanayileşmeye kadar olan dönemde ise çocuğun sorumluluğunu alan asıl ebeveynin baba olduğu; Sanayi Devrimi’nden sonra ise babanın asıl rolünün eve ekmek getiren olmaya başladığı görülmektedir. Çalışan babaların ev ve çocuk bakımı işlerine dönüşü, II. Dünya Savaşı sonrasında bebek patlaması kuşağının getirdiği çok sayıda çocuğa bakma sorumluluğunun anneye paylaşılması gerekliliğiyle gerçekleşmiştir. Bebek patlaması kuşağı döneminde tek başına annenin yaşları birbirine yakın olan çok sayıda çocuğa bakmaya yetişmemesi nedeniyle babaların da çocuk bakımı rollerinde aktif bir şekilde yer almaya başladığı görülmektedir (Newman & Grauerholz, 2002: 349). Yanı sıra modernleşme ve buna koşut ortaya çıkan toplumsal değişimler; aile ve çocuk-ebeveyn dinamiklerini değiştirmeye devam etmektedir.

¹ Bu bildiri, Zeynep Gizem Eskici’nin Doç. Dr. Pelin Önder Erol danışmanlığında yürütmekte olduğu “Covid-19 Pandemisinde Babalık Rollerinin İncelenmesi: İzmir Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden elde edilen verilerin bir kısmına dayanmaktadır.

Sanayileşme ve kentleşme, yaşam şartlarının değişmesini beraberinde getirmiştir. Emeğin geniş aileden özgürleştiği çekirdek ailede kadın ve erkeğin ekonomik zorlukları birlikte omuzlamaları, toplumsal cinsiyet kalıplarına yüklenen rollerde de farklılık yaşanmasına sebep olmuştur. Kadınların ikincil de olsa hane gelirine katkı sağlayan olarak kamusal hayatta görünür olması, aile içi rollerin yeniden şekillenmesine ve aile içi dinamiklerin dönüşmesine yol açmıştır. Değişim süreci devam ederken yine modernleşme ile kadınların artık erkeklere yakın eğitim düzeyine eriştikleri görülmektedir. Bu, cinsiyete dayalı toplumsal iş bölümünde değişikliklere zemin hazırlayarak kadına ataerkil toplumdakinden farklı roller atfedilmesine neden olmaktadır.

Kadının iş yaşamında aktif rol oynamaya başlaması, ev içindeki kimliği ile çalışma hayatındaki kimliği arasında ona çifte yük getiren ikili bir durum yaratmıştır (Önder Erol, 2019). Geleneksel toplumda kadının yaşamı, özel (domestik) alanda şekillenirken buna paralel olarak gerçekleştirdiği yemek yapma, temizlik yapma ve çocuk bakma gibi temel görevleri üstlenmeye devam ettiği görülmektedir. Öte yandan modernleşmeyle birlikte kadının aktif bir şekilde iş hayatında yer alması, ataerkil normlarla tezatlık oluştururken; erkeklerin hâlen birincil gelir sağlayıcı ve “eve ekmek getiren kişi” olarak konumlandırılmaya devam ettirilmesi, bu yapının gelenekselliğini korumasına yardımcı olmaktadır.

Kadının iş yaşamında giderek daha fazla yer alması, mekânsal olarak evde bulunma sürelerini erkeğinkine yakınlaştırmıştır. Ayrıca çifte bir yükün altına giren kadın anlamsal rollerinin yürütülmesinde desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bu, bazı işlevlerin bürokratik kurumlara aktarılarak piyasadan veya devletten destek alınması ya da diğer aile üyelerinin bu işlevlerin yerine getirilmesindeki adil paylaşımları yoluyla mümkün olmaktadır.

Bu çalışma, yukarıda sözü edilen diğer aile üyelerinin bu işlevlerin yerine getirilmesindeki rollerine eğilirken bunu pandemi döneminde ve babaların çocukla ilgili konularda anneyle olan adil iş bölümünü konu alması bakımından sınırlı bir alana mercek tutmayı hedeflemektedir. Genel anlamda pandemiyle değişen aile içi rolleri konu alan çalışmaların sayısı azımsanmayacak düzeydedir. Bozkurt'un 2020 ve 2021 yılında yaptığı 9129 katılımcısı olan çalışmaların sonuçlarına göre bu yıllarda, aile bağlarının pandemi döneminde güçlendiğine dair görüş, %55'ten %43'e gerilemiştir. Bu görüşe en az katılanlar ise ev hanımları olmuştur. Artan iş yükü ve stresten dolayı kadınlar ve gençlerin aile içi sorunlarının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Hane geliri arttıkça aile bağlarının güçlenmesi ise araştırmanın önemli bulguları arasındadır.

Kanada'da yapılan bir başka çalışmada (Shafer, vd., 2020); artan hane halkı gelirinin babaların çocuklara karşı aldıkları sorumluluk ile pozitif ilişkili olduğu saptanmıştır. Pandemi sürecinde ebeveynler arasındaki iş bölümünde eşitliğe yaklaşılmaktadır. Yine Kanada'da yapılan diğer bir çalışmada (Gordon & Presseau, 2022), 13 yaş altı çocukların ebeveynleri arasında anne ve babaların rol üstlenme şekli pandemi döneminde farklılaşmıştır. Bu ebeveynler, çocuk bakımı ve işlerini aynı anda yürütmeleri nedeniyle zorlandıklarını belirtmişlerdir. Onların iş üretkenlikleri, daha büyük çocuğu olan kişilere veya hiç çocuğu olmayanlara kıyasla azalmıştır. Özellikle küçük çocukların anneleri, babalara göre çocuklarıyla

daha fazla zaman geçirmişlerdir. Birincil bakıcı olan anneler, yine pandemi sürecinde birincil bakıcı olarak kalmaya devam etmiştir. Bu durum, Kanada gibi toplumsal cinsiyet eşitliğinin yüksek olduğu bir ülkede bile devam etmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir başka çalışmada (Carlson, vd., 2021); babalarda çocuk bakımında artış gözlemlenmiş olup bunun sebebi, çocuğa ayrılabilen zaman dilimi olarak belirtilmiştir. Erkeğin evde olması ev içi emekte daha eşit paylaşıma yol açabilir ancak annelerin ısrarla babalardan daha fazla çocuk bakımı gerçekleştirildiği görülmüştür. Pandemi öncesi döneme göre annelerin yükü artmıştır. Yine de babalar, ikincil konumda kalsa da pandemi döneminde önceki döneme göre daha fazla rol üstlenmişlerdir. Ebeveynlerin ev içi ve çocuk bakımı görevlerindeki değişiklik kazançlarıyla ilişkilendirilmiştir.

3345 Brezilyalı akademisyenle gerçekleştirilen bir diğer çalışmada da (Staniscuaski F, vd., 2021); pandemi döneminde ev içi ve ebeveynlik rollerinin eşitsiz dağılımı vurgulanmıştır. Çalışma süreleri değiştikçe annelerin çocukla ilgilenme süreleri, babalara göre artmıştır. Özellikle pandemi sürecinde kreşlerin kapalı olması ve büyükannelere ulaşılmaması, çocuk bakımı ve çocukların eğitimini tamamen ebeveynler üstlenmek zorunda kalmışlardır.

Covid-19 pandemisi, toplumsal değişme merceğinde ele alındığında yaşanan bu sürecin aile içi ilişkileri dönüştürme potansiyeli olan güçlü bir motor olduğu söylenebilir. Başka bir dönüşüm dönemi olan bebek patlaması yıllarında da görüldüğü gibi, pandemi dönemi de ebeveynliğin ve babalığın anlamını değiştirme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla Covid-19 pandemisinde de buna benzer bir durumun olup olmadığını saptama motivasyonu ile ortaya konmuş olan bu çalışmanın, özellikle okul öncesi ve okul çağına olmak üzere 0-13 yaş arasında çocuğu olan babaların; pandemi döneminde çocukla ilgili konularda anneyle olan adil iş bölümünün pandemiye koşut olarak değişip değişmediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. ALAN ARAŞTIRMASI

2.1 YÖNTEM

Bu araştırma nicel araştırma yöntemine dayanmaktadır. Bu yöntem çerçevesinde veri toplama tekniği olarak online anket seçilmiştir. Online anket, danışmanın koordinatörlüğünde araştırmacı tarafından hazırlanmış ve anketlerin uygulanması araştırmacı tarafından Google Formlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Pandemi döneminin hâlen devam ediyor olmasından dolayı yüz yüze görüşme yapmanın riskleri öngörülmüş olup buna karşın olası kapanmalarda da uygulamaya olanak tanınması, daha hızlı veri toplanabilmesi, maliyetsiz olması ve daha çok kişiye ulaşabilmeyi mümkün kılması nedeniyle bu teknik seçilmiştir.

Araştırma sorusu, “0-13 yaş arasında çocuğu olan, evli, meslek sahibi ve İzmir’de yaşayan babaların; pandemi döneminde çocukla ilgili konularda anneyle olan adil iş bölümü pandemiye koşut olarak değişmiş midir?” olan çalışmada iki hipotez test edilmiştir. İlgili hipotezler aşağıdaki gibidir:

H1: Okul öncesi çocuğu olan babaların; pandemi döneminde çocukla ilgili konularda anneyle olan adil iş bölümü, pandemi öncesine göre artmıştır.

H2: Okul çağında çocuğu olan babaların; pandemi döneminde çocukla ilgili konularda anneyle olan adil iş bölümü, pandemi öncesine göre artmıştır.

Bu hipotezleri test etmek üzere katılımcılardan “Okul öncesi dönemdeki / Okul dönemindeki çocuğumla ilgili konularda annesi ile adil bir iş bölümümüz vardır.” ifadesine katılma düzeylerini işaretlemeleri, üçlü likert tipi ölçek ile bu yargıyı derecelendirmeleri istenmiştir. Pandemi öncesi ve pandemi sonrası olmak üzere iki farklı şekilde derecelendirme yapılmıştır. Burada anlamlı bir fark olup olmadığı bağımlı örneklem t-testi ile test edilmiştir.

Araştırmanın sınırlılıklarından biri, dijital ayrımın karşımıza çıkma olasılığı olmuştur. Bu nedenle, bu eşitsizliği elden geldiği ölçüde bertaraf etmek için evrenin meslek sahibi babalar ile sınırlı tutulması, dolayısıyla ulaşılan bulguların dijitalleşen topluma daha fazla uyumlanmış olduğunu beklediğimiz meslek sahibi babalara genellenmesi uygun görülmüştür.

2.2. ARAŞTIRMANIN EVRENİ

Evren, 0-13 yaş aralığında en az bir çocuk sahibi olan, evli, meslek sahibi ve İzmir’de yaşayan erkeklerden oluşmaktadır. 0-13 yaş aralığı bebeklikten ergenlik dönemine kadar olan gelişimi kapsayan bir yaş aralığıdır. “Ergenlik dönemi; ülkemizde kızlarda 10-12 yaş, erkeklerde 12-14 yaşları arasında başlamaktadır” (Yavuzer’den akt. Doğan, 2007). Bu yaş aralığı, ebeveyn bakımına ihtiyaç duyulan bir dönem olduğu için araştırmaya uygun görülmüştür. Evli erkeklerin seçilmesinin sebebi ise eşi ve çocuğu/çocuklarıyla aynı mekânda yaşayıp pandemi sürecini aynı evde geçirmiş olma olasılıklarının daha yüksek olmasıdır.

Evrenin İzmir’den seçilmesinin nedeni ise Türkiye’de modern hayatın görüldüğü bir şehir olmasıyla birlikte İzmir’in, cinsiyet eşitliği konusunda yüksek skora sahip olmasıdır. “Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sonuçlarından biri olan kadın erkek arasındaki eğitim düzeyi farkı, Türkiye ortalaması ile karşılaştırıldığında İzmir’de görece düşüktür. Bununla birlikte TÜİK’in 2017 verisine göre işgücüne katılan kadın oranının en yüksek olduğu iller arasında yine İzmir (%43,4) yer almaktadır” (Önder Erol & Altınoluk, 2020). Bu durum, İzmir’deki toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki argümanımızı destekler niteliktedir.

Araştırmanın örneklemini ise 781 kişiden oluşmaktadır. Bu büyüklük %95 güven aralığı için evreni temsil eder bir büyüklük olarak gösterilmektedir (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2007: 72)

2.3. BULGULAR

Araştırma bulguları okul öncesi ve okul döneminde çocuğu olan babaların verdikleri yanıtlara göre toplamda 4 tabloda özetlenmektedir.

İlk olarak okul öncesi dönemde en az bir çocuğu olan babaların “Okul öncesi dönemdeki çocuğumla ilgili konularda annesi ile adil bir iş bölümümüz vardır” ifadesine pandemi öncesindeki ve sonrasındaki dönemleri göz önünde bulundurarak üçlü Likert tip skala üzerinde katılma düzeylerine ilişkin istatistiksel analiz paylaşılmaktadır. 1= “Katılmıyorum.”, 2=

“Kararsızım.” ve 3= “Katılıyorum.” yanıtına işaret etmektedir. Örnekleme giren babalardan 540’ının en az bir okul öncesi dönemde çocuğu vardır.

Çizelge 1: Pandemi Öncesi ve Sonrası Dönemde Ebeveynler Arasında Okul Öncesi Çocuklarıyla İlgili Konularda Adil İş Bölümü Tutumuna İlişkin Bağımlı Örneklem İstatistik Analizi

	Ortalama	N	Standart Sapma	Ortalama Farklarının Standart Hatası
Pandemi Öncesi	1.8722	540	.91187	.03924
Pandemi Sonrası	1.8481	540	.92135	.03965

Pandemi öncesinde 1,8722 olan ortalamanın pandemi sonrasında 1, 8481’e gerilediği görülmektedir (Çizelge 1). Ancak bağımlı örneklem t-testinin anlamlılık düzeyi, iki dönem arasındaki ortalama farkının istatistiki olarak anlamlı bir fark olmadığına ($0,357 > 0,05$) işaret etmektedir (Çizelge 2).

Çizelge 2: Pandemi Öncesi ve Sonrası Dönemde Ebeveynler Arasında Okul Öncesi Çocuklarıyla İlgili Konularda Adil İş Bölümü Tutumuna İlişkin Bağımlı Örneklem t-Testi

	Farklılıklar							Anlamlılık Düzeyi (2 yönlü)
	Ortalama	Standart Sapma	Ortalama Farklarının Standart Hatası	%95 Güven Aralığı		t	df	
				En Düşük	En Yüksek			
Pandemi Öncesi Pandemi Sonrası	.02407	.60714	.02613	-.02725	.07540	.921	539	.357

Okul çağında en az bir çocuğu olan 440 babanın sorumluluk paylaşım düzeyleri incelendiğinde ise; pandemi öncesinde 1,8386 olan ortalamanın pandemi sonrasında 1,7818’e gerilediği görülmektedir (Çizelge 3). Bağımlı örneklem t-testinin anlamlılık düzeyi, iki dönem arasındaki ortalama farkının istatistiki olarak anlamlı olduğuna ($0,038 < 0,05$) işaret etmektedir (Çizelge 4).

Çizelge 3: Pandemi Öncesi ve Sonrası Dönemde Ebeveynler Arasında Okul Dönemi Çocuklarıyla İlgili Konularda Adil İş Bölümü Tutumuna İlişkin Bağımlı Örneklem İstatistik Analizi

	Ortalama	N	Standart Sapma	Ortalama Farklarının Standart Hatası
Pandemi Öncesi	1.8386	440	.91251	.04350
Pandemi Sonrası	1.7818	440	.90437	.04311

Çizelge 4: Pandemi Öncesi ve Sonrası Dönemde Ebeveynler Arasında Okul Dönemi Çocuklarıyla İlgili Konularda Adil İş Bölümü Tutumuna İlişkin Bağımlı Örneklem t-Testi

	Farklılıklar							
	Ortalama	Standart Sapma	Ortalama Farklarının Standart Hatası	%95 Güven Aralığı		t	df	Anlamlılık Düzeyi (2 yönlü)
En Düşük				En Yüksek				
Pandemi Öncesi Pandemi Sonrası	.05682	.57189	.02726	.00323	.11040	2.084	439	.038

3. DEĞERLENDİRME

Araştırmanın bulguları, ebeveynler arasındaki adil iş bölümünün, pandemi sonrasında pandemi öncesine göre azalış gösterdiğine işaret etmektedir. Yine de bunlar arasından okul döneminde çocuğu olan babaların adil iş bölümü ifadesine verdikleri yanıtların ortalamasındaki azalmanın, istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Öte yandan okul öncesi çocuğu olan babalardaki pandemi öncesi ve sonrasındaki ortalama farkı istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır. Okul döneminde çocuğu olan babaların anneleri ile olan iş bölümünün pandemi döneminde adaletsizleştiği görülmektedir, aynısını okul öncesi çocuğu olan babalar için söylemek mümkün değildir. Okul öncesi çocuğu olan babalarda adil iş bölümü bakımından iki dönem arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır.

Kısacası buradaki önemli nokta, okul öncesi çocuğu olan ve okul döneminde çocuğu olan babaların pandemi öncesi ve pandemi sonrasındaki adil iş bölümü beyan etme ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığına ilişkindir. Okul öncesinden ziyade okul çağında çocuğu olanlar için çocuğa ilişkin sorumlulukları yerine getirme bağlamında anneyle iş bölümünün pandemiyle giderek daha az adil hâle geldiğini göstermektedir. Bu, okul döneminde çocuğu olan ebeveynlerden annelerin pandemi döneminde, öncesine kıyasla daha fazla sorumluluk

aldıkları anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle pandemiyle birlikte değişen koşullar, okul dönemi çocukları olanlarla sınırlı olmak üzere babalardan ziyade annelerin sorumluluğunu arttırmıştır. Buna göre araştırmamızın bulguları yerli ve yabancı ilgili alanyazın çerçevesinde değerlendirilecek olursa buna ilişkin olası etkenler aşağıda sıralanmaktadır:

Çalışma Saatleri: Fiziksel ortamın çalışma saatlerinde belirleyici oluşu, pandemi döneminde ortadan kalkmıştır. Özellikle tam kapanma zamanlarında çalışma saatlerinin de esnekleşmesi babaların işinde daha çok zaman geçirmesine neden olmuştur.

Ekonomik Nedenler: Ekonomik koşulların getirdiği artan iş stresi, babaların çocuklarına ayırdığı zamanı ve anne ile olan iş bölümünün adil paylaşımını pandemi öncesi dönemine göre azaltmıştır. Özellikle alanyazında hane halkı gelirin yüksekliğinin pandemi döneminde daha adil iş bölümü ile ilişkilendirildiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Kültürel Nedenler: Kadınların, anlamsal rolleri pandemiyle değişmemektedir. Hatta pandemi, anneyi özel alanındaki bu görevlere daha çok itmiştir. Bu noktada çalışsa dahi annenin ikincil gelir getiren olması, annenin ebeveynlik rolüne daha fazla zaman ayırmasına yol açmaktadır.

Yine de yukarıda sayılan olası nedenlerin aydınlatmak ve pandemi öncesine kıyasla pandemi sonrasında babaların neden çocukla ilgili konularda daha az adil bir biçimde iş bölümüne gittiğini anlayacak ve açıklayacak araştırmalara gereksinim vardır.

KAYNAKÇA

1. Bozkurt, V. *Pandemi Döneminde Çalışma: Ekonomik Kaygılar, Dijitalleşme ve Verimlilik. COVID-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri*, 2020, 2021.
2. Carlson, Daniel L., Richard J. Petts, and Joanna R. Pepin., *Changes in US Parents' Domestic Labor During the Early Days of the COVID-19 Pandemic*. Sociological Inquiry doi: 10.1111/soin.12459, 2021.
3. Doğan, Y., *İlköğretim Çağındaki 10-14 Yaş Grubu Öğrencilerinin Gelişim Özellikleri*. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(13), 155-187, 2007.
4. Engels, F., *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. Sol Yayıncılık, 1979.
5. Gordon, J. L., & Presseau, J., *Effects of Parenthood and Gender on Well-Being and Work Productivity Among Canadian Academic Research Faculty Amidst the COVID-19 Pandemic*. Canadian Psychology/Psychologie canadienne. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/cap0000327>, 2022.
6. Newman, D. ve Grauerholz L. *Sociology of Families*, London, 2002.
7. Önder Erol, P. ve Altınoluk D., *İzmir'de Aile ve Doğurganlık*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2020.
8. Önder Erol, P., "Kentsel Koşullarda Çalışan Evli Kadınların Aile İçi Rollerindeki Değişim", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 88, Şubat 2019, S. 93-101, 2019.

9. Shafer, K., Scheibling, C., & Milkie, M. A., *The Division of Domestic Labor Before and During the Covid-19 Pandemic in Canada: Stagnation Versus Shifts in Fathers' Contributions*. Canadian Review of Sociology/Revue Canadienne de Sociologie, 57(4), 523-549, 2020.
10. Staniscuaski F, Kmetzsch L, Soletti RC, Reichert F, Zandonà E, Ludwig ZMC, Lima EF, Neumann A, Schwartz IVD, Mello-Carpes PB, Tamajusuku ASK, Werneck FP, Ricachenevsky FK, Infanger C, Seixas A, Staats CC ve de Oliveira L, *Gender, Race and Parenthood Impact Academic Productivity During the COVID-19 Pandemic: From Survey to Action*. Frontiers in psychology, 12, 663252, 2021.
11. Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S, *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Detay Yayıncılık, 2007.

COVID-19 PANDEMİSİNİN İNŞAAT SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARINA ETKİLERİ

İrem BAYRAM ZÜMRÜT ¹, Nesrin KÜÇÜKAKSOY ², Selim BARADAN ³

¹ Ege Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, İnşaat Mühendisliği Bölümü, İzmir, Türkiye,
ORCID ID: 0000-0001-9630-2422

² Ege Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, İnşaat Mühendisliği Bölümü, İzmir, Türkiye,
ORCID ID: 0000-0002-8703-2253

³ Ege Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, İnşaat Mühendisliği Bölümü, İzmir, Türkiye,
ORCID ID: 0000-0002-9172-8552

ÖZET

Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan COVID-19 salgını kısa sürede dünyayı etkisi altına alarak küresel ekonomiyi ve tüm sektörleri etkilemiştir. Etkilenen ilk sektörlerden birisi de inşaat sektörü olmuştur. Ülkemizde 2020'nin başında ilerleme gösteren inşaat sektörü, pandemi sebebiyle yılın ilk çeyreğinden sonra küçülmeye başlamıştır. Sektördeki bazı şirketler uzaktan çalışma sistemine geçiş yaparken bazı şirketler çalışanlarının bir kısmını ücretli/ücretsiz izne ayırmış veya işten çıkarmıştır. Uzaktan çalışma sistemine uygun olmayan pozisyonlar için salgına karşı alınan çeşitli önlemler ile fiziki çalışma sistemine devam edilmiştir. Bu çalışma kapsamında, inşaat sektöründe alınan önlemler ve yapılan uygulamaların beyaz yakalı çalışanlara etkisini araştırmak üzere 32 sorudan oluşan bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. 189 kişi tarafından yanıtlanan anket ile pandeminin inşaat sektöründeki beyaz yakalı çalışanlara etkisi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, İnşaat Sektörü, İş Sağlığı ve Güvenliği.

1. GİRİŞ

Çin'in Hubei eyaletinin Wuhan kentinde 2019 yılı sonlarında ortaya çıkan korona virüs, kısaca COVID-19 oldukça bulaşıcı bir solunum yolu hastalığıdır [1]. Nefes darlığı, öksürük, ateş, eklem ağrısı, koku alma ve solunum güçlüğü gibi belirtilere sahip olmakla birlikte bazı hastalarda ölümcül sonuçlara yol açabilmektedir [2]. Çin'den başlayarak tüm dünyaya yayılmış olan COVID-19, 12 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir [3].

Virüsün öksürük sonucu oluşan damlacıklar aracılığıyla bulaştığı bilinmektedir. Bu bulaş hava yoluyla ya da virüse sahip yüzeylere temas edilmesi ile gerçekleşebilmektedir [4]. Bulaşmanın önüne geçebilmek adına pek çok tedbir alınmıştır. Bunların başında ellerin sık sık dezenfekte edilmesi, ellerin yüz bölgesine değdirilmemesi ve sosyal mesafenin korunması gerekmektedir [5]. Amerika Birleşik Devletleri, Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi (CDC) bulaş önlemek için gerekli sosyal mesafenin 6 feet -yaklaşık 2 metre- olduğunu açıklamıştır [6]. T.C. İçişleri Bakanlığı ise yayınlamış olduğu genelge ile maske kullanımı 8 Eylül 2020 tarihi itibari ile zorunlu hale getirilmiştir [7]. Bu önlemler hastane, okul, kamu binaları ve işyerleri olmak üzere pek çok sosyal alanda uygulanmaya başlamıştır. Tüm alanlarda olduğu

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

gibi iş hayatında da “yeni normal” olarak adlandırılan yeni bir çalışma düzenine geçilmiştir. Çalışanlar evden çalışmaya başlamış, evden çalışmaya müsait olmayan ortamlarda sosyal mesafeye uyulacak şekilde çalışan personel sayısı azaltılmıştır.

İnşaat sektörü hem çalışan sayısı hem de ülke ekonomisindeki payı açısından oldukça önemli bir konuma sahiptir. COVID-19 pandemisi diğer tüm sektörlerde olduğu gibi inşaat sektörünü de olumsuz etkilemiştir [8]. COVID-19 pandemisi ile temasın ve toplu halde çalışmanın neredeyse zorunluluk olduğu inşaat sektörü zorlu bir süreç geçirmiştir [9]. Bunun temel nedeni inşaat projelerinin gerçekleştirildiği şantiyelerin doğası gereği bulaşa müsait ortamlar olmasıdır. Şantiyelerde oldukça yoğun sayıda emekçi, mühendis ve teknik eleman bulunmakta ve iş gereği yakın mesafede çalışmaları gerekmektedir. Ayrıca açık havada yağmur, soğuk, sıcak, toz gibi çevresel etkenlere doğrudan maruz kalarak, ortam hijyeninin sağlanabilmesi zor koşullarda çalışılmaktadır. Bu nedenle alınan önlemler işlerin yavaşlamasına sebep olabilmektedir.

İnşaat projelerinin pandemi nedeniyle yavaşlaması ülke ekonomilerini olumsuz etkilemekte ve işsizlik oranlarının yükselmesine neden olmaktadır. Örneğin, COVID 19'un inşaat işçileri üzerindeki potansiyel etkisi üzerine bir araştırma, COVID-19'un yayılması nedeniyle bir inşaat projesindeki iş gücünün %30 ila %90 oranında azalabileceğini bildirmiştir [10]. Amerika Birleşik Devletleri'nde COVID-19 nedeniyle pek çok proje durdurulmuş ya da sonraki bir tarihe ertelenmiştir [11]. Bu durum, iş gücü kaybı veya durdurulan inşaat projelerinin ekonomiyi olumsuz etkileme olasılığını doğurmuştur. Bu nedenle pandemi koşullarında dahi inşaat projelerinin mümkün olduğunca devam etmesi gerekmektedir. Alınan tedbirlerin uygulanması ve inşaat sektörü çalışanlarının virüse yakalanmadan çalışmaya devam etmeleri, sosyal ve ekonomik devamlılığın sağlanması açısından oldukça önemlidir.

Pandeminin inşaat sektörüne olası etkilerini değerlendirmek amacıyla literatürde bulunan çalışmalar incelenmiştir. Aydoğdu vd. (2021) yaptıkları çalışma ile İstanbul ilinde bulunan 400 çalışana sahip bir şantiyede COVID-19 pandemisine karşı alınan önlemleri değerlendirmiştir [7]. Bu kapsamda gerçekleştirdikleri risk analizi çalışması ile öncelikli önlemleri belirleyerek uygulanmış ve şantiyede COVID-19 vakası yaşanmamasını sağlamıştır. Aslan ve Türkakın (2022) yaptıkları çalışmada sosyal mesafe önlemlerine uygun çalışılan bir inşaat projesinin süre ve maliyet açısından ne gibi değişiklikler gösterebileceğini araştırmıştır [9]. Çalışma sonucunda normalde 46 günde tamamlanabilecek bir projenin 61-199 günde tamamlanabileceğini, ayrıca toplam proje maliyetinin 174.669,80 TL ile 186.126,70 TL arasında değişiklik gösterebileceğini belirtmiştir.

Bu çalışmanın amacı COVID-19 pandemisinin inşaat sektörü çalışanlarına etkilerini değerlendirmektir. Bu kapsamda sektör çalışanlarının gözlem ve deneyimlerinin değerlendirilmesi için bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu anket çalışmasında inşaat sektörü çalışanlarına 32 adet soru yöneltilmiştir. Sektör çalışanlarına yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, iş deneyimi, aylık gelir, yaşadığı şehir, çalışma ortamı, salgına yakalanma durumu ve çalışma ortamında salgına karşı alınan önlemlerle ilgili sorular sorulmuştur. 189 katılımcı ile gerçekleştirilen bu anket çalışması ile sektörde alınan pandemi önlemlerinin yeterlilik düzeyleri ve uygulamaya konulma yüzdelerinin karşılaştırılması ve değerlendirilmesi sağlanmıştır.

2. İNŞAAT SAHALARINDA ALINMASI GEREKEN COVID-19 ÖNLEMLERİ

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Pandemi ile inşaat sahalarının çalışma düzeni oldukça değişmiştir [12]. Öncelikle bulaş riskini azaltmak ve işi sağlıklı bir şekilde tamamlayabilmek için sosyal mesafeye uyulması gerekmektedir. Bu riski azaltmak için, şantiyede izin verilen inşaat işçisi sayısı, bu işçilerin işlerini yapma yöntemi ve proje yöneticilerinin proje işgücünü tahmin etme yaklaşımı gibi çeşitli faktörlerin dikkate alınması gerekmektedir [10]. Bu nedenle proje planlama mühendislerinin şantiyede daha az iş gücü ile iş akışını sağlaması gerekmektedir [13]. Sosyal mesafe ve hijyen önlemlerinin uygulanmadığı durumlarda pek çok sağlık riski ile karşılaşılmaktadır. Örneğin Texas Austin'deki bir şantiyede alınan önlemlere rağmen 19 inşaat işçisi ve ailesinde COVID-19 vakası tespit edilmiştir. Sağlık en büyük öncelikler ve inşaat sahalarında alınan önlemlere harfiyen uyulması yavaşlama ihtimalini ortaya çıkarsa da ekonomik sebepler gözetilmeden uygulanması şarttır.

TC. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı şantiyelerde COVID-19 pandemisine karşı alınacak önlemlere yönelik bir kılavuz yayımlamıştır. “Şantiyelerde 19 Adımda Yeni Tip Koronavirüse Karşı Korunun” başlıklı kılavuzda yer alan tedbirler şu şekilde yer almaktadır [14]:

- Mevcut acil durum planları ve risk değerlendirmeleri güncellenecek, çalışanlarda koronavirüs tespit edilmesi durumunda geliştirilecek eylem planında da yapılması gerekenlere yer verilecektir.
- Görevlendirilen çalışanlar ve sorumlulukları belirlenecek ve bu çalışanların koordineli çalışma sürdürmesi sağlanacaktır.
- Çalışanların riskini en aza indirmek için gerekli tedbirler planlanacaktır. Tedbirlerin belirlenmesi ve uygulanması aşamasında, iş sağlığı ve güvenliği profesyonelleri ile çalışanların görüşleri dikkate alınacaktır.
- Büyük çalışma ekipleri küçük birimlere ayrılacak ve sosyal mesafe kuralı uygulanacaktır.
- Faaliyetlerin en az sayıda çalışanla sürdürülebilmesine ilişkin çalışma planı oluşturulacaktır. Çalışanların birbiriyle iletişimin asgari düzeyde olması sağlanacaktır.
- Çalışanların hayatının tehlikeye atılmaması doğru planlama ve uygun tedbirlerle engellenecektir.
- Çalışanların ateşi sabah işe giriş, öğle arasında işe başlamadan önce ölçülecek, ateşi yüksek olanlar işyeri hekimine yönlendirilecektir.
- Alınacak tedbirler hakkında çalışanlar düzenli olarak bilgilendirilecektir.
- Zorunlu olmadıkça seyahatler kısıtlanacak, seyahatten dönenler öncelikle sağlık kontrolünden geçirilecektir.
- Mümkünse asansör kullanılmayacak, tokalaşma gibi yakın temaslardan kaçınılacaktır.
- Hijyen kurallarının takibi sağlanacaktır. Zorunlu olmadıkça şantiyeye ziyaretçi girişi yasaklanacaktır.
- Toplantılar video konferans gibi yöntemlerle uzaktan gerçekleştirilecektir.
- Çalışanların standartlara ve işe uygun kişisel koruyucu donanımlar kullanması sağlanacaktır.
- Koronavirüs belirtisi olan çalışanlar maske takarak en yakın sağlık kuruluşuna ulaştırılacaktır.

Kılavuzda şantiye alanlarındaki yemekhaneler, ıslak hacimler, servisler ve dinlenme alanları ile ilgili dikkate alınması gereken önlemler ise şu şekilde sıralanmaktadır:

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

- Servis araçlarında sosyal mesafe dikkate alınarak kapasite ayarlanmalıdır, şoför ve yolcular maske takmalıdır, sık temas edilen yüzeyler düzenli olarak temizlenmelidir, araçlarda dezenfektan bulundurulmalıdır.
- Ortak kullanım alanlarında sosyal mesafe ihlallerini önleyici tedbirler alınmalıdır.
- Ortak kullanım alanlarında sosyal mesafeye uygun oturma planı sağlanmalı ve yemekler tek kullanımlık ambalaj, çatal ve kaşık ile yenmelidir.
- Çalışanların dezenfektana ve sabuna erişimi sağlanmalıdır.
- Ortak kullanım alanları düzenli olarak havalandırılmalıdır.
- Gıda ihtiyaçlarında hijyen kurallarına dikkat edilmelidir.
- Malzemelerin depolandığı alanlarda tedbirli davranılmalıdır.
- Atıkların uygun şekilde depolanması, taşınması ve uzaklaştırılması gerekmektedir.

Bu tedbirlerin yanında TC. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü inşaat sektörü çalışanlarını ve diğer sektörlerin çalışanlarını korumak ve bilinçlendirmek amacıyla Covid-19 Bilgi Kartı, Şantiye Eğitim Programları, İnşaatlarda Kullanılan Kişisel Donanımların Temizlik ve Muhafazası, Sıkça Sorulan Sorular, Yapı İşyerlerinde Yeni Tip Koronavirüs Kontrol Listesi, Yeni Koronavirüs Salgını Kapsamında İş Sağlığı ve Güvenliği Profesyonellerinin İşyerlerinde Aldıracağı Tedbirler gibi yayınları olmuştur [15]. İnşaat sektörü çalışanlarının salgın sürecinde yayımlanmış olan ve iş sağlığı ve güvenliği uzmanlarının sözlü veya yazılı olarak beyan ettiği kural ve talimatlara uymaları gerekmektedir.

Türkiye İş Kurumu ise işçilere kısa çalışma kapsamında kısa çalışma ödeneği ve genel sağlık sigortası primi ödenmesi hizmetleri sağlamaktadır. Bu kapsamda, Türkiye İş Kurumu COVID-19 salgını sebebiyle başvuran çalışanın, çalışma süresinin azaldığını göstermesi durumunda günlük ortalama brüt kazancının %60'ı kısa çalışma ödeneği olarak, aylık asgari ücretin %150'sini geçmemesi kaydıyla ödemektedir [16]. Kısa çalışma ödeneği dışında ücretsiz izne ayrılan çalışanlar için de pandemi döneminde nakdi destek uygulaması gerçekleştirilmiştir. Ücretsiz izne ayrılan ve kısa çalışma ödeneğinden faydalanamayan çalışanlar bu hizmetten yararlanma hakkına sahiptir. Nakdi destek 2020 yılı içinde aydan aya farklılıklar göstermiştir ve 2021 yılı için günlük 50 TL olarak belirlenmiştir. Ödenek bir ay içerisinde en fazla 30 gün için hesaplanmakla birlikte çalışanın sağlık sigortası primlerinin de İşsizlik Sigortası Fonu'ndan karşılanmasına karar verilmiştir [17].

3. ALAN ÇALIŞMASI

2021 yılı Haziran-Temmuz ayları arasında gerçekleştirilen anket çalışması 2 aşamadan ve toplamda 32 sorudan oluşmaktadır. İlk aşamada yer alan ilk 8 soruda katılımcıları tanımaya yönelik demografik bilgileri sorgulayan sorular yöneltilmiştir. 2. aşamada ise COVID-19 salgını boyunca çalıştıkları işyerlerinde alınan önlemlere yönelik uzman görüşlerini elde etmek için oluşturulmuş çoktan seçmeli ve Likert ölçekli sorular kullanılmıştır. Oluşturulan anket inşaat sektörü çalışanlarına İnşaat Mühendisleri Odası ve sosyal medya aracılığıyla ulaştırılmıştır. Çalışmadaki örneklem grubu rastgele seçilmiştir. Çalışmada öncelikle katılımcı profili üzerine elde edilen bulgular değerlendirilmiştir (Çizelge 1). Sonraki bölümlerde COVID-19 vaka durumu, işyerlerinde alınan sosyal mesafe, yemekhane servis önlemleri, uzaktan çalışma durumu, maske kullanımı gibi hususlar dikkate alınarak tartışılmıştır. Çalışmaya 189 inşaat sektörü çalışanı katılım göstermiştir.

Çizelge 1. Katılımcı Profili

Değişken	Kategori	Sıklık	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	126	66,7
	Kadın	63	33,3
Yaş	18-24	11	5,8
	25-34	69	36,5
	35-44	85	45
	45-54	13	6,9
	55-64	7	3,7
	65 ve üzeri	4	2,1
Öğrenim Durumu	Ön Lisans	12	6,3
	Lisans	130	68,8
	Yüksek Lisans	40	21,2
	Doktora	7	3,7
Sektör	Kamu	44	23,2
	Özel Sektör	133	70,4
	Akademi	6	3,2
	Diğer	6	3,2
Mesleki Deneyim	0 - 3 yıl	22	11,6
	3 - 5 yıl	18	9,5
	5 - 10 yıl	36	19
	10 - 15 yıl	45	23,8
	15 - 20 yıl	39	20,6
	20 ve üzeri	29	15,3
Aylık Gelir Durumu	2.000 - 4.000 TL	21	11,1
	4.000 - 6.000 TL	50	26,5
	6.000 - 10.000 TL	82	43,4
	10.000 TL ve üzeri	36	19
Şehir	İzmir	127	67,2
	İstanbul	14	7,4
	Ankara	21	11,1
	Diğer	27	14,3
Çalışma Ortamı	Şantiye	34	18
	Ofis	64	33,9
	Her ikisi de	91	48,1

Çizelge 1 incelendiğinde, anket katılımcılarının yaşlarının 25-34 (%36,5) ve 35-44 (%45) aralığında toplandığı söylenebilmektedir. Katılımcıların büyük bir kısmının inşaat mühendisliği lisans mezunu (%68,8) olduğu görülmektedir. Katılımcıların %66,7'sinin erkek inşaat sektörü çalışanı olduğu ve çoğunlukla İzmir ilinde (%67,2) ikamet ettikleri tespit edilmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%70,4) özel sektörde çalışmaktadır.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Anketin ikinci bölümünde inşaat sektörü çalışanlarına COVID-19 virüsüne yönelik sorular sorulmuştur. Anket katılımcılarının %80'i henüz hiç COVID-19 geçirmemişken, %20'si hastalığa en az 1 kez yakalanmıştır. Çalışma ortamlarında COVID-19 hastalığını geçirmiş kişilerin sayısı sorulduğunda katılımcıların 43'ü (%22,8) hiç hasta vaka ile karşılaşmadıklarını söylemiştir. Katılımcıların 16'si (%8,5) 1 kişinin, 72'si (%38,1) 2 ile 5 kişi arasında, 58'i (%30,7) 6 ve üzeri sayıda kişinin COVID-19 olduğunu belirtmiştir. Ayrıca katılımcıların %14,3'ü bir çalışma arkadaşı sebebiyle karantinaya alınmıştır.

İnşaat sektörü çalışanlarının işyerlerinin %78,3'ünde yemekhane veya mutfak bölümünde oturma düzeninde değişikliğe gidilmiştir. Ancak duş, soyunma odası ve tuvalet gibi ıslak alanlar sorulduğunda maalesef bu kadar yüksek oranda olumlu yanıt alınmamıştır. Katılımcıların işyerlerinin %52,4'ünde, WC, duş veya soyunma bölümünde kullanıcı seyreltilmesi veya dönüşümlü kullanım uygulanmamaktadır.

Katılımcıların %69,3'ü işyerlerine özel araçları ile ulaşırken, %20,1'i toplu taşımayı, %10,6'sı ise şirket servisini tercih etmektedir. Servis kullananların %73,3'ünde kullanıcı seyreltilmesine ve maske kullanımına dikkat edilmektedir.

İnşaat sektörü çalışanlarının büyük bir kısmı kısa çalışma ödeneği ve ücretsiz izin uygulamalarından yararlanmamıştır. Katılımcıların yalnızca 37'si (%19,6) kısa çalışma ödeneğinden faydalanırken, yalnızca 7'si (%3,7) ücretsiz izne çıkarılmıştır.

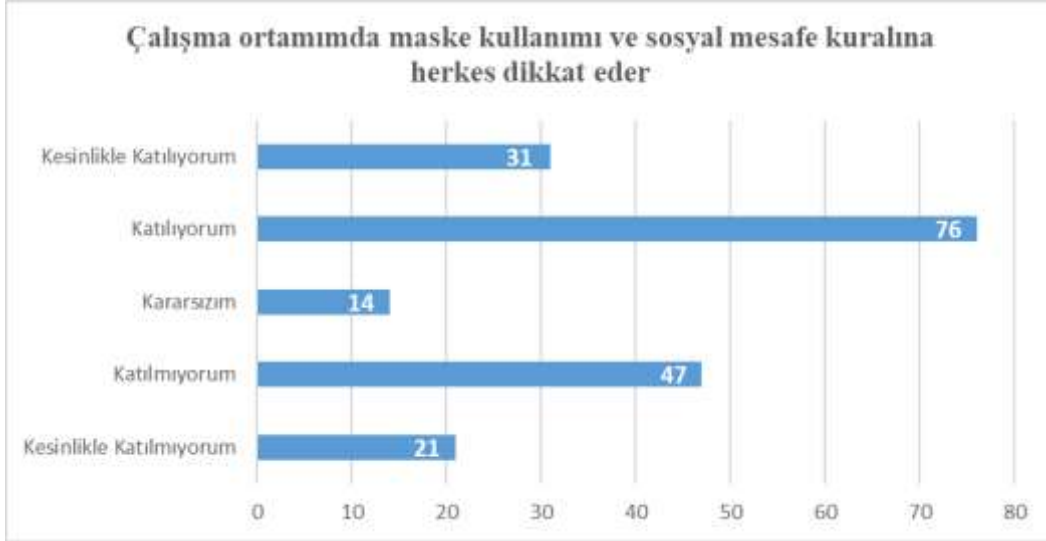
İnşaat sektörü çalışanlarının %63'ü uzaktan çalışma imkanına erişirken, %37'si hiç uzaktan çalışmamıştır. Uzaktan çalışma imkanı bulan katılımcıların %63,9'u bu uygulamadan memnun kalmıştır. Ancak pandemi sonrasında da uzaktan çalışmak isteyenlerin oranı %47,6'dır.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%76,2) kısıtlama olduğu günlerde de işleri sebebiyle çalışmaya devam etmiş ve dışarı çıkmak zorunda kalmıştır. Buna rağmen işyerlerinde düzenli PCR testi yapılma oranı %13,2'dir.

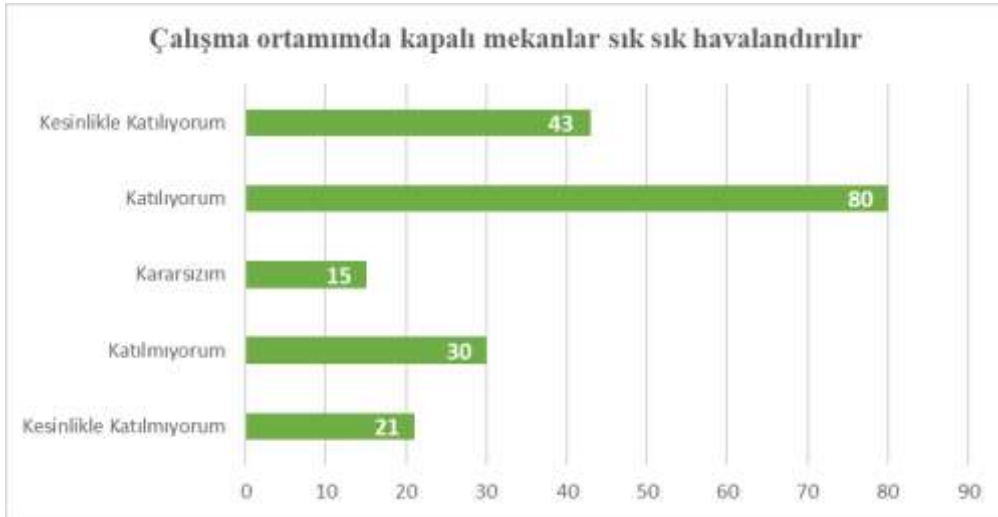
Katılımcıların %65,1'i çalıştıkları kurumda pandemi kuralları veya sokağa çıkma yasakları nedeniyle, iş tesliminde aksamalar ve gecikmeler yaşandığını belirtmiştir. Pandemi nedeniyle iş yoğunluğunda azalma gözlemlenme oranı ise %46,6'dır. Katılımcıların yalnızca küçük bir kısmı pandemi sebebiyle işyerlerinde meslek hastalığı (%7,9) ve iş kazalarında (%5,3) artış gözlemlemiştir.

İnşaat sektörü çalışanlarından pandemi dönemindeki çalışma koşulları ile ilgili bazı ifadeleri Likert ölçeğine göre (1- kesinlikle katılmıyorum, 5- kesinlikle katılıyorum) değerlendirmeleri istenmiştir. Bu ifadelerin değerlendirme sonuçları Görsel 1-5'te sunulmaktadır.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Görsel 1. Maske Kullanımı ve Sosyal Mesafe

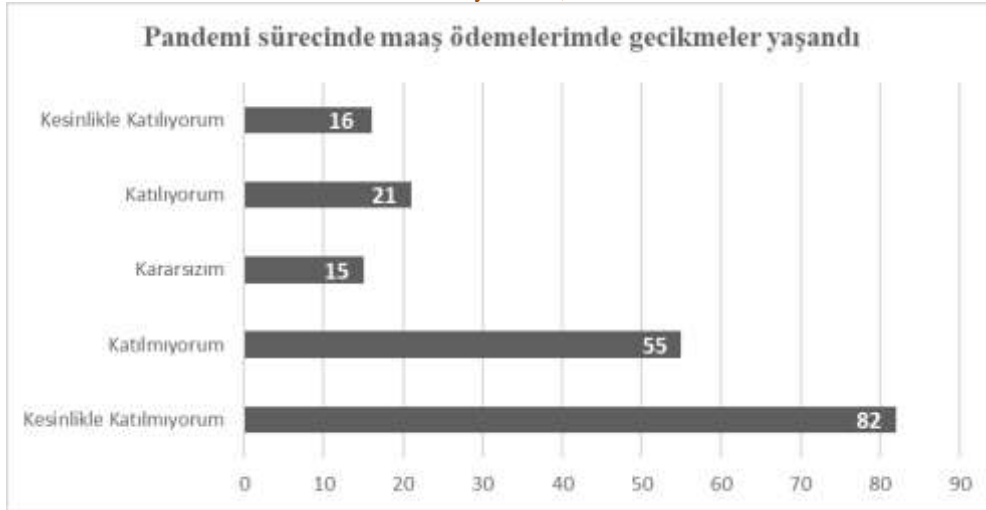

Görsel 2. Havalandırma durumu

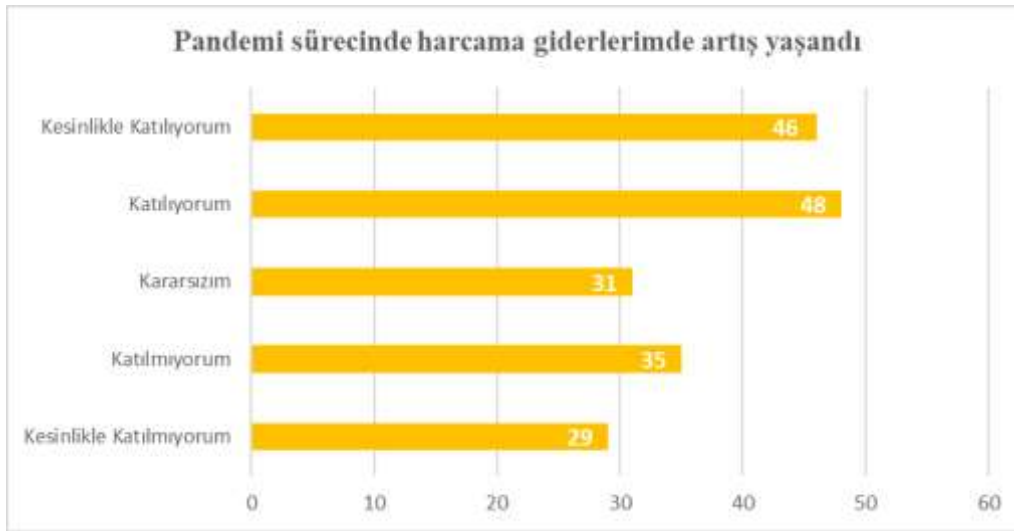

Görsel 3. Kazanç/Maaş Azalması

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Görsel 4. Maaş Ödemelerinde Gecikme

Görsel 5. Giderlerdeki Artış Durumu

Görsel 1-5 incelendiğinde, katılımcıların büyük bir kısmının çalışma ortamında pandemi önlemlerine uyulduğu görülmektedir. Katılımcıların çoğunun maaş ödemelerinde azalma veya gecikme yaşanmazken, pandemi dönemindeki harcamalarında artış olduğu söylenebilmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu makalede, COVID-19 pandemisinin inşaat sektörü çalışanlarına olası etkileri 32 soruluk bir anket çalışması ile değerlendirilmiştir. 189 katılımcı ile gerçekleştirilen anket sonuçlarına göre çalışma ortamlarında COVID-19'a yakalanan çalışanlara rastlanılmış fakat hastalığa yakalanan meslektaşından dolayı karantinaya alınan çalışan sayısının düşük olduğu gözlemlenmiştir. Çalışma ortamlarında mutfak ve yemekhane gibi alanlarda pandemi önlemleri daha titizlikle ve yüksek oranlarda uygulanırken, tuvalet, duş ve soyunma odası gibi mekanlarda dönüşümlü kullanımın uygulanma oranının düşük olduğu tespit edilmiştir.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

İnşaat sektöründe pandemi sürecinde beyaz yakalıların işten çıkarma oranının çok az olduğu ve çalışanların büyük çoğunluğunun işlerine devam ettikleri görülmektedir. Uzaktan çalışma sistemine geçiş oranı yüksek gözükmemektedir, bu durumun sektör çalışanlarını pandemiden korumaya yardımcı olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte işyerlerinde düzenli PCR testi yapılma oranının çok düşük olduğu görülmüştür. Katılımcılar pandemi sebebiyle inşaat sektöründeki çalışmalarda gecikmeler yaşandığını dile getirmiştir. Ayrıca çalışanların çoğunun maaş ödemelerinde azalma veya gecikme yaşanmazken, pandemi dönemindeki harcamalarında artış olduğu söylenebilmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Hui, D.S., I Azhar, E., Madani, T. A., Ntoumi, F., Kock, R. and Dar, O. The continuing 2019-nCoV Epidemic Threat Of Novel Coronaviruses To Global Health – The latest 2019 Novel Coronavirus Outbreak in Wuhan, China. *Int J Infect Dis.* Cilt 91, s. 264–66’ 2020.
- [2] Miri, S. M., Roozbeh, F., Omranirad, A. and Alavian, S. M. Panic of buying toilet papers: a historical memory or a horrible truth? Systematic review of gastrointestinal manifestations of COVID-19. *Hepat. Mon.* 20(3), 2020.
- [3] World Health Organization, WHO announces COVID-19 outbreak a pandemic. 2020. <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/news/news/2020/3/who-announcescovid-19-outbreak-a-pandemic> (Erişim tarihi: 10.03.2022)
- [4] Türken M, Köse Ş. COVID-19 bulaş yolları ve önleme. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30 (Ek sayı), 36-42, 2020.
- [5] Taş, F. Covid-19 Pandemi Sürecinde Yetişkinler Arasında Yüz Maskesi Kullanma Pratiği ve Tekniği Üzerine Değerlendirme ve Öneriler, *Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, Volume 2, Issue 2, 52 – 56, 2020.
- [6] Centers for Disease Control and Prevention (CDC), Social Distancing, 2020. <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/prevent-getting-sick/social-distancing.html>. (Erişim tarihi: 10.03.2022)
- [7] Aydoğdu, M., Olcay, Z.F., Ayduran, A.C., İnşaat sektöründe korona virüs acil eylem planı, risk analizi ve alınan önlemlerin değerlendirilmesi, *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, Cilt 16, Sayı 61, 19-50, 2021.
- [8] Helm, U., & Bröcker, G. Legal implications of the COVID-19 pandemic in the construction industry, 2020. <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=60168478-f3cc-4586-aa3e-5803966c25ec>. (Erişim tarihi: 10.03.2022)
- [9] Aslan, S., & Türkakın, O. H. A construction project scheduling methodology considering COVID-19 pandemic measures. *Journal of safety research*, 80, 54-66, 2022.
- [10] Araya, F. Modeling the spread of COVID-19 on construction workers: An agent-based approach. *Safety Science*, 133, 105022, 2021.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

- [11] ENR, AGC Survey: 28% of Members Report Halted or Delayed Projects Due to COVID-19, 2020. <https://www.enr.com/articles/48976-agc-survey-28-percent-ofmembers-report-halted-or-delayed-projects-due-to-covid-19>. (Erişim tarihi: 10.03.2022)
- [12] LoBue, L. B., & Lua-Valencia, J. L. Safety Measures for Construction Projects During the COVID-19 Pandemic, 2020. <https://www.pillsburylaw.com/en/news-andinsights/safety-construction-projects-covid-19.html>. (Erişim tarihi: 10.03.2022)
- [13] Alenezi, T. A. N. Covid-19 causes of delays on construction projects in Kuwait. International Journal Of Engineering Research and General Science, 8(4), 35–39, 2020.
- [14] Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İşyerlerinde Koronavirüse (COVID-19) Karşı Alınması Gereken Önlemler, Ankara, 2020.
- [15] Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İnşaatlarda Kullanılan İş Elbiseleri ve Kişisel Koruyucu Donanımların Yeni Tip Koronavirüs Riskine Karşı Temizlenmesi ve Muhafazası, Ankara, 2020.
- [16] İŞKUR, Kısa Çalışma Ödeneği, 2020. <https://www.iskur.gov.tr/isveren/kisa-calisma-odeneği/genel-bilgiler/> (Erişim tarihi: 10.03.2022)
- [17] İŞKUR, İşsizlik Sigortası, 2020. <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/issizlik-sigortasi/nakdi-ucret-destegi/> (Erişim tarihi: 10.03.2022)

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

ÇAĞDAŞ SANAT VE HASTALIKLAR: PANDEMİLER VE SANATA YANSIMALARI

CONTEMPORARY ART AND DISEASES: PANDEMIA AND ITS REFLECTIONS TO ART

Doç. Dr. Ezgi TOKDİL

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü,
ORCID:0000-0003-2701-0842

Özet

Araştırmada milyonlarca kişinin ölümüne neden olarak dünya tarihinde önemli etkiler bırakmış pandemiler, nedenleri, ayırt edici özellikleri, tedavi süreçleri ve sonuçları bakımından karşılaştırmalı incelenmektedir. Yaşanan büyük kayıplar, korku ve yıkım tarihin belirli zaman aralıklarında önemli toplumsal değişimleri beraberinde getirmesinin yanında gerek pandeminin yaşandığı dönemde gerek salgınla mücadelenin sağlandığı dönemde sanatın da konusu olmaya devam etmiş, bu doğrultuda ortaya çıkan eserler geçmişe dair bir belge niteliğine de sahip olmuştur. Bu pandemiler arasından Kara Ölüm (Veba), Kolera, İspanyol Gribi (Influenza), AIDS/HIV, Covid-19 (Koronavirüs) gibi salgın hastalıklar çalışmanın sanat bağlamında örneklemi oluşturan hastalıklardır. Sanat tarihinde bu hastalıkların hangi sanatçıların eserlerine nasıl yansıdığı incelenmesinin ardından ikinci bölümde çağdaş sanatın pandemi olgusunu nasıl yorumladığı, hangi salgın hastalığın çağdaş yaratımların daha fazla odağında yer aldığı ve yaratımlarda hangi tanımlayıcı göstergelerin kullanıldığı tanımlanmaktadır. İlişkisel analiz yönteminin kullanıldığı araştırma nitel bir araştırmadır ve incelenen eserler amaçlı eleman örnekleme ile araştırmaya dahil edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Pandemi, Salgın hastalık, Çağdaş sanat, Kara ölüm (Veba), Covid-19 (Koronavirüs), AIDS

Abstract

In the study, pandemics, which have left millions of deaths and left a significant impact on world history, are comparatively examined in terms of their causes, distinctive features, treatment processes and results. Great losses, fear and destruction have brought important social changes at certain intervals in history, as well as continued to be the subject of art both in the period of the pandemic and in the period when the fight against the epidemic was provided, and the works that emerged in this direction also have the quality of a document about the past. Among these pandemics, diseases such as the Black Death (Plague), Cholera, Spanish Flu (Influenza), AIDS/HIV, Covid-19 (Coronavirus) are the diseases that constitute the sample of the study in the context of art. After examining how these diseases are reflected in the works of artists in the history of art, in the second part, how contemporary art interprets the phenomenon of pandemic, which epidemic is at the center of contemporary creations, and which descriptive indicators are used in the creations are defined. The research in which the relational analysis method is used is qualitative research and the analyzed works were included in the research with purposeful element sampling.

Keywords: Pandemic, Epidemic, Contemporary art, Black death (Plague), Covid-19 (Coronavirus), AIDS

Giriş

Araştırmada pandemilerin fizyolojik sağlık açısından bireysel nitelikleri, toplumsal boyutta yaygın etkileri ve sanatın farklı dönemlerinde ele alınış biçimi ile sanata konu olmasının nedenlerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda sosyal ve ekonomik sonuçları bakımından veba salgını ayrıntılı olarak ele alınmış, diğer salgınlar olan Kolera, İspanyol Gribi, AIDS ve Covid-19 hastalığının tanımlanması ile sınırlı tutulmuştur. Ardından bu hastalıkların dönemin sanat eserlerine yansıma biçimleri, nedenleri ve temel göstergeleri örnekleme alınan çalışmalar üzerinden analiz edilmektedir. Araştırma sonucunda modern öncesi dönem, modern sanat ve çağdaş sanatın pandemileri ve diğer hastalıkları nasıl yorumladığı, bu yorumlamanın hangi göstergelerle yapıldığı, sanatın neden salgın hastalıkları odağına aldığı ve sanatçının bu sürecin hangi aşamasında konumlandığı gibi soruların cevaplarına açıklık getirilmektedir.

1. Tıp Tarihinde Pandemiler, Toplumsal Etkileri ve Sanata Yansımaları

İnsanlığın dünya üzerindeki varoluşunun başlangıcından itibaren hem doğal yaşamın (hızlı nüfus artışı, kentleşme, küreselleşme vb.) olağan bir sonucu, hem de insan eylemleriyle şekillenen doğanın kendisinin bu olağan gidişata müdahalesi (iklim değişikliği, çevre kirliliği, depremler vb.) olarak salgın hastalıklar; yalnız fizyolojik sağlığı etkileyen, büyük ölümlere neden olan hastalıklar olmakla kalmamış, büyük toplumsal, ekonomik, siyasi değişimlere de yol açan önemli koşullara neden olmuştur. Enfeksiyonun başka insanlar arasındaki yayılımı salgın hastalık olarak tanımlanırken, bu salgının farklı ülkelere ve tüm dünyaya yayılarak kontrol dışı bir etkiye sahip olması tıp literatüründe pandemi olarak adlandırılır. Qui, Rutherford, Mao ve Chu (2016) aralarındaki farklılık ve benzerliklere karşın pandemilerin bazı temel özellikleri olduğunu belirtir ve bunları şu şekilde sınıflar; “yeni bir hastalık etkeni veya mevcut etkenlerin yeni varyantı olması, insandan insana bulaş özelliği, yüksek atak (hastalık yapıcılık) hızı, geniş coğrafi alanda yayılım, hızlı ve kolay bulaş, ciddi hastalık tablosu, düşük toplumsal bağışıklık”.

Bununla birlikte salgınların ortaya çıkış nedenleri hemen hemen her zaman “mikroorganizmaların doğadaki büyük çalkantılara gösterdikleri tepkiler olmuştur” (Sherman, 2016). Parıldar’a göre (2020: 20); “savaşlar, nüfus artışı, depremler, seller, fırtınalar, kıtlık, iklim anormallikleri, evsizlik ve çevre kirliliği” gibi büyük değişimler ya da çalkantılar “salgınlardan bir ya da ikisini harekete geçirebilir”, tüm dünyayı etkisi altına alacak ve büyük sosyo-ekonomik yansımaları beraberinde getirecek hastalıklara yol açabilir. Bununla birlikte geçmişin salgın hastalıkları, bugün deneyimlenen koronavirüs hastalığı ya da gelecekte karşılaşılabilecek olan yeni virüs kaynaklı hastalıklar için birer deneyim rolü de üstlenmektedir ve bu deneyim yalnız sağlık alanı ile sınırlı değil, tüm yaşam alanları için belirleyicidir.

Tarihteki en büyük ve sosyo-ekonomik sonuçları bakımından da en etkili salgın hastalık Veba olarak bilinmektedir. Mısır’da ortaya çıktığı bilinen ve Bizans İmparatorluğu üzerindeki sosyal ve ekonomik etkileri nedeniyle *Justinian Vebası* olarak da adlandırılan ilk veba salgınının ardından hastalık, 14. yüzyılda yeniden patlak vermiş (Kara Ölüm), Avrupa, Orta Asya ve Günay Asya’nın nüfusunun yarıdan fazlasının ölümüne neden olmuştur. 20. yüzyıla kadar aralıklarla devam eden veba salgınları sırasında ise yaşamını yitiren kişilerin sayısının net olarak tanımlanması imkansızlaşmıştır (Başar, 2022: 65). Bununla birlikte Veba salgını, yalnız

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

insan sağlığını etkilemesi ve kitlesel ölümlere neden olmasının ötesinde toplumsal ve ekonomik boyutları açısından da büyük bir çöküş dönemini başlatmıştır; “yaşanan toplu ölümler ve beraberinde gelen iş gücü kaybı, Avrupa’da feodal sistemin çöküşünü tetikleyen en önemli unsurlardandır” (Parıldar, 2020: 22; Başar, 2022: 65).

Tablo 1. Tarihte Önemli Pandemiler (Kaynak: Güvercin, C. (2020). *Sağlık Bağlamında Edebiyat, Sanat ve Tarih* içinde; Tıp Tarihinde Pandemiler: Felaket, Deneyim ve Dönüşüm, Bölüm 7)

Adı	Tarih	Yer	Hastalık	Ölüm Sayısı
Antonine (Galen) Salgını	165-180	İtalya, Roma İmparatorluğu	Çiçek (Kızamık)	5 Milyon
Justinian Vebası	541-542	İstanbul, Roma İmparatorluğu	Veba	30-50 Milyon
Japon Çiçek Salgını	735-737	Japonya	Çiçek	1 Milyon
Kara Ölüm (Veba)	1347-1353 (1320-1353)	Çin, Hindistan, Ortadoğu, Avrupa	Veba	200 Milyon
Yeni Dünya Çiçek Salgını	1520-?	Kuzey ve Güney Amerika	Çiçek	56 Milyon
İtalyan Vebası	1629-1631	İtalya	Veba	1 Milyon
Londra Büyük Vebası	1665	İngiltere	Veba	100 Bin
Kolera Pandemisi	1817-1923	Hindistan, Asya, Güney Amerika	Kolera	1 Milyon +
Üçüncü Veba Salgını	1855-1959	Çin, Hindistan	Veba	12 Milyon
Sarı Humma	1800’lerin sonu	Kuzey Amerika, Avrupa	Sarı Humma	150 Bin
Rus Griibi	1889-1890	Rusya	İnfluenza	1 Milyon
İspanyol Griibi	1918-1919	Avrupa, Kuzey Amerika	İnfluenza	50 Milyon
Asya Griibi	1957-1958	Asya	İnfluenza	1.1 Milyon
Hong Kong Griibi	1968-1970	Asya	İnfluenza	1 Milyon
HIV/AIDS	1981-	Tüm Dünya	AIDS	35 Milyon
SARS	2002-2003	Çin, Uzak Doğu	Corona virüs	774
Domuz Griibi	2009-2010	Asya	İnfluenza	18.449
Ebola	2014-2016	Afrika	Ebola virüs	11.325
MERS	2015	Ortadoğu	Corona virüs	858
COVID-19	2019	Tüm Dünya	Corona virüs	1.6 Milyon +

Vebanın toplumsal yaşam ve kurumsal yapılara etkisini altı ana başlıkta ele alan ve sosyoekonomik durum değişikliği, tıbbi bilgi ve uygulamalardaki değişim, dini inanç ve uygulamaların değişimi, şiddet dalgası ve göçler, kadın haklarındaki değişim ve sanattaki değişim olmak üzere farklı temalar üzerinden inceleyen Erbay (2020: 67) vebanın sosyal yaşama getirdiği en büyük değişimi “insanların fiziksel ve sosyal uzaklaşmaları” olarak tanımlar. Bununla birlikte başta şehirlerde olmak üzere tüm yaşam merkezlerinde, yaşanan ölümler nüfusun azalmasına, korkunun etkisinde duran yaşam işgücünün azalmasına ve dolayısıyla tarımsal üretimin düşmesi yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli olan gıdanın sağlanmasında zorluklara neden olmuştur. Üretimin düşmesi, gelirin azalmasına, vergilerin

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

ödenememesi yönetim boyutunda da toplu bir karmaşayı beraberinde getirerek feodal sistemin sürdürülebilirliğine büyük zarar vermiştir (Erbay, 2020: 67). Veba salgınının modern kapitalizmin ortaya çıkışına etkisi konusunda görüşleri Marksist tarihçiler ve ahlaki boyutu ile yaklaşanlar olmak üzere iki eğilimde ele alan Kurşunoğlu'na göre asıl önemli olan; “çözüm bulunamadığı için sürekli tekrarlayan ve adeta gündelik hayatın içinde kanıksanan ve zamanın akışının doğal bir parçası haline gelen bir felaketin toplum ve birey hayatını şekillendirici etkisi”dir (2020: 143). Öte yandan veba dini inanç ve uygulamalara olan bakış açısında da önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Salgının etkisini gösterdiği tüm ülkelerde başlangıçta veba tanrının ilahi cezası olarak kabul edilmiştir -sanatın da erken dönemlerine bu tema ile yansımıştır. Dolayısıyla pek çok insan bağışlanmak için ibadethanelere koşuyor ancak -günümüzde olduğu gibi- buralarda toplanan insanlar daha çok hasta oluyor ve hastalığı daha fazla insana yayıyorlardı. Benzer şekilde rahipler ve din adamları da vebadan kaçıyor ya da veba yoluyla ölüyordu ve din salgının nedenlerini açıklamaya yetmiyor, dualar ölümlere çare olamıyordu (Erbay, 2020: 69). Salgının diğer önemli negatif çıktısı Yahudilere yönelik Avrupa’da yaygınlaşan öfke ve düşmanlık olmuş, büyük şiddet olayları başlamış ve Fransa’da başlayan katliamlar giderek tüm Avrupa’ya yayılmıştır. Erbay’ın aktarımıyla (2020) bu dönemde; “şiddetten veya vebadan kaçmak için kitlesel göçlerin yarattığı önemli demografik değişimler de meydana gelmiştir” (Genç, 2011; Mark, 2020).

Görsel 1. Paulus Furst of Nuremberg, Doctor Schnabel von Rom, 1656, British Museum, London / Görsel 2. Anonymous, Death and a Young Couple, Office of the Dead, Breviary of Jost van Silent, Zürich /Görsel 3. Marcantonio Raimondi, Il Morbetto (The Plague), The National Gallery of Art Washington

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Diğer tüm önemli çıktılarının yanında veba salgınının sanat ve edebiyat özelinde kültür alanına yansımaları da tarihsel değişimin izlenebilmesi için önemli birer kaynaktır. Ruiz'e göre (1998: 62); "ölüm merkezli bu güvensiz ve korkulu ortamın sürekli tekrarının neden olduğu reaksiyonları gözlemlemek ve realize olmuş ölüm korkusunun bireysel ve toplumsal yaşama olan etkisi, yaygın duygusal ve kültürel bir olgu olarak açığa çıkmıştır" (Kurşunoğlu, 2020: 145). Bu doğrultuda vebanın sanat tarihine yansımaları incelendiğinde; Avrupa sanatının bu dönemde üretilen eserlerinde salgına ilişkin belirli göstergelerin sıklıkla kullanıldığı görülür. Bunlar arasında öne çıkan en önemli figür -mevcut covid-19 salgınında sağlık çalışanlarının pandemiden korunmak için giydikleri koruyucu kıyafetlerin kültürel bir unsura dönüşmesinde olduğu gibi- elinde bastonu ile gagaya benzer bir maske takan, cilalı kumaştan paltolar giyen 14. yüzyıl köy doktorlarının betimlemesi gelmektedir. Salgının yaşandığı dönemde hastalığın hava yoluyla yayıldığı ve koklama ile bulaştığı düşünüldüğünden, doktorlar bu gagaların içine şifalı bitkiler koyar, teması azaltmak için baston kullanırmış (Parıldar, 2020: 22).

Veba döneminde ya da sonraki dönemde bu hastalığı ele alan eserlerde öne çıkan diğer önemli gösterge, "kutsal cezalandırmanın antik sembolü" olarak görülen ok simgesidir. Hastalar kimi resimlerde ölüm döşeginde betimlenirken, kimi zaman onlara müdahale eden bir doktorla ve oklarını hastaya yöneltmiş ölümü simgeleyen bir figürle birlikte ele alınmıştır. Vebanın sanat eserlerinde diğer bir konu alınma şekli "ölümle satranç oynamak" temasıyla gerçekleşmiştir; Norwich'te yer alan St. Andrew Kilisesi'nin içi, 1430 yılında çevrilen *Ölümün Dansı* şiirinden esinlenerek üretilen bu eserlerle süslenmiştir. Bu resimlerde ölüm, canlı bir iskelet şeklinde betimlenmiştir ve veba hastalarının istemsiz hareketlerini canlandırmıştır (Taşağıl, 2020)². Bütün bu göstergelerin yanında özellikle ölüm ve ölümün zaferi gibi ana temalar 16. ve 17. yüzyıl resimlerinin ana eksenini oluşturmuştur.

Görsel 4. Jacopo Tintoretto, Saint Roch Hospital, 1549 (Veba)

Jacopo Tintoretto'nun 1549 tarihli çalışması, İtalyan vebasını konu alır ve yaşanan salgında Venedik'te hastaların karantina altına alındıkları Saint Roch Hastanesi'ni, içindeki hastalar ve

² Veba salgını dönemin edebiyatına olduğu kadar sonraki dönem edebi metinlere de sıklıkla konu olmuştur; Giovanni Boccaccio'nun Decameron (1351) isimli kitabı İtalyan Veba salgınının ardından yazılan, yedi erkek ile üç kadının vebadan kaçarak izole bir kasabada birbirine anlattıkları hikayeleri konu alan önemli bir örnektir.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

bir aziz figürü ile birlikte betimler. Karanlık bir atmosfere sahip resimde sanatçı çaresizliği ve acıyı çıplaklık, karmaşa ve koyu renkler ile izleyiciye aktarmıştır. Resmin merkezinde başındaki hale ile bir aziz figürüne yer verilmiş ve azizin hastaları iyileştirme çabası, tüm figürlerin başlarının ve bedenlerinin ona dönük olması ile güçlü bir biçimde yansıtılmıştır. Bununla birlikte tüm figürlerin yüz ifadeleri gerçekçi betimlenmiştir, dolayısıyla yaşanan trajedinin acısı tüm yüzlerden okunabilmektedir. Resimde dikkat çeken bir diğer unsur; kadınlar ve aziz figürünün giyinik oluşunun aksine erkek figürlerinin yarı çıplak olarak betimlenmiş olmasıdır. Yabalak'a göre bu yaklaşım (2020: 509); "Ortaçağda özellikle veba salgınının tanrı tarafından verilen bir ceza olduğuna olan inancı" sembolize eder. Benzer biçimde ve genel olarak vebanın toplumsal algılanışı ile ilgili olarak Akın ise (2018: 251); "Antikçağ'da ve Ortaçağda yaşanan salgınların nedenini, hijyen eksikliği veya sağlıksız yaşam koşullarına bağlamak yerine, doğrudan doğüstü güçlerle ilişkilendirmek veya Tanrı'nın gazabı olarak görmek büyük ölçüde vebanın felaket boyutlarındaki yıkıcı etkisinden kaynaklanmaktaydı" değerlendirmesini yapmıştır (Yabalak, 2020: 509). Bunun yanında dönemin diğer resimlerine de konu olan veba salgını sırasında yaşanan ölümler "yalnızca Tanrı'nın kötülük için verdiği ceza olarak değil, aynı zamanda kurbanın gelecek dünyada sonsuza dek acı çekeceğinin bir işareti" olarak da yorumlanmıştır (Kasriel, 2020: 4).

Vebanın konu alındığı önemli eserlerden bir diğeri Nicolas Poussin'in *The Plague of Ashdod* (*Asdod Vebası*) isimli çalışmasıdır (Görsel 5). Tintoretto'nun çalışmasında olduğu gibi Poussin çalışmasında da 1630'lu yılların veba salgını ile kırılan ve büyük düzensizliklerin, karmaşa ve savaşların ortaya çıktığı İtalya betimlenmiştir. Başar'a göre Poussin çalışmasında "hem Yahudi hem de Hristiyan mitolojisindeki bir hikâye üzerinden, veba salgının yaratmış olduğu dehşeti ve korkuyu" aktarmıştır; "İsrailoğulları'nın Mısır'dan göçü sırasında Filistinliler ile aralarında yaşanan savaş ve kayıp kutsal sandığın hikâyesi" üzerinden kurgulanan eserde söz konusu sandığın çalınması Tanrının ilahi adaleti ile ilişkilendirilerek vebanın tüm şehri kasıp kavurduğu anlatılmıştır (Başar, 2022: 67).

Görel 5. Nicolas Poussin, The Plague of Ashdod, 1630 (Veba)

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Başbuğ'a göre (2020: 2291); "Poussin'in veba bilgisi, resim kompozisyonunda inançla bilim arasında kalan, ancak tıbbi söylemi destekleyen bir görsellik içermektedir". Sanat tarihçisi Sheila Barker'ın aktarımıyla resme konu olan veba salgını sırasında; "Roma şehrinin sosyal dokusu bozulmuş, karantina altındaki köyler, izole edilmiş evler, kentsel nüfusta önemli ölçüde can kayıplarına yol açmıştır. Kalanlar arasında şeytani ajanlar, ölümcül hastalığı yayıcı insanlar, yoksullara, yabancılara, Hristiyan olmayanlara karşı güvensizlik yaratmıştır" (2004: 659-660). Korku ve karamsarlık duygusu uyandıran söz konusu sahnenin yeniden canlandırılmasında sanatçı "izleyiciyi tablonun betimlemek istediği hastalığa karşı korumak istediğine" inanır (Kasriel, 2020). Kasriel'in aktarımıyla izleyiciler için Poussin'in çalışması; "uzaktaki bir keder için güçlü duygular uyandırarak, etraflarını saran acıya karşı katartik bir arınma yaşamaları" sağlanır (2020). Eserin söz konusu gücüne ilişkin 1670 yılında Fransız Akademisi'nde gerçekleşen bir sunum sırasında Charles Le Brun ve Jean-Baptiste Champaigne de benzer bir değerlendirmede bulunarak, izleyici üzerindeki acıma ve korku hissi üzerinde durmuştur (Akpınar, 2017: 162). Dolayısıyla eserin katartik bir işlevi yerine getirdiği, ruhsal bir arınmayı, duygusal boşalmayı sağladığı tanımlanmıştır (Başar, 2022: 67).

Pieter Bruegel'in 1562 yılında tamamladığı *Ölümün Zaferi* (Görsel 6) isimli eseri de sanat tarihinde vebayı konu alan en başarılı örneklerdendir. Eserde Avrupa'da yer alan bir kasabanın veba salgını sırasındaki yıkımı savaşın yıkımı ile ilişkilendirilerek betimlenmiştir. Eserin yapıldığı ve sanatçının yaşadığı dönem aynı zamanda Protestan kilisesinin kitlesel ölümlerine şahitlik eden karmaşa ve karamsarlığın da hakim olduğu bir dönemdir. Dolayısıyla resmin konusunu oluşturan ölüm olgusu, hem toplumsal yaşamın gerçekliğinden beslenmiş, hem de veba salgınının çaresizliği ile bütünleşmiştir. Resmin farklı noktalarında savaşın kendisine ya da vebaya ilişkin göstergeler ve sembollere yer verilmiştir. Büyük bir iskelet ordusu şeklinde gelen ölüm tüm insanlığı yakıp yok etmektedir; "iskeletler, tüyler ürpertici bir soğukkanlılıkla ve görevlerine adanmışlıkla ırk, din, sınıf, cinsiyet ve yaş ayrımı gözetmeksizin tüm insanları türlü şekillerde acımasızca öldürmektedir" (Çay, 2017: 51-52). Yabalak'a göre (2020: 508); "toplumun her sınıfından insanların hiçbir şekilde kaçamadıkları ve ölümle sonuçlanan kaçınılmaz sonu aciz bekleyişleri" yakıp yıkılmış bir şehir, dua eden insanlar, iskeletlerin ele geçirdiği figürler, kafatasları, çalan çanlar, yanan gemiler gibi sayısız gösterge ile izleyiciye aktarılmıştır.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Görsel 6. Pieter Bruegel, Ölümün Zaferi (Victory of Death), 1562, Prado Müzesi, Madrid (Veba)

Görsel 7. Michel Serre, The Plague in Marseilles, 1721

Michel Serre'nin çalışması da yine veba salgını sırasında yaşanan trajediyi olduğu gibi aktaran önemli eserler arasındadır (Görsel 7). Bir sahil kasabasında üst üste yığılmış ölü bedenler ellerinde sopalarla aralarında gezen muhafızlar tarafından denize sürüklenmektedir. Ölüm karşısındaki çaresizlik, insanın acizliği ve doğanın işleyişi iç içe geçmiş şekilde sunulmuştur.

Veba salgının ardından gelen en büyük salgın hastalıklardan bir diğeri Koleradır. Kirli su ve kontamine gıda ile bulaşan bir enfeksiyon olan kolera başlangıçta Asya'da endemik olarak görülürken, 1817-1824 yılları arasında Asya'dan Hindistan'a ve dünyanın diğer bölgelerine yayılarak salgına dönüşmüş ve milyonlarca kişinin yaşamını yitirmesine neden olmuştur (Smith, 2002). Kolera salgını ilk ortaya çıktığı tarihten itibaren "19. yüzyıldaki artan küreselleşmeye bağlı olarak 1817'den bu yana yedi kolera pandemisi meydana gelmiş ve neredeyse tüm kıtalar bu salgınlardan etkilenmiştir" (Smith, 2002; Kocaay ve Baba, 2022: 6). 1852'den 1860'a kadar süren üçüncü büyük kolera salgını Hindistan'ın Ganj Nehri Deltası'nda

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

tüm Avrupa'ya, Amerika kıtasına ve Afrika'ya yayılarak bir milyondan fazla ölüme neden olmuştur (Parıldar, 2020: 23). Kocaay ve Baba'nın aktarımıyla (2022: 6); “günümüzde ise temiz suya erişim ve iyileştirilmiş sanitasyon tesisleri bulunan gelişmiş ülkelerde kolera salgınları ortadan kalkmıştır. Bununla birlikte, kolera temiz su ve sanitasyon altyapısının yaygın olarak bulunmadığı daha az gelişmiş ülkelerde milyonlarca insanı etkilemeye devam etmektedir” (Hu vd., 2016).

Diğer salgın hastalıkların betimlenmesinde olduğu gibi 19. yüzyılın bilinen en öldürücü hastalığı olan kolera salgını da sanatçıların eserlerine toplumsal ve psikolojik etkileri ile yansımıştır. Hastalığın insan üzerindeki fiziksel ve ruhsal etkileri kimi çalışmalarda doğrudan aktarılırken kimi zaman veba salgını anlatan resimlerde olduğu gibi farklı bir olay örgüsünün içinde konuya yer verilmiş ve çoğu resimde hastalığı betimleyen belirleyici unsur renk kullanımı olmuştur. Yalabak'ı ifade ettiği gibi (2020: 514); “Solgun, morarmış ve gri tonlarında yapılmış portreler sanatçıların kolera betimlemelerinde etkili bir ifade biçimi olmuştur”. Horace Vernet'in kolera salgını sırasında karantina amaçlı kullanılan bir gemiyi betimlediği resminde (Görsel 8), resmin merkezinde yerde yatan figür yüzü izleyiciye dönük ve yardım ister gibi betimlenirken, diğer figürler onun etrafına yerleştirilmiş ve dışarıdan giren güçlü ışık tüm kompozisyonu aydınlatmıştır. Arka planda geminin kaptanı ve bir doktor yer almaktadır, diğer figürlerin hemen hepsi hastalığın farklı aşamalarını temsil etmektedir, bu anlatım biçimi figürlerin biçimsel kurguları ile desteklenmektedir. Benzer şekilde, 1835 yılında Palermo'da yaşanan bir sahneyi canlandıran gravürde de bir at arabası ölüleri taşımakta ve ön planda yer alan iki figür sokaktan bir ölüyü diğer ölü bedenlerin yanına koymak için uğraşmaktadır.

Görsel 8. Horace Vernet, Melpomene de Kolera, 1833-34 / Görsel 9. 1835 yılında Palermo'da gerçekleşen salgını gösteren gravür

Modern dünyanın deneyimlediği en büyük salgın hastalıklardan diğeri grip pandemisidir; birkaç on yıl arayla dünyanın farklı bölgelerinde pek çok grip salgını yaşanmış ve bunlar arasında en ölümcül olanı 1918-19 yıllarında Avrupa ve Kuzey Amerika'da yaklaşık elli milyonun yaşamını kaybetmesine neden olan İspanyol Gribi olmuştur. Bu gribin diğer griplerden ve salgın hastalıklar en önemli farkı; “sağlıklı genç yetişkinleri” etkileyerek genç nüfusun ölümüne yol açmasıdır (Mamelund, 2004). Parıldar'a göre salgın “I. Dünya Savaşı sırasında başlayarak askeri kampların sürekli yer değiştirmesi nedeniyle” pandemi haline gelmiş ve Osmanlı Devleti de dahil olmak üzere çok kısa bir sürede tüm dünyayı etkisi altına

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

almıştır (2020: 21-22). Yolun'a göre (2012: 72); "hastalığın savaş yıllarına denk gelmesi dünyanın içinde bulunduğu kaotik durumu daha da içinden çıkılmaz bir hale dönüştürmüş, hastalığın birçok devlete yayılmasına ve ölümlerin artmasına neden olmuştur" (Yabalak, 2020: 526).

İspanyol Gribi de diğer salgın hastalıklar gibi sanat tarihinde önemli izler bırakmış, pek çok sanatçının eserinin konusu olmuş ya da esere dahil edilen figürlerin biçimsel özelliklerine yansımıştır. Edward Munch savaş sonrası gribin kasıp kavurduğu Avrupa'da hastalığı kişisel olarak deneyimlemiş bir sanatçı olarak hastalıkla mücadele sürecini ve yaşadığı korkuyu resimlerine aktaran önemli sanatçılardan. Yabalak'a göre (2020: 527); "resimlerinde ölümün yaşattığı trajik durumu figürlerin yüzlerindeki ifadeyle vermeye çalışan sanatçının kullandığı şiddetli renkler özellikle bedensel ve ruhsal hastalık simgeleri olarak ortaya çıkmaktadır". 1919 tarihli oto-portresinde (Görsel 10) bu süreci betimleyen sanatçı, yalnızlığını, yorgunluğunu ve bitkinliğini solgun bir yüz, yarı açık gözler ve ağız ile resme aktarmıştır. Kasriel'e göre resimde (2020); "bir algı hezeyanı içinde birbirine karışan figür ve mobilyalarla, güçlü bir yönelim bozukluğu ve dağınıklık duygusu" vardır. Arka planda birbirine geçmiş düzensiz çarşaflarla dağınık bir yatak algısı yaratılmış, gecenin içinde yaşananlar çizgiler ve renklerle temsil edilmeye çalışılmıştır. Amerikalı sanat tarihçisi Elizabeth Outka, sanatın Munch'ın otoportresinde hem sanatçının kendisi hem de izleyici için "bir başa çıkma mekanizması" işlevi gördüğünü, izleyicinin "Munch'ın ıstırapına karşı derin bir kabul ve şefkat duygusu" hissedebildiğini belirtmiştir (Kasriel, 2020). Bununla birlikte Munch'ın bu dönem resimleri İspanyol Gribi'nin insanlar üzerindeki etkisini görsel olarak betimlemesi açısından bir belge niteliği de taşır ve sanatçının salgın hastalıklar karşısındaki mücadele ve arınma biçimine önemli bir örnek teşkil eder.

Görsel 10. Edward Munch, İspanyol Gribi ile Otoportre, 1919 / Görsel 11. Egon Schiele, The Family, 1918 (İspanyol Gribi)

Egon Schiele de salgın hastalıkları kendi yaşamında çok fazla deneyimlemiş sanatçılardan biridir. Frengi hastalığından küçük yaşta babasını kaybetmiş, yıllarca aynı hastalıkla annesinin mücadelesine şahitlik etmiştir. Ardından kendi yaşamında eşi ve doğmamış çocuğunu İspanyol Gribi'nden kaybetmiş, kısa bir süre sonra da aynı hastalıktan henüz 28 yaşındayken yaşamını yitirmiştir. Schiele'nin resimlerinde özellikle babasının ölümü ile gelen travmatik süreçler,

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

hastalıklar ve insanlar üzerindeki fizyolojik ve psikolojik etkileri, karamsar kompozisyonlar ve orantısız beden hareketleri ile betimlenerek temsil edilmiştir. Sanatçının 1918 tarihli *The Family (Aile)* isimli çalışması (Görsel 11) karısını ve çocuğunu kaybetmeden hemen önce yapmış olduğu bir resimdir ve figürler ayrıntılı analiz edildiğinde hastalığın insan bedeni üzerindeki etkileri -cildin yarı saydam olması, morarmış ten, solgun bakışlar vb.- doğrudan gözlemlenebilir.

2. Çağdaş Sanat ve Hastalıklar

Çağdaş sanat kapsamında konu alınan salgın hastalıklara bakıldığında, 1980’lerde tüm dünyada etkisini gösteren ve 35 milyon insanın yaşamını kaybetmesine neden olan AIDS hastalığı ve HIV virüsünün de sanat eserlerine büyük ölçüde yansıdığı; pek çok sanatçının gerek farkındalık kazandırma amaçlı gerek kendi kişisel yaşamlarında deneyimlemiş olmalarıyla ilişkili olarak hastalığı çalışmalarına konu aldıkları görülmektedir. Arapoğlu’nun da aktardığı gibi (2020: 86); “hastalık uzun bir süre eşcinsellere dair bir hastalık olarak görülmüş ve bugün koronavirüs pandemisinden dolayı Çin başta olmak üzere Asyatik halklara karşı geliştirilen yabancı düşmanlığı, ilgili yıllarda eşcinsel bireylere yönelmişti”. Amerikalı sanatçı Keith Haring hastalığın sanat dünyasından ilk kurbanları arasında sayılabilir; 1988 yılında tanı konulan sanatçı ertesi yıl *Cehalet=Korku, Sessizlik=Ölüm* (Görsel 12) isimli -hastalığın sembolü haline gelen- eserlerden olan afişi tasarlamış ve bir yıl sonra da 31 yaşında yaşamını yitirmiştir.

Görsel 12. Keith Haring, Ignorance=Fear, Silence=Death, 1989 / Görsel 13. Keith Haring, Silence=Death, 1989

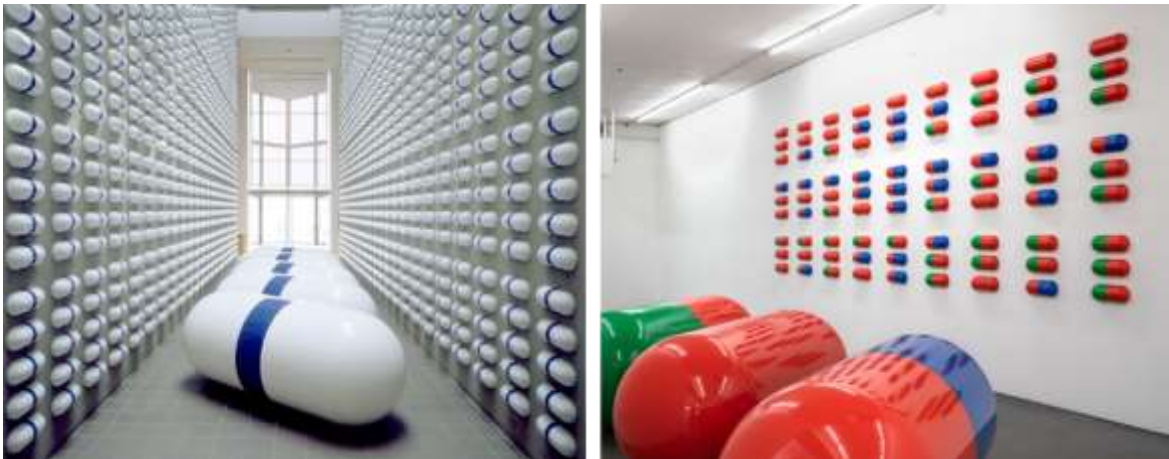
1987’de Act Up (AIDS Coalition to Unleash Power) grubunun sloganı haline gelen sessizliğin ölüme eşit olduğu sloganı; “AIDS’le yaşamak zorunda olan insanlar ve doğru enformasyona sahip olmayan ve epidemiyeye uygun edimleri göstermeyen birey/grupların mücadelelerini” tanımlar (Arapoğlu, 2020: 86). Haring çalışmalarına da konu olan slogan; hastalıkla baş etmeye çalışan insanların mücadelesini, hükümetlerin eşitsizliğe dayalı politikalarını, sağlık hizmetlerinin ve ilaçların pahalılığını ve kimi ülkelerin bu virüse maruz kalmış bireyleri kendi kaderlerine terk edişlerini temsil etmektedir (Stuhltrager, 2015; Başar, 2022: 68; Arapoğlu, 2020: 86).

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Görsel 14. General Idea (AA Bronson, Felix Partz ve Jorge Zontal), Aids, 1988

Kavramsal sanatın önemli aktif sanatçıları arasında kabul edilen AA Bronson, Felix Partz ve Jorge Zontal tarafından 1960'ların sonlarında Toronto, Kanada'da kurulan General Idea grubu da, kimlik, cinsiyet, cinsellik, hastalık gibi popüler ve güncel konular üzerine farklı araçlar kullanarak eleştirel eserler üretmiştir. Kurumsal yapılar, geleneksel değerler ve kabul edilen ideolojiler üzerine ortak bir söylemi paylaşan grup üyeleri, yalnız kendileri tarafından ürettikleri eserlerle değil, kurdukları ulusal ve uluslararası sosyal ağlar yoluyla benzer düşünce yapısında sanatçılarla ortak projelerle kavramsal sanatı toplumsal içeriğe çekmişlerdir. Amerikalı sanatçı Robert Indiana'nın LOVE isimli eserine dayanan AIDS çalışması (Görsel 14) salgına yönelik aktivist bir düşüncenin ürünüdür -nitekim grup üyelerinin ikisi de aynı hastalıktan yaşamlarını kaybetmiştir. Aynı görüntü farklı mekanlarda duvar kağıdı olarak kullanılmış, sokaklara afiş olarak asılmış, dergilerde yer almış, kartpostal olarak basılmış ve dolayısıyla hastalığın normalleştirilmesine yönelik bilinçli bir eyleme dönüşmüştür (Moma, 2019). Logonun "o sırada kimsenin konuşmak istemediği bir hastalık için bir tür reklam kampanyası olduğunu" belirten Bronson'a göre bu eylem bir tür toplumsal susturma girişimi olarak kabul edilmiştir (Moma, 2019).

Görsel 15. General Idea (AA Bronson, Felix Partz ve Jorge Zontal), One Year of AZT, One Day of AZT, 1992 /
Görsel 16. General Idea, Placebo, 1991-92

Cook'a göre (1998) sanat (zor, belirsiz, kurumsallaşmış, kendi kendini motive eden, mizahsız) ve tasarım (erişilebilir, iletişimsel, kamusal, müşteri odaklı, piyasa odaklı) arasında tartışmalı

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

bir noktada yer alan (aynı zamanda bu sınırı aşmaya çabalayan) grubun işleri, sanatçılar tarafından entelektüel birikimden uzak olduğu düşüncesiyle eleştirilirken, tasarımcılar tarafından fazla hoşgörülü kabul edilmiştir. General Idea grubu sanatçıları AIDS'e karşı sağlık düzenlemelerinin getirilmesi ve uzun vadeli tedavilerin gelişmesi ile kullanılan ilaçlarla ilgili büyük boyutlu yerleştirmelere kavramsal çalışmaları içerisinde yer vermiştir. Bunlar arasında *Placebo* isimli tekrarlayan yerleştirmeleri "kurumsal ilaç şirketleri, tıbbi otoriterlik, ilaç denemeleri, yanlış umutlar, yas süreci" gibi pek çok olguya gönderme yaparak gerçekliğin büyüklüğü ile gerçekçi yaklaşımın yetersizliği arasındaki uçurumu eleştirmiştir. *One Year of AZT, One Day of AZT* (Görsel 15) yerleştirmeleri ise AIDS'li bir kişinin bir yıl içinde alması gereken 1.825 kapsül AZT'yi görselleştirerek büyük ölçekli bir kurulumla dönüştürür ve Damien Hirst'ün eserlerinde olduğu gibi Pop Art ve postmodernizmin tekrarlama ve bu yolla etkiyi güçlendirme taktiğinden yararlanır (Cook, 1998).

Çalışmalarının bir kısmının konusunu oluşturan ilaçların ele alınış nedenine ilişkin "haplar, herhangi bir minimalist sanattan daha iyi, parlak küçük bir formdur. Hepsi onları satın almanız için tasarlandı (...). Çiçeklerden, bitkilerden, topraktaki şeylerden çıkıyorlar ve sizi iyi hissettiriyorlar, bilirsiniz, sadece bir hap almanız güzel hissetmeniz için yeterli" ifadelerini kullanan Damien Hirst'ün *The Cure (Tedavi)* serisinde diğerlerinden farklı olarak tek bir ilaç formunun serigrafik tekniği ile çoğaltılarak seri üretim sürecine dahil olduğu, bu yolla sanatçının insanlığın ilaca olan bağımlılığını postmodernist kültürün tüketim olgusu ve Andy Warhol'un seri üretim süreci ile ilişkilendirdiği görülmektedir. Çalışma 2014 yılında Londra'da açılan *Şizofrenogenez* sergisinde ilk defa sergilenmiş ve büyük boyutlu ilaç heykeller, ilaç şişeleri, ambalaj kartonları ve diğer tıbbi objelerin yerleştirildiği camkanlar ile birlikte sergilenmiştir. *The Cure* serisi ve sergide yer alan diğer çalışmalar aynı zamanda Hirst'in sanatın tıp gibi iyileştirebildiği inancını da vurgulamıştır.

Görsel 17. Damien Hirst, The Cure, Schizophrenogenesis, 2017

Görsel 18. Damien Hirst, Day by Day, 2003

Sanatçının 2003 tarihli *Utopia* serisinde yer alan *Day by Day* isimli yerleştirmesinde (Görsel 18) tıbbi bir dolaba gönderme yapan bir camcikan içerisinde elle boyanmış farklı renk ve boyutlarda haplar sergilenmiştir. İlk bakışta estetik açıdan doyurucu olmamasına karşın ayrıntılı olarak çözümlendiğinde -Hirst'ün diğer çalışmalarında olduğu gibi- “insanlık durumuna dair derin soruları devreye sokar” (Anonim, 2022). Bu sorular insan yaşamının bağımlılıkları ve kırılabilirliği olduğu kadar yaşam ve sanat arasındaki sınırın belirsizliğine kadar uzanır. Bununla birlikte *The Cure* serisinden farklı olarak çalışmada yer alan ilaçların el işçiliğine dayanıyor olması her birinin farklı formda birer heykel olarak algılanmasını sağlar ve hastalık-sağlık, bağımlılık-rehabilitasyon, yaşam-ölüm diyalektiğini gündeme getirir. Çalışmanın formu aynı zamanda 1960'ların minimalizmine de gönderme yaparken kullanılan renkler ve tekrar eden formlar yoluyla da ilişkiseldir (Anonim, 2022).

Görsel 19. Damian Hirst, The Last Supper the complete set, 1999 (detay)

Hirst'in *The Last Supper* isimli serisi (Görsel 19) ise değiştirilip güncellenmiş on üç farklı ilaç etiketi görselinden oluşur -eser görselinde yalnızca dördüne yer verilebilmiş olsa da sanatçı bu on üç çalışmanın her zaman bir arada sergilenmesi konusunda ısrarcı olmuştur. *The Last Supper (Son Akşam Yemeği)* Irvine'e göre (2014); “Hirst'in tüm eseri boyunca tekrar eden motifler, inancın tasvirine ve kutsal bilim, ölümlülük ve güzellik üçlüsüne hayranlığını özetler”. Seride yer alan çalışmalar postmodern kültürün içerisinde yeniden şekillenen bilim ve sanat ile din ve bilim ilişkisini, minimalist bir üslupla, temellük (kendine mal etme) tekniğini kullanarak

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

ve aynı zamanda ticari reklam taktiklerinden yararlanarak yeniden yorumlar. Bu çalışmalarda sanatçı, geleneksel ilaç kutularının yazılarını gıda ambalajlarının tipografisi ve logoları ile değiştirerek “bilime olan çağdaş güvenimiz ile gıdaya olan bağımlılığımız arasında” ironik bir diyalog geliştirmiştir (Irvine, 2014). Bu yaklaşım aynı zamanda insanlığın yaşamını sürdürmek için gıda yerine ilaca her geçen gün daha bağımlı hale gelişine de bir tepki niteliği taşır. Irvine’ e göre Hirst bu eserlerde “ikinci bir dönüşüme, gıdanın metaya ve ayrıca gıdanın bir markaya dönüşmesine de atıfta bulunur” (2014).

Görsel 20. Colleen Wolstenholme, Spill, Aniconia, 2003 / Görsel 21. Colleen Wolstenholme, Mandala II, 1999

Colleen Wolstenholme ise tıbbi ilaçların farklı boyutlardaki alçı heykelleri ile “toplumsal bilinci harekete geçirerek izleyicilerin ilgisini çekmeyi ve onları kışkırtmayı” amaçlar. *Mandala II* isimli yerleştirmesinde (Görsel 21) olduğu gibi başlangıçta daha küçük formlar üzerinden düzenlemeler gerçekleştirirken giderek bu formlar büyür. Bu ilk dönemine ait eserler arasında Klonopin tılsım bilezikleri ve Paxil yüzükleri en tanınan işlerindedir. Bu çalışmalar aynı zamanda Damien Hirst ile Wolstenholme arasında 2016 yılında yaşanan telif hakkı davasının da konusu olmuştur. 2003 yılında gerçekleştirdiği *Spill* isimli yerleştirmesinde ise formlar büyümüştür (Görsel 20), antidepresan ve anti-anksiyete ilaçlarından oluşan bir grup ilacın zemine rastgele atıldığı izlenimi uyandıran bir düzenleme yapılmıştır. Fotoğraf ilk bakışta gerçekliğin -bir masa üzerine bir ilaç şişesinden dökülmüş haplar- minyatür bir görüntüsünü verir, mekanın gerçekliği duyumsandığında formların büyüklüğü de tanımlanır ve minimalist görünen ilaç formları giderek en ince ayrıntısına kadar işlenmiş ve onları tanımlamaya yarayan -firma isimleriyle birlikte- algılanır. Bu büyüklük “ilaç şirketlerinin her şeyi çözmek için hapları pazarlama biçimine” olduğu kadar, yan etkileri dikkate almadan sayısız ilaç reçete eden doktorlara ve insanların düşünmeden onlarca ilacı kullanarak nasıl yaşamlarını tehlikeye attıklarını düşünmeye teşvik eder (Wilkinson, 2022). Yine bütün bu nedenler ve “ticari marka ihlali” gibi savunmalarla Wolstenholme’un çalışmaları, pek çok ilaç şirketinin hukuk firması tarafından dava konusu yapılmıştır ancak bu yerleştirmelerde kullanılan bütün bu eleştirel bakış açısı Wilkinson’a göre (2022); “bu hapların nasıl bu kadar kolay bulunabildiği ve belki de daha da önemlisi, bu hapların kadınlara orantısız oranlarda nasıl reçete edildiği hakkında kışkırtıcı bir diyalog” yaratır.

Görsel 22. Orkan Telhan & elii, Microbial Fruits of Istanbul, 2020, 5. İstanbul Tasarım Bienali

Orkan Telhan ve mimarlık şirketi elii'nin ortak iş birliği olan, 5. İstanbul Tasarım Bienali kapsamında şehrin farklı noktalarına konumlanan projede robot bir papağan bir performans gerçekleştirir ve mikroorganizmalardan, iklim değişikliğine pek çok konuda masallar anlatır. Çalışmayı ziyaret eden izleyiciler ayrıca İstanbul'un en eski bostanlarından toplanmış iki mikrobun kurutulmuş örnekleri ve mikrobiyal meyve yapmak için gerekli tarifin yer aldığı bir kite de sahip olmuştur (Görsel 22). Projenin broşüründe "bu kit, sizi yüzyıllardır toprağın altında sessizce yaşayan bazı eski İstanbul sakinleriyle tanıştırmak için tasarlandı" sözlerine yer verilmiştir (WeitzmanNews, 2021). Tarihi 1500 yıl öncesine dayanan *Weissella paramesenteroides* ve *Staphylococcus carnosus* olarak bilinen bu iki mikrobun hikayesi, performans sırasında papağan tarafından izleyiciye aktarılırken, izleyicilerin dağıtılan kitlerde yer alan bu mikrobiyal meyveleri kendi yiyeceklerine eklemeleri ve evlerinin önlerindeki toprağa karıştırmaları teşvik edilir; "hayatınızdan geçmelerine izin vermedikçe daha da yayılacaklar, yaşayacak yeni yerler bulacaklar ve diğer insanlarla, toprakla ve manzarayla yeni ilişkiler kuracaklar" (WeitzmanNews, 2021). Söz konusu mikropların yayılmasının önemine yönelik tanımlanan bu gerçeklik, son yüzyılın en büyük salgını olan koronavirüs (covid-19) hastalığının sınırlarını da belirleyen bir yaklaşıma sahiptir. Pandeminin farklı dönemlerinde virüsün insan yaşamına dahil oluşu, ona yönelik alınan önlemler, ortadan kaldırmaya ilişkin uygulamalar ve diğer çabalar sonucunda bugün tamamen ortadan kalkmayan ve çeşitli mutasyonlarla dönüşerek varlığını sürdüren bir hastalığı kabullendik ve hayatlarımızdan geçişini sessizce izleme noktasına geldik. Bu anlamda Telhan'ın projesi pandemi koşullarında gerçekleşen bir bienal için, yaşanan gerçekliği geçmişin tarihi adımlarına tanıklık ederek bir araya getiren önemli bir çalışmadır.

Bununla birlikte çağdaş sanat kapsamında incelenen tüm sanatçıların eserlerinde sanatın yalnız hastalığı temsil amaçlı üretilmediği, kişisel yaşamında belirli hastalıkları deneyimlemiş sanatçılar için sanat üretiminin bir arınma, acıyı hafifletme, onunla mücadele etme ya da kabullenme işlevi de gördüğü anlaşılmaktadır. Telhan'ın çalışmasında doğrudan bir hastalığa gönderme yapılsa da hastalığa yol açan virüslerin hayatın içindeki varlığının kabullenişine

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

ilişkin derin bir farkındalık gözlemlenir, Amerikalı sanatçı David Wojnarowicz'in performansında da kendi ölümünü doğal süreci beklemeden gerçekleştiren sanatçının korkuyu kabullenişe çevirdiği anlaşılır (Görsel 23); Munch'ın incelenen portresinde olduğu gibi bu sanatçıların hemen hepsinde bir anlamda doğayla ve doğal süreçle barış sağlandığı ve hastalığın kabullenilip, üretim mekanizmalarının rahatlatıcı bir işleve aracılık ettikleri çözümlenir.

Görsel 23. David Wojnarowicz, Untitled (Face in Dirt), 1990 / Görsel 24. Michael Craig-Martin, Thank You NHS, 2020

Wojnarowicz'in *Untitled (Face in Dirt)* isimli çalışması; uzun zamandır beklenen ve yalnızca birkaç ay sonra gelen ölümün bir önsesi olarak yaşamın insanın elinden yavaşça kayıp gittiğinin bir sembolü ancak yine de son nefesini verirken bile çamura teslim olmayı reddeden bir adamın portresidir (Kasriel, 2020). Sanatçı 1990 yılında ölümünden çok kısa bir süre önce Kaliforniya'da Ölüm Vadisi'nden geçerken yol arkadaşından durmasını istemiş ve çıplak elleriyle toprağı kazarak kendisini bu toprağa gömmeye başlamıştır. Bu eylem yukarıda da tanımlandığı gibi hastalığı kabullenmeyle birlikte sanat tarihçisi Fiona Johnstone'un da belirttiği gibi kendi kaderinin kontrolünü ele alma olarak da yorumlanabilir (Kasriel, 2020).

Salgın hastalıklar tarihinde son yüzyılın en büyük pandemisi olan koronavirüs hastalığına bakıldığında; diğerlerinde olduğu gibi kültür üretiminin devam ettiği, sanatçının gerek içinde yaşadığı toplumsal değişiklikleri gerek kendi yaşamında deneyimlediği bireysel acıları konu aldığı, eserlerin -veba salgınının göstergelerinde olduğu gibi- söz konusu salgına ilişkin belirli sembolik anlatılara ev sahipliği yaptığı ya da bu dönem üretilen işlerin -AIDS salgınında olduğu gibi- toplumsal dayanışmayı destekleyen yeni projelerin gelişmesine aracılık ettiği görülmektedir. Bu projeler arasında İrlandalı sanatçı-tasarımcı Michael Craig-Martin'in *Thank You NHS* isimli çalışması (Görsel 24), koronavirüsle mücadele eden ve izolasyon süreçleri ile kapanma koşullarında sosyal etkileşim ile iletişimin sınırlandırıldığı dönemde resmin indirilmesine, renklendirilmesine ve pencerelere asılarak ortak bir iş birliği ile dayanışmanın bir parçası olunmasına teşvik etmesi bakımından önemli bir girişimdir.

Sonuç

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Tarih boyunca yaşanan pandemiler ve küresel etkileri genel olarak değerlendirildiğinde, veba salgını nasıl feodal sistemin çöküşünde önemli bir rol oynadıysa, küresel kapitalizmin üç yüz yıldır aralıksız dönen “endüstriyel ve finansal çarkını” bir süreliğine durma noktasına getiren de koronavirüs hastalığı ve Covid-19 pandemisi olmuştur. Her ikisinde de sosyal ve ekonomik yaşam durma noktasına gelmiş, toplumsal düzensizlik yaşanmış, tıp alanındaki gelişmeler kısmen çarkın yeniden dönmesinde önemli rol oynamıştır. Benzer biçimde örnekleme alınan diğer salgın hastalıklar Kolera, İspanyol Gribi ve AIDS pandemileri de toplumsal yaşamda olduğu kadar sosyo-ekonomik boyutta da önemli etkiler bırakmış, kültür alanına farklı biçimlerde yansımıştır.

20. yüzyıl başlarına kadar hastalıkların dinsel anlamıyla ele alındığı ve mitolojik konularla da ilişkili olarak tanrının ödettiği bedel (tanrısal ceza, ölümün zaferi vb.) teması üzerinden kompozisyonların kurgulandığı görülürken, 20. yüzyıl ve sonrasında üretilen çalışmalarda ölüm teması, fiziksel gerçekliği bakımından (yalnızlık, umutsuzluk, acı, keder vb.) eserlere konu olmuştur. 21. yüzyıl ise hastalıkların ve pandeminin kavramsal ve metafizik boyutunu temsil eden eserlere, ortak projelere ve dayanışmayı hedefleyen işlere sahne olmuştur. Bu çalışmaların hemen hepsinde hastalıklar insan ve toplum üzerindeki etkilerine gönderme yapan motiflerle birlikte ele alınırken, kimi sanatçıların toplumsal bir olgu olarak söz konusu hastalıkları eserlerine taşıdığı, kimi sanatçıların ise -özellikle modern ve çağdaş sanat kapsamında- doğrudan kişisel deneyimlerinin bir sonucu olarak konu aldıkları görülür. Hastalığı doğrudan deneyimleyen sanatçılar için bunu üretimlerine taşımak kısmen süreci kabullenme olarak görülebilirken kısmen de içinde buldukları koşulla mücadele etme yöntemi olmuştur.

Kaynakça

- Akın, H. (2018). “Felaket Geliyorum Demişti: Ortaçağda Yaşanan Büyük Veba Salgını ve Toplumsal Yaşamdaki Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Kebikec: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 46, 247-296.
- Akpınar, N. E. (2017). “Sanat Yapıtları ve Katarsis”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Anonim (2022). “Day by Day”. <https://www.myartbroker.com/artist-damien-hirst/collection-utopia/artwork-day-by-day-signed-mixed-media> (erişim: 31.10.2022).
- Arapoğlu, F. (2020). “Sanatta Konu Olarak Hastalık”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1): 83-87.
- Barker, S. (2004). “Poussin, Plague ve Early Modern Medicine”. *The Art Bulletin*, 86(4): 659-689.
- Başar, S. (2022). “Pandemi ve Sanat”. *Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Sayı 12, s. 63-72.
- Başbuğ, F. (2020). “Salgınların Resim Sanatına Yansıması ve Nedim Günsür’ün ‘Kızamık’ İsimli Eseri Üzerine”. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4): 2286-2299.
- Cook, S. (1998). “General Idea: Infiltrate, Infect and Mutate”. <https://www.eyemagazine.com/feature/article/general-idea-infiltrate-infect-and-mutate> (erişim: 01.11.2022).
- Çay, M. B. (2017). “Pieter Brueghel: Ölümün Zaferi”. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 3(2): 50-57.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Genç, Ç. (2011). “Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını ve Ortaçağ Avrupa’sına Etkileri”. Tarih Okulu, Sayı X, s. 123-150.

Güvercin, C. (2020). *Sağlık Bağlamında Edebiyat, Sanat ve Tarih* içinde; Tıp Tarihinde Pandemiler: Felaket, Deneyim ve Dönüşüm, Bölüm 7, s. 63-73.

Hu, D., Liu, B., Feng, L., Ding, P., Guo, X., Wang, M., Cao, B., et al. (2016). “Origins of the Current Seventh Cholera Pandemic”. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 113(48): E7730–E7739.

Irvine, S. (2014). “Damien Hirst”. <https://www.bonhams.com/auctions/21601/lot/141/> (erişim: 31.10.2022).

Kasriel, E. (2020). “What Plague Art Tells us About Today”. <https://www.bbc.com/culture/article/20200514-how-art-has-depicted-plagues> (erişim: 07.01.2023).

Kasriel, E. (2020). “How have artists portrayed epidemics over the centuries and what can the artworks tell us about then and now?” <https://www.bbc.com/culture/article/20200514-how-art-has-depicted-plagues> (erişim: 07.01.2023).

Kocaay, F. ve Baba, A. Y. (2022). Covid-19 Pandemisinin Olumlu ve Olumsuz Etkileri (Ed. Kocaay, F.) içinde “Geçmişten Günümüze Salgın Hastalıkların Tarihi” (Bölüm 1). İstanbul: İstanbul Medipol Üniversitesi Yayınları.

Kurşunoğlu, M. S. (2020). “Modern Kapitalizmin Negatif Kökeni, Veba Salgınları ve Küresel Kapitalizmin Korona Pandemisi”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 16(59): 138-169.

Mamelund, S-E. (2004). “The Spanish Influenza Pandemic of 1918-19: New Perspectives”, *Population and Development Review* (Howard Phillips and David Killingray (eds.), 30(2): 362-365.

Moma (2019). “General Idea”. <https://www.moma.org/collection/works/93925> (erişim: 31.10.2022).

Parıldar, H. (2020). “Tarihte Bulaşıcı Hastalık Salgınları”. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30(Ek sayı):19-26.

Ruiz, T. F. (1998). “The Business of Salvation: Castilian Wills in the Late Middle Ages, 1200-1400”. *On the Social Origins of Medieval Institutions: Essays in Honor of Joseph F. O’Callaghan* içinde (p. 63-92). Leiden: Brill.

Sherman, I. W. (2016). *Dünyamızı Değiştiren On İki Hastalık*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Smith, G. D. (2002). “Commentary: Behind the Broad Street Pump: Aetiology, Epidemiology and Prevention of Cholera in mid-19th Century Britain”. *International Journal of Epidemiology*, 31(5): 920-32.

Stuhltrager, K. A. (2015). “Keith Haring’s AIDS Activism”. *English and Women’s Studies*. <https://sites.psu.edu/245spring2015/2015/12/13/keith-harings-aids-activism/> (erişim: 08.01.2023).

Taşagıl, O. (2020). “Kara Veba’nın Sanat Üzerindeki Etkisi”. <https://medium.com/mozart-cultures/kara-vebanin-sanat-uzerindeki-etkisi-7fd5d83e7f61> (erişim: 07.01.2023).

Yabalak, H. (2020). “Sanatçının Esin Kaynağı Olarak Salgın Hastalık ve Hastalığın Resim Sanatına Yansımaları”. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı*, s. 493-538.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Yolun, M. (2012). “İspanyol Gribinin Dünya ve Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri”.
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Adıyaman.

Wilkinson, S. (2022). “Aniconia”. <https://artmur.com/en/artists/colleen-wolstenholme/aniconia/> (erişim: 06.01.2023).

WeitzmanNews (2021). “Orkan Telhan: Microbial Fruits of Istanbul”.
<https://www.design.upenn.edu/news/post/orkan-telhan-microbial-fruits-istanbul> (erişim:
07.02.2023).

Qui, W., Rutherford, S., Mao, A. ve Chu, C. (2016). The Pandemic and Its Impacts. Health,
Culture and Society, Vol 9-10, p. 3-11.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

COVID-19 KÜRESEL SALGINI: SANATÇI, SANAT ESERİ VE SERGİLEME MEKÂNI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

THE COVID-19 GLOBAL EPIDEMIC: IMPACT ON THE ARTIST, THE ARTWORK AND THE EXHIBITION SPACE

Doç. Dr. Ezgi TOKDİL

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü,
ORCID:0000-0003-2701-0842

Özet

Araştırmada son yüzyılın tüm dünyada etkisini göstermiş olduğu küresel bir salgın hastalık olan covid-19 pandemisinin sanatçı, sanat eseri ve sergileme mekanları üzerindeki etkisi, yaşanan toplumsal değişim ve birey-sanatçı üzerindeki psikolojik yansımaları ile birlikte ele alınıp analiz edilmektedir. Bu doğrultuda sanatçı cephesinde kimi sanatçıların üretime ara verirken, bir kısım sanatçının bu süreci tamamen üretim odaklı geçirdiği, koşullar ve yasaklar nedeniyle bu sanatçılardan bazılarının yeni üretim mekanizmalarını deneyimlediği, yeni yaratım süreçlerine yöneldiği görülmektedir. Sanat eseri cephesinden konuya yaklaşıldığında, bu dönem üretilen eserlerin bir kısmında toplumsal karmaşa ve korkunun aksine umudu besleyen konu ve içerikler görülürken, bir kısım sanat eseri ise doğrudan koronavirüsün görsel temsili ve gerçekleşen mücadele ile korunmanın önemine değinen imgelerden yola çıkılarak üretilmiştir. Araştırma kapsamında örnekleme alınarak incelenen bu eserler arasında pandemi döneminin önemli motifleri maske, eldiven ve virüs görseli kullanılarak üretilen eserler yer almaktadır. Sergileme mekanlarının değişimi ve pandeminin dönüştürücü etkisine bakıldığında ise salgının başlaması ve kapanma ile birlikte -sanatın dijitalleşme sürecinin hızlanmasında olduğu gibi- tüm kurumsal yapıların sanal sergilerle yer değiştirdiği, yeni online sanat galerinin kurulduğu, kısmi açılma ile birlikte sokak sanatının yükselişe geçtiği, vitrin ve camekanların sergileme alanlarına dönüştüğü ve tüm dünyada gerçekleşen projelerle balkonların sergi, konser, performans ve okuma etkinliklerine ev sahipliği yaptığı yeni bir düzen görülür. Bu düzenin arkasında kültür üretiminin görünür kılınması talebi olduğu kadar, yalnızlaşan insan bilincinin topluluk olarak bir araya gelme ihtiyacının da olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda araştırma, yaşanan pandemi dönemini farklı boyutları ile ele alarak kültürel yapının yaşadığı değişim ve dönüşümü analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Covid-19 pandemisi, Koronavirüs, Küresel salgın, Sanatçı, Sanat Eseri, Sergileme mekanı, Kültür üretimi, Sanal müze, Dijitalleşen sanat

Abstract

In the research, the effect of the Covid-19 pandemic, which is a global epidemic disease that has affected the whole world in the last century, on artists, works of art and exhibition spaces, is discussed and analyzed together with the social change experienced and its psychological reflections on the individual-artist. In this direction, on the artist front, it is seen that while some artists take a break from production, some artists spend this process completely production-oriented, and due to conditions and prohibitions, some of these artists experience new

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

production mechanisms and turn to new creation processes. When the subject is approached from the art work front, some of the works produced in this period have subjects and contents that feed hope, contrary to social confusion and fear, while some works of art are produced directly from the images that refer to the visual representation of the coronavirus and the importance of protection with the struggle. Among these works, which were examined by sampling within the scope of the research, there are works produced using mask, gloves and virus images, which are important motifs of the pandemic period. When we look at the change of exhibition venues and the transformative effect of the pandemic, with the onset of the epidemic and the closure - as in the acceleration of the digitalization process of art - all institutional structures have been replaced by virtual exhibitions, a new online art gallery has been established, street art has risen with the partial opening, showcases and showcases have been exhibited. A new order is seen in which balconies are transformed into spaces for exhibitions, concerts, performances and reading events with projects realized all over the world. Behind this order, it is understood that there is a demand for making cultural production visible, as well as the need for the isolated human consciousness to come together as a community. In this context, the research aims to analyze the change and transformation of the cultural structure by considering the pandemic period with its different dimensions.

Keywords: Covid-19 pandemic, Coronavirus, Global epidemic, Artist, Artwork, Exhibition space, Cultural production, Virtual museum, Digitized art

Giriş

2019 yılının son aylarında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve çok kısa bir sürede tüm dünyaya yayılarak küresel bir salgın haline gelen koronavirüs pandemisi, geçmişte yaşanmış olan diğer tüm pandemilerde olduğu gibi, salgının etkisi altına giren bölge ya da tüm dünyada büyük bir korku ve karmaşayı beraberinde getirmiş, toplumsal yaşam durma noktasına gelirken, ekonomik sistem büyük bir çöküş yaşamış, sosyal yapı askıya alınırken farklı ülkeler farklı politik ve siyasi karar mekanizmalarıyla korunma yöntemleri geliştirmiştir. Ancak çok kısa bir sürede yaşanan bütün bu değişim, belki de uzun yıllar devam edecek olan psikososyal etkileri de beraberinde getirmiştir. Bunun yanında kültür ve sanat mekanizmaları da pandemiden büyük ölçüde etkilenen önemli alanlardandır.

Pek çok insanın yaşamını kaybettiği, sayısız acının deneyimlendiği, kapanmanın etkisinde ekonomik koşulların pek çok insanı işsizliğe sürüklediği, bazı dezavantajlı gruplar için psikolojik etkilerinin toplumun diğer kesimlerine göre çok daha fazla hissedildiği pandemi şüphesiz yeniden yaşamayı kimsenin istemeyeceği bir süreçtir. Ancak pandemi dönemi ve pandemi koşullarını yalnız olumsuz yönleri ile de değerlendirmemek gerekir; insan-doğa etkileşiminin ve insanın doğa karşısındaki kırılganlığının yeniden sorgulanmasına, yaratıcılığı tetikleyen yeni koşulların ortaya çıkmasına, yeni sergileme olanaklarının keşfedilmesine, yeni projelerin ve iş birliklerinin geliştirilmesine ve bakış açılarının çeşitlenmesine de dolaylı yoldan fırsat sunduğu bir gerçektir. Bu anlamda araştırma kapsamında pandeminin sanatçı, sanat eseri ve sergileme mekanı üzerindeki dönüştürücü etkisine bakıldığında sanatın genel olarak yeni kazanımlarla bu süreci tamamlamak üzere olduğu anlaşılmaktadır. Sanatçı için yeni teknik ve biçimlendirme anlayışlarının denenmesi için bir fırsat, sanat eseri için yeni sergileme alanlarına

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

sahip olmak için yeni bir boşluk, galeri ve kurumsal yapılar için ise mevcut arşivlerini geliştirmek, dijitalleşmek ve çağa uygun hale getirmek için bir aralık olduğu görülmektedir.

2. Salgının Sanatçı Üzerindeki Psikolojik Yansımaları

Ron Burnett, *İmgeler Nasıl Düşünür* (2018) isimli kitabında sanatçıları; “bir seyir tepesinden yaşamı, dünyayı gözlemleyen ve gözlemlerini imgeler yoluyla aktaran kişiler” olarak tanımlar (Burnett, 2018; Başar, 2022: 68). Bir sanatçının içinde yaşadığı toplumsal yapı ve tarihsel sürecin koşullarından beslendiği, doğrudan ya da dolaylı olarak bu bilincin verilerinin etkisinde eserler ürettiği tartışılmaz bir gerçektir. Yaşamın tüm dinamikleri sanatçının bakış açısını, eserin oluşum ve varoluş koşullarını, eserin sergileme mekanını etkiler, bu etkenlerden bazıları kimi zaman baskın olurken, kimi zaman diğeri onun önüne geçer; ancak etkileşim kaçınılmaz olarak gerçekleşir. Dolayısıyla toplumsal, ekonomik, sosyal, politik, psikolojik ve kültürel boyutta tüm yaşamı etkisi altına almış ve bilindik doğruların bilinmezlikle yer değiştirdiği, yaşamın doğal akışının yerini korkunun aldığı pandemi döneminin sanat ve sanatçı üzerindeki etkisi de önce psikolojik, ardından yaratıcılığı güdüleyen boyutta incelenmesi gereken önemli bir unsurdur. Tabak’ın da tanımladığı gibi; “kısıtlama dönemlerinde yapıt üretmeye ara verip sadece düşünen ve değişen hayatlarımızı sindirmeye çalışan sanatçılar olduğu kadar, kendi içinde yeni açılımlar yapan, kimisi şartlar yüzünden başka medyumlarla çalışmaya başlayan ve hatta tamamen kendini çalışmaya veren sanatçılar da vardı” (Tabak, 2021).

Pandemi dönemi koşulları, daha önce farkında olunmayan bazı şeyleri de yeniden düşünme ve bireysel varoluşla ilgili farkındalığa ulaşma açısından toplumun bir kesimi için büyük ölçüde aydınlatıcı olmuştur. Türkyay’ın da tanımladığı gibi (2021), toplumsal bir varlık olarak insan ya da sanatçı kimliğiyle bir birey seçimleri ve kararlarını, nelerden vazgeçebileceğini, neleri yaptığını, üretimlerini ve tüketimlerini sorgulama şansına sahip olmuş, kendisi etrafındaki gerçeklik, diğer insanların eylemleri ve çevre üzerindeki baskının farkındalığı ve bunun evrensel boyutta deneyimlenmesi yalnızlık duygusunu baskılamıştır. Pandemi dönemi ve yaşanan karmaşa, toplumsal boyutta olduğu kadar kişisel ve profesyonel -mesleki- olarak da farklı tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur ve bu tepkilerin ve davranış biçimlerinin (belki sanatçıların üslup ya da konu arayışlarının) kalıcı mı olacağı ya da uzun mu süreceği belirsizliğini henüz korumaktadır (Türkyay, 2021).

Bu dönemde kültür üretimine katkı sunan hemen her sanatçı başlangıçta tüm insanların deneyimlediği insani duygular olan korku, endişe, panik duygularıyla mücadele etmiş, yalnızlık duygusu kimi sanatçıyı üretime iterken, kimilerinin üretime ara vermesine neden olmuştur. Ancak zamanla toplumun diğer bireylerinde oldu gibi sanatçılar da koşulları kabullenme durumunu deneyimlemiş ve kapanma dönemini üretim için birer fırsat olarak görmüştür. Yaşanan karantina dönemleri, izolasyon süreçleri ya da kapanmalar elbette sanatçı için de dış dünyaya, geçmişe duyduğu özlemi tetiklemiş, etkileşim ve iletişim arayışını arttırmış, ancak sanatçı bütün bu duyguları yaratıcılığa çevirerek psikolojik sağaltımın yolunu yine sanat üretiminde bulmuştur. Dolayısıyla pandemi döneminde üretilen sanat eserlerinde bir sonraki başlıkta incelendiği gibi konular da kısmen bu duyguların etkisinde gelişirken, belirli bir tematik çerçeve bağlı kalmayan sanatçılar için mevcut biçimlendirme anlayışlarının içinde yer alan göstergeler yoluyla söz konusu duygudurumlara ilişkin iletilere ulaşılmıştır.

3. Kültür Üretimini Yeniden Şekillenmesi ve Pandemi Dönemi Eserleri

Pandemi döneminde ve sonrasında ekonomik, çevresel, toplumsal ve psikolojik değişimle birlikte kültür üretiminin de pek çok açıdan yeniden şekillendiği, farklı yönlerde ve farklı mekanizmaların etkisinde yeniden biçimlendiği, yeni anlamlar yüklenirken, kimi acil konuları gündemine alan yeni bakış açılarını da odağına yerleştiği görülür. Bu dönem kültür üretimini yalnız sanatçı ekseninde ele almanın eksik ve hatalı bir yaklaşım olması gibi, yalnız sanat eserindeki değişim bakımından incelemek de dönemin etkisinin doğru analiz edilebilmesi bakımından yeterli olmayacaktır. Bu nedenle pandeminin sanatçı üzerindeki etkisinin incelenmesinin ardından bu başlık ve devamında yaşanan değişim farklı boyutlarıyla ele alınmakta ve incelenmektedir. Bu kapsamda pandeminin ortaya çıkışı ve küresel bir salgın haline gelişi, kapanma dönemi ve devamında kısmi açılmalarla yeni normal döneme girilmesi, ardından yavaş ama zorunlu bir süreçle yaşamın bir parçası olarak kabul edilip gerek kişisel önlemlerin gerek ülkelerin kendi mücadele kararlarının uygulanması aşamaları doğrudan toplumsal, ekonomik, psikolojik ve fizyolojik sağlıkla ilişkili dönemler gibi görünse de dolaylı olarak kültürel yapı da tüm bu süreçten en az diğer alanlar kadar etkilenmiştir. Elbette burada kültürel yapı içerisine sanatın tüm alanları, kültür birikimi, sergileme mekanları, sanatçı refahı, yaratımın nesnesi ve izleyicisi gibi dinamikler de girmektedir. Bu noktada pandeminin sanat eseri üzerindeki etkisine bakıldığında üretim mekanizmalarının ve kullanılan aracın somut materyallerden teknoloji destekli araçlara dönüştüğü, içeriğin ve konu alınan gerçekliğin pandemiye ilişkin göstergelere ve salgının yeniden biçimlendirdiği insani ilişkilere odaklandığı, sergilendiği alanın değiştiği ve buna bağlı olarak mekana özgü tasarlanan kamusal alan yerleştirmelerinin arttığı görülür. Bu araştırma kapsamında mekanın yeniden biçimlenişine geçilmeden önce, konu aldığı gerçeklik bakımından pandemiye gönderme yapan sembolik motiflerin kullanıldığı çalışmalar örnekleme alınmış ve ilişki analiz edilmiştir.

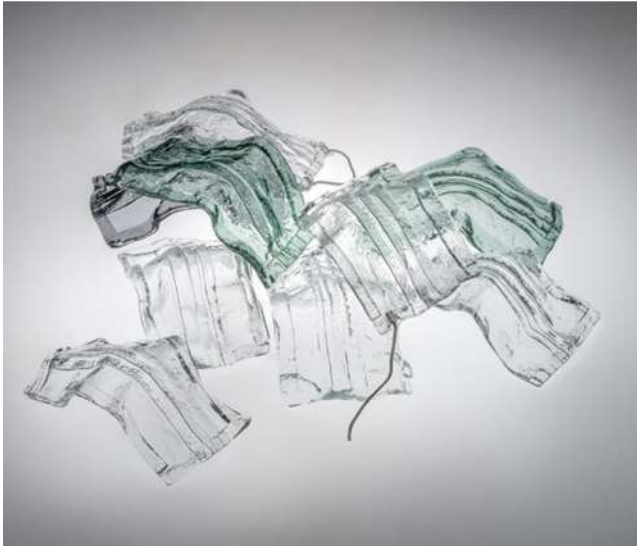
Bu kapsamda diğer salgın hastalıkların betimlenmesinde ya da aktarımında kullanılan sembolik motiflerde (kullanılan ilaçlar, ilaç etiketleri, ecza dolapları vb.)³ olduğu gibi küresel covid-19 salgınının da sanata doğrudan yansımalarının sanatçıların eserlerine çoğunlukla maske, eldiven ya da virüs sembolü yoluyla aktarıldığı görülmektedir. İnsanlar arasındaki etkileşimin sanal görüşmelerle sınırlandırıldığı, iletişimin maskeyle kapalı yüzler nedeniyle yalnızca gözlerle sağlandığı ve duygunun bakışla iletildiği bir dönemde başlangıçta bilinmeyen bir düşmana karşı duyulan korkunun giderilmesi ve korunma tek kullanımlık cerrahi maskelerle gerçekleşmiş, ancak bu maskeler yalnızca insan hayatının birey tarafından bir savunma mekanizması olmasını değil, bu dönemin kültürel üretimlerinin de ana ekseninde yer almıştır. Dolayısıyla bugün maske yalnız bir korunma nesnesi değil, kültür üretiminin ve yaratıcı diyalogun sınırlarını

³ Örneğin 1980'lerde tüm dünyayı etkisi altına alan ve 3.5 milyon kişinin hayatını kaybetmesine neden olan AIDS hastalığının AA Bronson, Felix Partz, Jorge Zontal ya da Damien Hirst gibi çağdaş sanatçıların eserlerinde hastalara verilen AZT isimli ilacın farklı sembolik kullanımlarında olduğu gibi ya da salgın sırasında posterler, iğneler ve yamalar üzerine Keith Haring'in 1989 tarihli ünlü resminde yer alan "sessizlik=ölüm" kelimelerinin basılması gibi. Benzer biçimde 14. yüzyılda tüm Avrupa'yı kasıp kavuran Kara Ölüm olarak adlandırılan Veba salgınının sanat tarihinde pek çok resme konu oluşu ya da 2014 yılında yaşanan Ebola krizi sırasında, Batı Afrika'da "Ebola gerçektir" sloganlı duvar resimlerinin yapılmasında olduğu gibi. 2019 yılında koronavirüs pandemisi sırasında ise yine geçmişteki salgın hastalıklarda dönemin ya da hastalığın sembolü haline gelen önemli resimler ve tasarımlar olmuştur; Marvin Madariaga'nın dua eden bir hemşireyi resimlediği illüstrasyonu bu anlamda hem sosyal medyada paylaşılan hem toplumsal olarak evlerin camlarına asılan hem de New York'un merkezinde yer alan bir binanın cephesine yansıtılan önemli bir sembol haline gelmiştir.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

tanımlayan önemli bir işleve de hizmet etmektedir. Benzer biçimde virüs imgesi tüm dünyanın yaşadığı ve hafızalardan kolay kolay silinmeyecek bir dönemin, toplumsal etkilerinin yanında dünya olarak yaşanan değişimin ve eldiven imgesi ise bu süreçte -Li Zhong, Pang Maokun gibi sanatçıların da eserlerinin konusunu oluşturan- sonsuzluk, tükenmişlik ve mücadelenin sembolü haline gelmiştir. Bu nedenle araştırma kapsamında örnekleme alınan eserler pandemi döneminde üretilen eserler olmalarının yanında tanımlanan üç imgeden yola çıkılarak üretilen işlerle sınırlandırılmıştır.

Bu sanatçılar arasında günlük yaşamın olağan akışını minyatür ölçülerde üç boyutlu tasarlayan Tatsuya Tanaka'nın çalışmalarında maske insanların yüzdüğü bir deniz olarak betimlenmiş ve bu kapsamda hem üretimin toplumsal yapının göstergelerinden ayrı düşünülmemeyeceği hem de pandeminin sanatçının yaratıcı zihninde nasıl yeniden şekillendiğine örnek olmuştur. Benzer şekilde Ai Weiwei, önemli çizimlerinin yer aldığı bir bağış kampanyası adına sunulan 10.000 adet maske tasarımı gerçekleştirmiştir.

Görsel 1. Felekşan Onar, GetmePPE, Cam yerleştirme, Maske/Çağrışımlar sergisi, 2020 / Görsel 2. Firdevs Müjde Gökbel, Sağlıkta Ötesi Hiç, Porselen yerleştirme, 2020 (Sergi linki: <http://baksi.org/sergi/>)

Covid-19 pandemisi ve küresel koronavirüs salgını sırasında ve sonrasında açılan bu sergilerde cerrahi/medikal maskenin doğrudan çalışmanın konusunu oluşturduğu eserler arasında çağdaş cam sanatçısı Felekşan Onar'ın *GetmePPE* isimli (2020) cam yerleştirmeleri ve Firdevs Müjde Gökbel'in *Sağlıktan Ötesi Hiç* (2020) isimli porselen eserleri örnek gösterilebilir. Onar'ın çalışmasında (Görsel 1) malzemenin yapısı yoluyla da özellikle vurgulanan unsur; yaşam ve ölüm diyalektiğinde salgın süresince zorunlu/gerekli bir ihtiyaç olan maskenin tek kullanımlık ve kırılabilir yapısı ile bir dönem maske ihtiyacının karşılanamaması nedeniyle yaşanan dışarı çıkamama ve belirsizlik içinde kalma, ardından böylesine değerli olan bir nesnenin bir çöpe dönüşme durumudur. Dolayısıyla sanatçıya göre; “önceleri ulaşılması zor olan aynı zamanda hayat ve ölüm arasındaki ince çizgiyi belirleyen maskenin ertesi gün sokaklarda yere atılışı insanoğlunun ne kadar kısa bir hafızaya sahip olduğunu hatırlatır” (BaksiMüzesi, 2020). Salgın sürecinde Türk Tabipler Birliği ile de iş birliği içinde sağlık çalışanlarının maske, eldiven, siperlik gibi tıbbi malzeme eksikliklerinin giderilmesi için fon sağlamaya çalışan bir sanatçı olan Onar, insanlığın söz konusu psikolojik uyumsuzluğu ve değişken ruh haline bir eleştiri ve

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

değerlendirme olarak *GetmePPE* isimli serinin üretimini gerçekleştirmiştir (Tabak, 2021). Maske formunun kullanıldığı *Sağlıktan Ötesi Hiç* (Görsel 2) eserinde Firdevs Müjde Gökbel ise Onar'ın maske formunu kullanımına yakın bir alt metinle maskelere erişimin kısıtlı olduğu ve maske ücretlerinin giderek arttığı pandeminin ilk dönemlerine vurgu yapan porselen yerleştirmelerinde maskelerin saplarını altın dekorla kaplamış ve söz konusu eserin “pahalı fiyatlandırmalarla haksız kazanç sağlamaya çalışan firmalara bir gönderme” olduğunun altını çizmiştir (Gökbel, 2021: 60). Yeniden üretilen porselen maskeler sanatçıya göre; “ticari olarak bu şekilde davranılmaması gerektiği ve toplumsal birlik sağlanması hususunda sanatçı olarak bir çaba” şeklinde ifade edilmiştir (2021: 61).

Görsel 3. İrfan Önürmen, Beyaz Mask, Maske/Çağrışımlar sergisi, 2020 / Görsel 4. Hatice Gökçe, Tel Maske, Maske/Çağrışımlar sergisi, 2020, Baksı Müzesi

İrfan Önürmen'in *Beyaz Mask* (Görsel 3) isimli yerleştirmesi ile Hatice Gökçe'nin *Tel Maske* (Görsel 4) isimli eseri yine Baksı Müzesi'nin 2020 yılında gerçekleştirdiği *Maske/Çağrışımlar* isimli sergide yer alan maskenin farklı çağrışımlarını kullanarak üretilmiş diğer önemli işlerdendir. Önürmen'in eserinde kullanılan mask formu, müzenin açıklaması ve eserin alt metnine göre “insanın bozulan dengelerini simgeler, güncel olanla ilişkilidir ve günümüz insanının parçalanmışlığına, paranoyasına, teknoloji-beden ilişkisine ve sistem karşısındaki açmazlarına vurgu yapar” (BaksıMüzesi, 2020). Sanatçının eserinde, pandeminin kültür üretiminde bir sembolü haline gelen tek kullanımlık maskelerle insanoğlunun mücadelesi, çıkarılıp atılsa dahi yerine konulmasının zorunluluğu ve bunun savunma için gerekliliği, ancak sürekli olarak aynı sürecin takip etmesinin insan üzerindeki psikolojik etkisi ve normalleşme ile dünya eski haline dönmüş gibi görülse de aslında ne insanlığın ne de yaşanan doğal akışın bırakıldığı gibi olmadığı, Felekşan Onar'ın da ifade ettiği gibi; “bir kitap sayfası gibi çevirince değişmediği” sembolize edilmiştir (Tabak, 2021). Hatice Gökçe çalışmasında ise (Görsel 4) maske formu tel kullanılarak yeniden üretilmiş, telin doğası gereği kırılğan ve esnek olan yapısı, yaşamın içinde olaylar karşısında insanın uyum sağlayışı ve varoluşu ile ilişkilendirilmiştir.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Sanatçıya göre; “hayatta var olmaya çalışırken başlangıçta her şey parlar, yaşarken renk değiştirir, kimi zaman başka bir renge döner (...) Yaşam ile ölüm, varoluş ile yok oluş arasındaki ince kesik çizgiler gibi” (BaksıMüzesi, 2020). İnsanlık yaşanan küresel salgın günlerinde tıpkı bir telin kolayca esnemesi ve verilen formu kabullenmesi gibi yaşamın doğal akışına giderek uyum sağlamış, sanatçı farklı materyaller kullanarak üretmeye⁴, galeri ve müzeler sanal sergilere evrilerek var olmaya, okullar ve işyerleri farklı platformlarda online çözümlerle bu değişime ayak uydurmuşlardır.

Görsel 5. Enis Karavil, Apple Watch Maske, Maske/Çağrışımlar sergisi, 2020, Baksı Müzesi / Görsel 6. Mustafa Horasan, Face is Everything (Yüz Herşeydir), 2020

Enis Karavil'in *Apple Watch Maske* (Görsel 5) isimli yerleştirmesi geçmiş ve şimdi ilişkisini, koşulların değişimini, deneyimlenen salgının duraksattığı iletişimi ve var olan toplumsal koşullara adapte olan bireyin teknolojik dönüşümünü temsil eden bir yapıya sahiptir. Apple'ın Voice Control sistemi ile geliştirilen maske, takan kişi konuştuğu sırada konuşmanın ekrandan okunmasını sağlayan bir senkronizasyona sahiptir. Dolayısıyla sanatçının kültür üretiminin bir boyutuyla maskeli bir insanın konuşmasının yeterince anlaşılabilmesi sorununa bir çözüm arayışı da olduğu tanımlanabilir. Öte yandan somut anlamının dışında geçmiş ve geleceğin okunabilmesi ve anlaşılabilmesi gibi bir yan anlama da göndermede bulunur (BaksıMüzesi, 2020). Karavil yerleştirmesinde sesin yokluğu ya da azlığına odaklanırken, Mustafa Horasan'ın *Face is Everything*⁵ (Görsel 6) isimli eseri yüzün yokluğunu betimlemiştir. Maskelerin arkasına gizlenmiş yüzler ve azalan seslerle kurulan iletişim ve bunun kişi üzerindeki psikolojik etkileri eserin konusunu oluşturmaktadır.

Pandeminin sanatçı ve sanat eseri üzerindeki etkisi ve kültür üretiminin bu dönemde sekteye uğraması fotoğraf sanatçıları da etkilemiş, pek çok sanatçı salgının simgesi haline gelen, maske, eldiven, virüs görseli gibi sembollerini fotoğraflarına taşıyarak küresel krizi

⁴ Bu sanatçılar arasında 20. yüzyılın en önemli İngiliz sanatçılarından David Hockney vardır. 2020 yılında Covid-19 salgınının ilk dönemlerinde Normandiya'da yer alan evinde iPad ile 100'den fazla esere imza atmış ve bunlar arasında daha önce Londra'daki Royal Academy'de ve Brüksel'deki Bozar'da da izleyiciyle buluşan 116 eser, 2022 yılında Sakıp Sabancı Müzesi'nde "Baharın Gelişi, Normandiya" başlığı ile sergilenmiştir.

⁵ Eser 2020 yılında Baksı Müzesi'nde sergilenmeden önce, Mustafa Horasan'ın 2016 yılında ArtOn İstanbul'da gerçekleştirdiği portrelerden oluşan aynı isimli kişisel sergisinde yer almıştır.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

betimlemişlerdir. Bu sanatçılar arasında Joanna Vestey, çocukları ve gençleri destekleyen bir kurum için bağış toplamak amacıyla maske takan tanınmış kişiler, aktörler, ünlü sanatçı ve yazarları (Grayson Perry, Philip Pullman, Andrew Scott, Dawn French, Juliet Stevenson ve Jenny Saville vd.) doğal ışık ve yaşam alanlarında fotoğraflayarak (Görsel 7), her biri 2 metre mesafeden çekilen toplam 24 görüntüden oluşan bir portre serisi yaratmıştır (Johnson, 2021).

Görsel 7. Joanna Vestey, Masked: Full Boxed Set Collection, Portre serisi, 2020

Pandemi koşulları ve pandemi ile gelen farkındalık süreçleri tasarım alanında da farklı kategorilerde etkileşimleri beraberinde getirmiştir. Grafik tasarım alanında tasarım stüdyosu Lennarts&De Brujin ile Overdeschreef'un başlattıkları, *Stay Sane, Stay Safe (Sağlıklı Kal, Güvenli Kal)* isimli proje Hollanda'nın Breda şehrinin sokaklarını pandemiye ilişkin bilgilendirici mesajlar da içeren renkli afişlerle süslemiştir. Bir diğer proje Dazed Media'nın #AloneTogether kampanyası kapsamında sanatçı ve tasarımcılara yapmış oldukları çağrının ardından Robert Del Naja ve Wolfgang Tillmans, Vivienne Westwood, Christopher Kane gibi sanatçıların pandemiye ilişkin gerçekleştirmiş oldukları tasarımlardır (İKSV, 2020). Mimari tasarım alanında toplumsal boyutta sosyal mesafe kurallarına uymaya teşvik etmek, kamusal alanların kapandığını ifade etmek adına kullanılan bantlar kimi ülkelerde mimariyle bütünleşik peyzaj tasarımlarının birer parçası haline gelmiş durumdadır (Kotte, 2020). Pandeminin mimarlık alanında yeni bakış açılarının ortaya çıkmasına neden olduğunu gösteren bir diğer örnek New York merkezli bir mimarlık ofisinin koronavirüs testlerinin yapılabilmesi ve temaslı kişilerin herhangi bir kişiyle doğrudan temasa girmeden muayene olabilmesi için tasarladığı telefon kulübelerine benzer tasarımlar gelmektedir (Brown, 2020). Tasarım stüdyosu Precht'in -sosyal mesafe kurallarına uygun- olarak tasarladığı ve Viyana'da boş arsalardan birine yerleştirilmesi planlanan park, pandemi sonrası dönem için de kalıcı olması beklenen bir proje olarak sunulmuştur (IKSV, 2020). Yine moda tasarım alanında pek çok ünlü marka salgınla mücadeleye destek olmak için maske üretimine başlamış ve gerekli destek ağlarının

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

kurulmasında etkin rol oynamıştır. Tasarımcı Danielle Elsener'in tasarlamış olduğu geri dönüştürülebilir sıfır atık medikal üniforması da bu anlamda önemli bir örnektir. Bir diğer örnek ise Panama'lı endüstriyel tasarımcı Manuel Echavarria'nın herkesi kahve filtresi kağıdı, yapıştırıcı ve makasla kendi maskesini yapmaya teşvik ettiği FOLD adını taşıyan projesidir. Çinli tasarımcı Kiran Zhu'nun tasarladığı *Handy Capsule* isimli sağlık kiti de yine bu dönemde tasarım alanında öne çıkan önemli örnekler arasındadır (Hitti, 2020). Birleşmiş Milletler ve bir sanat grubu olan Amplifikatör'ün, birbirlerinden bağımsız başlattıkları ayrı kampanyalarla tüm dünyadaki sanatçı ve tasarımcıları pandemi ve koronavirüs salgınına ilişkin sanat üretimlerine sunmaya yönelik davetleri sonucunda binlerce eser bir araya getirilmiş Lisa Vollrath'ın *Mask Up* isimli çalışması da (Görsel 9) bu eserler arasında yer almıştır (Baskar, 2020; Başar, 2021: 61).

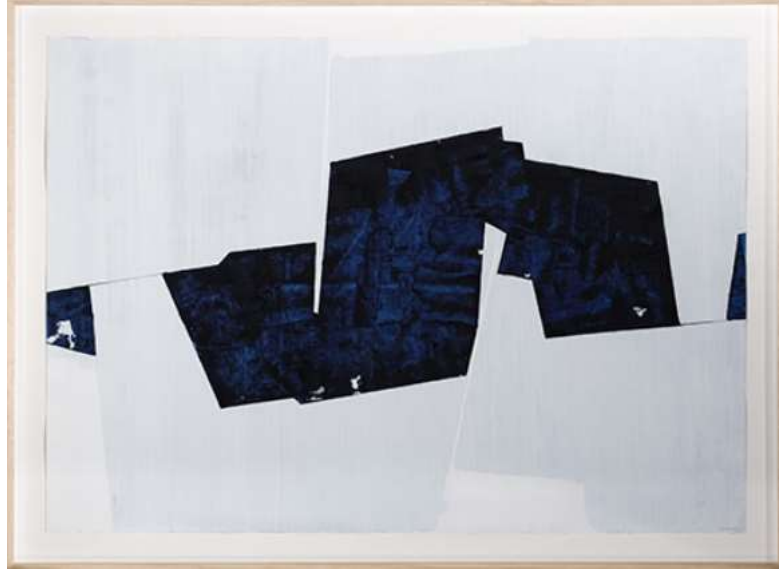

Görsel 8. Fırat Engin, Otoportre 2020, Neon, Alüminyum üzeri UV dijital baskı, 2020 / Görsel 9. Lisa Vollrath, Mask Up, 2020

21. yüzyılın deneyimlediği pandeminin sanata yansması yalnızca sık kullanılan belirli nesnelerin yeniden temsili şeklinde gerçekleşmemiştir; mevcut gerçekliğin diğer cephesinde hayatın durduğu, üretimin ve etkileşimin kesildiği bir ortamda eser üreten/üretmeye çalışan sanatçının kullandığı materyalin değişimi vardır. Yaşanan salgın dönemi sanata online platformlardan erişilebildiği ve üretimin de teknoloji tabanlı yaratımlara dönüştüğü bir dönemin de başlangıcıdır. Elbette söz konusu dijitalleşme pandemi öncesinde de vardı ancak yaşanan toplumsal değişim sanatın bu yönde değişimini de hızlandırmıştır. Bu yeni dönem sanat tarihinde yeni bir biçimlendirme anlayışı değil ancak post-pandemi olarak adlandırılan yeni bir yaratım sürecini başlatmıştır. Fırat Engin'in *Otoportre* eseri de (Görsel 8) bu kapsamda (Enis Karavil'in incelenen eserinde olduğu gibi) hem salgının en yaygın simgesel unsuru maskenin kullanıldığı hem de dijital bir ışıklandırmanın fiziksel gerçekliği çevrelediği bir forma sahip olması bakımından toplumsal değişimi ve pandeminin etkilerini doğrudan yansıtan bir niteliğe sahiptir. "Maskeli hallerimiz kolektif hafızamızdan artık silinemeyecek bir gerçek ve bizzat deneyimleyen kuşaklar için artık ayrılmaz bir imge" ifadelerini kullanan Engin, eserin şimdi'yi anlatan ancak geleceğe yönelik de belgeleme niteliği taşıyan bir iş olduğunu belirtir (Tabak, 2021).

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Belirtildiği gibi yaşanan belirsizlik ortamında ve imkansızlıklarla birlikte sanat eserlerinin üretim biçimlerinde de büyük değişimler yaşanmış, pandemi krizi yalnız konu ve kavram düzeyinde değil biçimsel olarak da kültür üretimini yeniden şekillendirmiştir. Ancak her koşulda sanatçı bir çıkış yolu bularak üretimine devam etmiş, farklı mekanizmalar, farklı platformlar ve değişen koşullar bir bütün olarak sanatçıyı olduğu kadar sanat eseri, sergileme mekanı ve sanat izleyicisini de değiştirmiştir. Bu koşullar pandemi sonrasında da şüphesiz yaşanacak olan başka krizlerle (iklim krizi, su ve gıda krizi vb. durumlar) değişmeye devam edecektir ve bu değişim geçmişin (tarihin) tüm dönemlerinde de benzer şekilde ilerlemiştir. Dünyanın olduğu kadar sanatın da dijitalleşen bir gerçekliğe evrildiğini belirten Fırat Engin, “mevcut sergilenme ve izleyiciyle buluşma alışkanlığının” da tam olarak değişmeyeceğini ancak üretim ortamları, sergilenme alanları ve eserlerin kavramsal yapısında yaşanacak değişimin kaçınılmaz olduğunu vurgular (Tabak, 2021). Hatice Gökçe'nin incelenen çalışmasında (Görsel 4) kullanılan telin sembolize ettiği esneklik gibi söz konusu değişen koşullar karşısında sanatçı da her zaman yeni bir çıkış yolu bulacak, kültür üretimi farklı yönlerde ve farklı koşullarda var olmaya devam edecektir.

Görsel 10. Sinan Logie, Akışkan Faz 20, Karışık teknik, Maske/Çağrışımlar sergisi, 2020

Doğrudan eseri oluşturan elemanlardan biri olarak maske kullanımı yerine Sinan Logie'nin *Akışkan Faz* isimli eseri (Görsel 10), söz konusu nesnenin insan yüzünü maskeleyen metaforundan yola çıkılarak üretilmiştir. Pandemi sırasında (yeniden) üretilen çalışmalarında sanatçı tarafından eski eserlerine yeni katmanlar eklenir, eski eser maskelenir ve gizlenir. Sergide yer alan çalışmanın alt metninde de vurgulandığı gibi; “bu eylem kapanmanın getirdiği, malzeme kıtlığına da işaret eder. Ayrıca eski eserleri kapatarak, yeni gerçekliklerin arayışına başlar” (BaksıMüzesi, 2020). Değişen koşullara sanatçının uyum sağlama biçimidir bu ve Logie'nin eserinde olduğu gibi bu değişim farklı sanatçılar tarafından farklı biçimlerde gerçekleşmiştir -kimi eserin kavramsal yapısındaki değişimi aktarmış, kimi üretim mekanizmalarını değiştirmiş, kimi yeni çıkış yolları aramaya girişmiştir.

Maske/Çağrışımlar (2020) sergisinde yer alan ve küresel koronavirüs pandemisini maske imgesi ile temsil eden yerleştirme ve yaratımlar elbette yalnızca bu araştırma kapsamında

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

örnekleme alınan eserlerle sınırlı değildir. Gülten İmamoğlu'nun *Maske* isimli çalışması, Halit Berker'in *İster Uzak, İster Yakın* yerleştirmesi, Özlem Süer'in *Bayburt Ejderhası*, Simay Bülbül'ün *Fanustaki Çocukluk* eseri maskenin doğrudan salgına gönderme yapacak şekilde kullanıldığı çalışmalardır. Yine önemli Türk sanatçılardan Neşe Erdok'un 2020 yılı içerisinde yapmış olduğu resimlerde maske pandeminin bir sembolü olarak sıkça kullanılmıştır.

Görsel 11. Lee Cartledge, Virus Vase serisi, 2021 / Görsel 12. Hadrian Mendoza, Virus Sculpture, 2016 / Görsel 13. Peter Olson, Covid Urn # 2 (Covid kap), torna ile şekillendirme, porselen karışımı bünye, orijinal fotoğraflar ve demir oksit çıkartmaları, 2020

Pandemi süreci ve ardından yaşanan kapanmanın sanat için tetikleyici bir unsura dönüştüğü örnekler arasında Lee Cartledge'nin seramik vazo serisi *Virus Vase* (Görsel 11) ilk sıralarda yer alır. Salgının diğer göstergelerinin yanında doğrudan virüs formunu sanat üretimine çeviren ve ürettiği vazoları satarak gelirin bir kısmını pandemiden etkilenenlere yardım eden kurumlara bağışlayan bir sanatçı olarak Cartledge, kapanmanın ardından yapabileceği tek şeyin üretmek olduğunu ve ölümlere neden olan ve herkesin savaş içinde olduğu bir virüsün formunu yeniden üretmek muhtemelen çığınca bir şey yapmış olsa da bir sanatçı olarak yaptığı şeyin ve ürettiği vazoların içinde yaşanan zamanı yansıttığını kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır (Johnson, 2021).

Virüs formunu eserlerine taşıyan bir diğer sanatçı Handrian Mendoza'dır (Görsel 12). Gökbel'in aktarımıyla Mendoza için virüsler "uzun zamandır tehlike ve aynı zamanda biçimsel güzelliğin büyüleyici bir kesişimini temsil eder" (2021: 65). 2016 yılından itibaren farklı virüs formlarını araştıran sanatçı heykellerinde tehdit ve dengeyi bir arada sunarken, korkutucu ve çekici bir yapı ortaya çıkarır ve ikili karşıtlıkların çekiciliğini kullanır (Gökbel, 2021: 65). Sanatçıya göre pandeminin tüm yaşamı durma noktasına getirdiği dönemde üretmek, değiştirilemez olan karşısında bir savunma mekanizması ve gerçekliği kontrol etme çabasıdır. Dolayısıyla incelenen tüm sanatçıların eserleri yoluyla yapılan değerlendirmede olduğu gibi Mendoza'nın da değişen toplumsal koşullara sanat yoluyla uyum sağladığı ve dönemin sanatçısı ya da kültür üretiminin toplumun diğer dinamiklerinden ayrı düşünülmemeyeceği anlaşılmaktadır.

Benzer bir üretim biçimin peşinden ilerleyen ve ürettiği seramik vazolar üzerinde virüs formunun görseline yer veren bir diğer isim Pensilvanyalı fotoğraf sanatçısı Peter Olson'dur. Çalışmalarında çektiği fotoğrafları seramik kaplar üzerine aktararak foto-seramika olarak

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

adlandırdığı eserler üretmiş ve farklı disiplinleri bir araya getiren özgün çalışmalar gerçekleştirmiştir. Pandemi döneminin etkisinde gelişen seride ise “eski tıbbi metinler, ölüm, hastalık ve tüm ihtişamıyla çürüyen sanat” gibi olgulardan yola çıkarak koronavirüse ilişkin topladığı görselleri vazoların üzerine yerleştirmiş, bu yolla yaşanan zor koşulları betimleyen işler üretmiştir (Gökbel, 2021: 62). Belirtildiği gibi bu dönem üretilen çalışmalar sanatçılar için olduğu kadar, sanatın ve kültür üretiminin bir dönemi için belgeleyici bir niteliğe de sahiptir ve bu kapsamda Olson’un çalışmaları da yaşanan dönemin simgesel unsurlarının kültür üzerinden okunmasına olanak sağlaması bakımından da önemli ve değerlidir.

Görsel 14. Robert Süess, In Times of Covid-19, Digital on synthetic board, 2020

İsviçreli sanatçı Robert Süess, pandemiye ilişkin farklı imgeleri (maske, eldiven, virüs formu vb.) eserlerinde kullanan sanatçılar arasındadır. Pandemi sürecinde 24 çalışmadan oluşan bir seri dijital eser üreten sanatçı, bunları yine online platformlardan satışa sunmuştur. Eserleri yaratırken televizyonlardaki ve video sunumlardaki renkli arka plan görüntülerinden ilham aldığını belirten sanatçı, bu yolla toplumsal boyutta kabullenmenin zor olduğu dönemde, henüz bilinmeyen bir gerçeklikle savaşılan ve korkunun tüm diğer önemli korkuları geri plana attığı bu süreçte, bilinmeyeni bilinir kılma ve yaşanan korkuyu estetik bir unsura çevirme amacıyla olduğunu ifade etmiştir (SüessArt, 2020). Yaşanan karmaşanın ortasında neden üretim yaptığı sorulduğunda ise sanatçının cevabı, “bir sanatçı olarak sergi açamıyor, derslere devam edemiyor, sokağa çıkamıyor ve her zaman kullandığım biçimlendirme anlayışının peşinden ilerleyemiyorsam, toplumsal bir varlık olarak bir çıkış yolu bulmalı, başka bir çözüme yönelmeliyim” şeklinde olmuştur (Johnson, 2021). Üretim sürecinin kesintiye uğradığı bir dönemde Süess’in de çağın teknoloji kültürünü bir araç olarak kullandığı ve dijital sanatı yeni sanat olarak benimsediği tanımlanabilir. Ancak elbette bu sürecin devamında sanatçıların değişen koşullara nasıl tepki verecekleri ve hangi materyalleri hangi kavramsal içerikle bir araya getirerek üretim süreçlerine devam edecekleri henüz belirsizliğini korumaktadır.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Görsel 15. Buket Acartürk, Kan-Ter seramik sergisi, 2021 (Sergi linki: https://www.ttb.org.tr/kan_ter.php)

Pandemi döneminde üretilmekle birlikte bu sürece gönderme yapan metaforların kullanıldığı bir diğer önemli yerleştirme Buket Acartürk'ün 2021 yılında gerçekleştirdiği Kan-Ter isimli sergisinde yer alan eldiven formunun yeniden üretimi ve tekrarından oluşan eserlerdir (Görsel 15). 166 porselen eldivenden oluşan serginin “yüzyılın en büyük mücadelesini veren sağlık emekçilerine” ithafen ve buradan hareketle yaratıldığını belirten sanatçıya göre bugün geldiğimiz noktaya ulaşabilmemiz ve yaşamın biraz olsun normalleşmesi “onların özverili çabalarının özü ve özeti idi, aynı zamanda sözün de bittiği yerd (...) bulunduğumuz yerden elimizden gelen desteği göstermenin de zamanıydı. Bu duygu ve düşünce ile şekillenen Kan-Ter başlıklı sergi, büyük bir özveriyle çalışan ve bu mücadelede yaşamını yitiren sağlık emekçilerine bir saygı duruşudur” (Acartürk, 2021; Gökbel, 2021: 58). Bununla birlikte çalışmanın kurgusal gerçekliğine bakıldığında pandeminin farklı boyutlarına da göndermelerin yapıldığı anlaşılmaktadır; eldivenlerin şeffaflığı ve inceliğini betimlemek için malzeme olarak porselenin seçilmesi yaşam ve ölüm arasındaki ince çizgiyi ve insan yaşamının kırılganlığını sembolize ederken, direncin ve dayanıklılığın da simgesi haline gelmiştir.

4. Pandeminin Sergileme Mekanlarının Dijitalleşmesi Sürecine Etkisi

Pandemi sürecinde sanatın yalnız üretim boyutu değil sergilenme sürecinde de önemli değişimler yaşanmıştır. Sanal galeriler kurulmuş, müzeler dijital arşivler oluşturmuş, eserler vitrinlere yerleştirilmiş, balkon sergi ve konserleri düzenlenmiş, canlı bağlantılarla etkinlikler gerçekleştirilmiştir. UNESCO'nun yayınladığı rapora göre; 2020 yılında müzelerin yalnızca %16'sı açık kalabilmiş, kimi ülkelerde 10 aya varan kapanma süreleri yeni stratejilerin geliştirilmesini, dijital platformların daha aktif kullanılmasını ve sanal etkinliklerin öne çıkmasını zorunlu hale getirmiştir (2021: 14-15). Pandemi öncesinde sanal teknolojileri kullanmaya yönelik adımlar atan müze ve galeriler için bu süreçte yaşanan değişimin kısmen daha kolay gerçekleştiği ve diğerlerine göre daha avantajlı konumda oldukları görülürken; geçici sergilerin pandemi koşullarından etkilenme biçimlerini araştıran Ellie King ve diğerlerinin tanımladığı gibi; “salgın kaynaklı kapanma sırasında araştırma çalışmaları ve akılcı koleksiyonların küratöryal yönetimi gibi müzelerin bazı temel faaliyetleri neredeyse kesintisiz devam ederken, geçici sergilerin düzenlenmesi büyük ölçüde sekteye uğramıştır” (2021: 488). Yapılan araştırmanın sonucunda pandemi sonrasında gerçekleştirilen sergilerin hem fiziksel

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

hem dijital ortamlara uygun tasarlanmasının gerekliliği ve müzelerin bu ortamları sanatçı ve izleyiciye hazırlamasının zorunluluğu tartışılmıştır. Bununla birlikte Öztürk ve Erol'un müzelerin sanallaşma deneyimi üzerine gerçekleştirmiş oldukları araştırmada katılımcılardan elde ettikleri verilere göre, dijital arşivler ve sanal sergilerin kültür üretimi ve birikimine erişimde kolaylaştırıcı bir etken olsa da kimi açılardan kısıtlayıcı niteliklere de sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre farklı müzelerin farklı departmanlarında görev yapan katılımcıların koşulların dezavantajına ilişkin aktarımları; “zaman kısıtlaması nedeniyle yüz yüze iletişimde kurulan sıcak iletişimin kurulamaması (Ersezen, 2021), evde üretimin teşvik edildiği çalışma ve atölyelerde katılımcıların materyal ve malzeme eksikliğinin olması (Arslaner, 2021), çevrimiçi sergilerde serginin görme/işitme eylemleri dışında deneyimlenememesi (Pehlivaner, 2021) ve toplumsal eşitsizliklerin daha da derinleşmesi (Özkaçar, 2021)” gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır (Öztürk ve Erol, 2022: 477).

Ancak elbette söz konusu dijitalleşme sürecini yalnızca olumsuz yönleriyle değerlendirmek koşulların belirleyiciliğinde tek taraflı bir yaklaşım olacaktır. Sosyal ilişki eksikliğinde tam olarak deneyimlenemeyen durumların yanında bu koşullar küresel ölçekte farklı ülkelere ve müzelere online ortamda erişimi de sağlamış, kültür üretiminin paylaşımı, yaygın etkisi ve arşivlenmesi kolaylaşmıştır. Doğan ve Şener'in de tanımladığı gibi (2022: 193); British Museum, The Metropolitan Museum of Art, Rijks Museum gibi dünyanın en çok ziyaret edilen müzeleri Google Arts & Culture aracılığıyla erişilebilir hale gelmiştir. Türkiye ölçeğinde belirtildiği gibi Sakıp Sabancı Müzesi, Pera Müzesi, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, SALT, İstanbul Modern, Borusan Contemporary gibi müzeler dijital ortamda ziyaret edilebilir müzelere dönüşmüştür. Müzelerin yanında pek çok sanat fuarı ve bienal de ya iptal edilmiş ya da ertelenmiş, bazıları dijital platformlarda yeni olasılıklar deneyerek koşullara ayak uydurmuştur. Diana Wierbicki'nin sanat uzmanı Kamal Zargar ile 2020 yılında gerçekleştirdiği röportajda; 2020 Art Basel Hong Kong'un, Covid-19 pandemisi sebebiyle iptal edilen ilk uluslararası fuar olduğunu ve iptal edildiğini duyurmadan önce geliştirdiği sanal platformun duyurusunu yaptığını belirten Zargar, Frieze Art Fair'in Mayıs 2020 için New York baskısını iptal ettiğini ve sanal bir görüntüleme ortamı üzerinde çalıştığını, David Zwirner ve Gagosian gibi mega galerilerin sırasıyla 2017 ve 2018'de kendi çevrimiçi görüntüleme odalarını kurduğunu, Sotheby's gibi müzayedede evlerinin de birkaç yıldır sadece çevrimiçi müzayedelere ev sahipliği yaptığını ifade etmiştir (Wierbicki, 2020; Başar, 2022: 151). New York's 333 Galeri'nin kurucusu Lisa Spellman da; “galeriler, dijital dünyayı birincil odak noktamız haline getirmek için hızla uyum sağlamak zorunda kaldıkça, koleksiyoncularla sanal olarak bağlantı kurmanın yeni yollarını bulmak her zamankinden daha önemli hale geldi” ifadeleriyle günün koşullarına göre hareket etmenin önemine vurgu yapmıştır (Shaw, 2020). Sanat piyasasında varlıklarını dijital ortamda sürdüren sanat fuarları arasında yine 2020 yılında gerçekleşen Virtual Design Festival (Sanal Tasarım Festivali) dünyanın ilk online tasarım festivali olurken, aynı yılın eylül ayında Maison & Objet 'Digital Fair' sanal fuarlara bir yenisini eklemiştir. 2020 yılında gerçekleşmesi tasarlanan 17. Venedik Mimarlık Bienali (17th Venice Architecture Biennale) de pandemi nedeniyle 2021 yılına ertelenmiş ve bienal kapsamında Rusya Pavyonu'nda yer alan *Open?* isimli çalışma online olarak tasarlanmıştır. 5. İstanbul Tasarım Bienali ise (2020) pandemiye rağmen yapısal bazı değişikliklerle *Empatiye Dönüş* teması ile açılmış, sergi alanlarında pandemi koşullarına uygun önlemler alınmıştır. Alınan önlemlerle

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

birlikte geliştirilen yeni yöntemlere bakıldığında İngiltere’de yer alan Hasting Contemporary’nin sergi turları için *Double Robotics* adlı firmanın sağladığı robotlardan yararlanması, tekerlek üzerine yerleştirilmiş kamera yoluyla sergi turu imkanı sunması da önemli bir değişimin işareti olarak kabul edilebilir (İKSV, 2020).

Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) 2021 yılı temasını “*Müzelerin Geleceği: İyileşme ve Yeniden Düşleme*” olarak belirlerken, konuya ilişkin pandemi koşullarında seminerler ve webinarlar gerçekleştirmiştir. 2020 yılı temasının ise “*Müzelerin Gücü*” olarak belirlendiği online toplantılarda müzelerin yaşanan durumu karşılama yolları, müzelerin sürdürülebilir geleceği, dijital ortamların tasarım ve müze koleksiyonlarına uygulanma biçimleri, katılım modelleri ve çalışanlarla ziyaretçilerin sağlığı konusunda alınması gereken önlemler gibi konular ele alınmıştır. Bu dönemde yaşanan toplumsal değişim, kültür alanında yalnızca sergileme mekanlarının dönüşümü ve kurumsal yapıların gelişimi ile sınırlı kalmamıştır; farklı kurumlarla iş birlikleri de kapanmanın ardından müzelerin yeniden aktifleşmesinde önemli rol oynamıştır. Ulusal ve uluslararası ölçekte pek çok müze pandemi koşullarının etkileri ve yaşanan olağanüstü durum karşısında alınması gereken önlemler ile kültür paylaşımına nasıl devam edebileceğine ilişkin “diğer müzelerle, meslek örgütleriyle, sanat alanında çalışanlar ve kültür hayatına katkı sağlayanlarla” iletişim halinde olmayı sürdürmüştür (Öztürk ve Erol, 2022: 465). Türkiye’de İstanbul özelinde *Sakıp Sabancı Müzesi* ve *İstanbul Modern Sanat Müzesi* gibi sergi mekanlarının yerel belediye ile iş birliği yaparak okulların müzeleri ziyaret etmelerini sağlamıştır. Öte yandan somut arşivin dijitalleşmesinin yanında yeni projeler de geliştirilmiştir. Öztürk ve Erol’un araştırmasında (2021: 474); Sakıp Sabancı Müzesi’nin bahçesinde bulunan arkeolojik eserlerin İstanbul Arkeoloji Müzesi’nden uzmanlar yardımıyla araştırma ve metinlerini oluşturma fırsatı buldukları belirtilmiştir.

Bu süreç (dijitalleşmenin yanında kamusal alana yönelik uygulamalarda artış) elbette eserlerin sergilendiği mekanların içeriden dışarıya taşınması ile daha yaratıcı fikirlerin ortaya çıkışını da mümkün kılmıştır; Abramoviç’in boş salonda online olarak gerçekleştirdiği performans, sanatçı Tuğberk Selçuk’un “sadece eczanelerde” projesi, Övül Durmuşoğlu ve Joanna Warzsa gibi sanatçıların “balkon sergileri” projesi, Pejac’ın sosyal medya üzerinden yapmış olduğu çağrı, dijital sanatın kamusal alana yönelik üretim mekanizmaları sergi mekanlarının dönüşümü ve yaşanan sanallaşmanın önemli göstergelerindedir. Pek çok müze ve galeri sanal turların yanı sıra pandemi döneminde kültür üretimine ilişkin yaratıcı fikirler de geliştirmiştir; bunlar arasında Los Angeles’ta yer alan Getty Museum’un favori sanat eserlerini yeniden canlandırmaya yönelik takipçilerine çağrısı, İngiltere’de yer alan Fitzwilliam Museum’un ünlü sanat eserlerini maskeli olarak yeniden yorumlaması gibi kapanma koşullarını yaratıcılığa dönüştüren projeler de koşullar karşısında kurumsal yapılar bağlamında öne çıkan yaklaşımlardır.

Bununla birlikte salgın döneminde pek çok sanal sergi açılmış ve kapanmanın bittiği dönemden itibaren de pandemiye ilişkin simgelerin sanatın nesnesi konumunda olduğu disiplinlerarası sergiler birbirine ardına gerçekleşmiştir. Bu sergiler arasında farklı kategorilerde işlerin sergilendiği Baksı Müzesi’nde açılan *Maske/Çağrışımlar* (2020-ilk gösterim) sergisi, Buket Acartürk’ün *Kan-Ter* (2021) isimli kişisel sergisi, Çin Ulusal Müzesi’nin (The National Museum of China) Çin’in pandemi ile mücadelesine odaklanan eserlerden oluşan sergisi (2020)

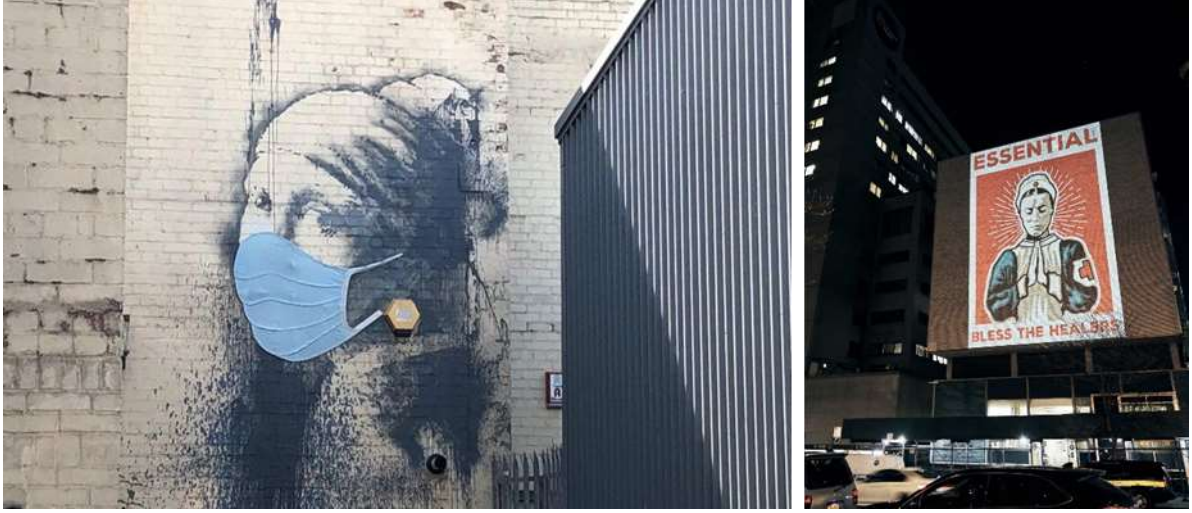
January 13 - 14, 2023 - Istanbul

gibi sergiler öne çıkmaktadır. Bununla birlikte tematik bir nesne ile sınırlı kalmayan sanatçıların pandemi döneminde üretilen işlerinden oluşan pek çok ulusal ve uluslararası sergiler de düzenlenmiştir; Trakya Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nin düzenlediği ve 19 ülkeden 259 sanatçının katıldığı *Pandemik İlhamlar/Pandemic Inspiration* (2021) sergisi de Türkiye'de bu kapsamda açılan sergiler arasında önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde açılan önemli sergiler arasında Seramik Sanatı Eğitimi ve Değişimi Derneği'nin *Belirsiz Zamanlar ve Sonrası* (2021) isimli sergisi insanlık tarihinde bir belirsizlik dönemi olarak unutulmayacak olan 2020 yılının toplum, birey ve sanatçı üzerindeki etkilerini kültür üretimi üzerinden bir araya getirmeyi amaçlamış, ilki 2020 yılında Berlin'de gerçekleşen *Life, Art, Pandemic and Proximity* (2021) başlıklı *Die Balkone* projesi pandemi koşullarını toplumsal etkileşime dönüştürmek gibi önemli bir görev üstlenmiştir. Yine Birleşmiş Milletler ve Amplifikatör grubunun pandemi dönemi kültür üretimini teşvik etmek için başlattıkları bağımsız kampanyalar bunlara örnek gösterilebilir.

Dünya çapında yaşanan gelişmeler ve değişimlere bakıldığında ise kurucu ortaklığını Véra Kempf'in üstlendiği bir çevrimiçi sanat galerisi olan Singular'ın uluslararası sergi çağrıları ve pandemiden ilham alan işlerden oluşan sergi koleksiyonları, Londra'da yer alan Kraliyet Sanat Akademisi'nin (The Royal Academy of Arts) pandemi döneminde üretilen çalışmalardan oluşan 2021 yaz sergisi için başvurularını başlatması, Newport merkezli sanatçı Naz Syed'in Galler Sanat Konseyi (Arts Council of Wales)'nden fon olarak yüzden fazla eseri bir araya getiren projesi, İngiltere'de yer alan ve 19. yüzyıldan kalma bir malikanede konumlanan Llantarnam Grange Arts Center'in düzenlediği pandemi dönemi eserlerinden oluşan sergi (2021), Santiago'da yer alan La Moneda Cultural Center'da gerçekleşen *Genişletilmiş Doğa: Görünmezi Görünür Kılmak/ Expanded Nature: Making the Invisible Visible* başlıklı sergi (2020) salgının normalleşme döneminde ve devamında atılan yavaş ama önemli adımlar olmuştur. Kültürel yapının diğer alanlarına bakıldığında da pandemi döneminde yaşanan duraksama sanatçının özgürleşme ve sesini duyurma ihtiyacının giderek artmasının ardından farklı şekillerde gelişen çözüm süreçlerine yönelmiştir. ABD'nin Alabama eyaletinde bulunan Riverfront Tiyatrosu sanat eserlerini vitrinlerinde ve internette sergilemeye başlamış, online ortamlarda gösterimler başlatmış, dijital filmler vizyona girmiştir (Johnson, 2021). Benzer şekilde Berlin Filarmoni Orkestrası, Bolşov Balesi ve Londra Senfoni Orkestrası da dijital arşivler oluşturarak bu dönemde etkinliklerini online ortamda gerçekleştirmiştir.

Pandemi dönemi ve devamında yaşanan normalleşme adımları kapsamında Türkiye'de yaşanan gelişmelere ve devletin sanata yönelik desteğine bakıldığında, başta Almanya olmak üzere, İngiltere, Amerika, Avusturya, İsviçre, Fransa ve İtalya gibi ülkelerin sanatçı ve işletmelere sunduğu destek paketleri gibi Türkiye'de bu kapsamda herhangi bir destek ve fon ayrımı olmadığı görülmektedir (Çapan, 2020). Dolayısıyla sanatçı bu süreçte yalnız bırakılmış, kültür üretimi diğer fizyolojik problemlerin aciliyetinin yanında toplumsal açıdan unutulmuştur. Ancak yaşanan belirsizlik ve kayıpların acısı sanatçı için bir şekilde tetikleyici bir mekanizmaya dönüşmeyi başarmış, geçmişin tüm karışık dönemlerinde olduğu gibi bir kesim için kültür üretimine devam etmek karamsarlığı dağıtmanın ve kişisel psikolojinin arınmasının yollarından biri olmuştur. Bu sanatçılar üretim yoluyla bireysel olarak bir sağaltımı amaçlıyor olsalar da toplumsal boyutta etkileşime yol açmak ve sanal ortamda da olsa iletişimi yeniden kurmak gibi önemli bir rol de üstlenmişlerdir.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Görsel 16. Banksy, Vermeer's Girl with a Pearl Earring, 2020 / Görsel 17. Marvin Madariaga, Essential, 2020, NewYork

Kültür üretiminin sanal sergi alanları ve dijital platformlar dışında nasıl gerçekleştiği ve hangi ortamlarda izleyiciye sunulduğuna bakıldığında; pandemi döneminin elbette en önemli sergi mekanları arasında sokaklar ve mimari yapıların geldiği görülmektedir. Grafitti sanatçılarının sokak resimleri bu dönemde pandeminin etkileri ve salgını sembolize eden metaforik imgelerin yer aldığı resimlere evrilmiştir. Dünyanın farklı ülkelerinden sanatçılar farklı mekanlarda ve farklı biçimlerde yaşanan toplumsal krize gerek başkaldırı gerek iyileşme ve korkuyu azaltma amacıyla bir sağaltım yöntemi, gerekse bilinçlendirme çabasıyla bu yazı-resim geleneğini devam ettirmişlerdir. Bu sanatçılar arasından Banksy, kendi evinin duvarlarına çizdiği resimleri sosyal medyada paylaşmasının yanında dolaşımın serbest olduğu zamanlarda dış mekanlarda pandemiye ilişkin tasarımlar gerçekleştirmiştir. Bu dönemde ürettiği işler arasında tulum giymiş bir çocuğun bir hemşireyi bir süper kahraman olarak gösteren bir oyuncakla oynadığı bir çizim, Londra Metrosu'nun içerisine salgından ilhamla maske takan ve kapıya antibakteriyel jel püskürten birkaç fareyi betimleyen bir resim ve belki de pandeminin -sergileme mekanlarının kapandığı bir ortamda üretim yapan sanatçının geçmişin kültür birikimini yeniden yorumlaması gibi- en popüler etkilerinden biri olarak Vermeer'in *İnci Küpeli Kız* (Girl with a Pearl Earring) isimli tablosunu bir bina üzerinde yeniden yaratarak maskeli bir kıza dönüştürdüğü ve çağa uygun olarak güncellediği duvar resmi yer almaktadır (Görsel 16). Benzer bir kamusal alan yerleşmesi ve duvar resmi de Birleşmiş Milletler'in çağrısıyla pandemi döneminde toplanan eserler arasından seçilerek New York'ta yer alan bir hastanenin duvarına yansıtılan Marvin Madariaga'nın *Essential* (2020) isimli çalışmasıdır (Görsel 17).

Pandeminin kamusal alana taşıdığı sanat üretiminin -Madariaga çalışmasında olduğu gibi- toplumsal bilinçlenme yerine, sağlık çalışanlarına teşekkür ve gösterilen emeği takdir amacıyla üretildiği önemli örnekler arasında Jorge Rodriguez-Greda'nın 2020 yılında New York'ta yer alan Queens Müzesi otoparkına yapmış olduğu *We Are Light* isimli duvar resmi ve Portekizli sanatçı Alexandre Farto (Vhils)'nin Porta'da yer alan São João Üniversitesi Hastanesi'nin bahçesine yaptığı (Görsel 18) sağlık çalışanları, hemşireler, temizlik ve bakım görevlilerini betimleyen beton-oyma resmi önemli örnekler arasındadır ve pandemi ile yüz yüze mücadele etmek zorunda olan insanlara bir saygı duruşu niteliği taşır.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Görsel 18. Alexandre Farto (Vhils), São João University Hospital

Pandemi döneminin sanatçıya sergileme mekanı olarak yeni bir alan yaratma düşüncesinden ortaya çıkan balkon sergilerinin en önemlilerinden biri Övül Ö. Durmuşoğlu ve Joanna Warsza'nın yapmış oldukları çağrıdır. Bu sanatçılar *Yaşam, Sanat, Pandemi ve Yakınlık (Life, Art, Pandemic and Proximity)* isimli proje ile Berlin'de Prenzlauer Berg bölgesinde yaşayan ve üretim yapan sanatçıları, bu dönemde ürettikleri işleri ya da mekana özgü tasarlanmış eserleri balkonlarında sergilemeye teşvik etmiş, çağrının ardından elliden fazla sanatçı yaşadıkları bina ya da balkonlarında özgün tasarımlar gerçekleştirmiştir. Galerilerin kapandığı ve sergilerin yaşamın doğal akışı gibi duraksamaya uğradığı bir ortamda söz konusu girişim pandeminin sergileme mekanları üzerindeki dönüştürücü ve ilham verici etkisine tanımlanabilecek en güzel örneklerden biri olarak literatürde yerini almıştır⁶. Bununla birlikte söz konusu projenin gerçekleştiği Prenzlauer Berg'in tarihteki önemi de projenin burada gerçekleşmesi için önemli bir etken olmuştur. Almanya'nın işgal altında olduğu yıllarda Doğu Berlin'de yer alan bölge savaşın etkilerinin nispeten daha az hissedildiği, 1960'lardan itibaren "Hristiyan aktivistler, bohemler, devletten bağımsız sanatçılar ve gey topluluklar dahil olmak üzere Doğu Almanya'nın çeşitli karşı kültürünün" savunucularının yer aldığı ve 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasında etkili olan barışçıl devrimin de başladığı önemli bir bölgeydi (Lempesis, 2020). Berlin'de yaşayan ve aynı zamanda Weimar Bauhaus University'de akademisyen olan sanatçı Raul Walch'ın proje kapsamında yapmış olduğu çalışmaları, yaşadığı binanın farklı noktalarına yerleştirilen tekstil ürünleri kullanarak gerçekleştirilmiş yerleştirmelerden oluşur (Görsel 19). Bu yerleştirmelerde yalnız sanatçının kendi balkonu ile sınırlandırılan tasarımların yanında binada yaşayan diğer sakinlerin de balkonlarına uzanacak daha büyük boyutlu geçici projeler de yaratmıştır. Sanatçının kamusal alan ve binanın mimari unsurlarını yeniden tasarlaması ile pandeminin karamsar ve karanlık duygu-durumu ile binanın soğukluğu da ortadan kalkmış, kullandığı rengin dinginliği ve malzemenin akışkan yapısı geleceğe ilişkin bir umudu da aktarmıştır (DieBalkone, 2020).

⁶ Projenin internet sitesine <https://www.diebalkone.net/susanne-sachsse-and-marc-siegel> linkinden ulaşılabilir.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Görsel 19. Raul Walch, “Yaşam, sanat, pandemi ve yakınlık projesi (Life, Art, Pandemic and Proximity)” balkon sergisi, 2020 (Övül Ö. Durmuşoğlu ve Joanna Warsza arşivinden)

Berlin’de gerçekleşen projeye benzer şekilde İspanyol sanatçı Pejac’da yapmış olduğu çağrıyla pandemi döneminin kapanma sürecini yaratıcılığa yönlendirmeye davet etmiş, *Stay Art Home* projesi (Görsel 20) kapsamında yaşam alanının pencerelerine çizmiş olduğu insan figürleriyle boş olan sokakları, balkonları ve sosyalleşme alanlarını yeniden canlandırmıştır. Böylelikle tüm sosyal yaşamın evlerin pencerelerinden ibaret olduğu bir dönemde etkileşimi ve -Durmuşoğlu ve Warsza’nın projesinde olduğu gibi- kültürel paylaşımı sağlamıştır. Sanatçının sosyal medya hesabından yaptığı çağrının ardından İspanya, İtalya, Fransa, Almanya, Türkiye, ABD, Vietnam, İran, Hindistan, Brezilya gibi farklı ülkelerden 50’den fazla çalışma görseli paylaşılmış ve salgının yayılması gibi yayılan bir etkileşime yol açmıştır (Pejac, 2020).

Görsel 20. Pejac, Stay Art Home, 2020

Fırat Engin’in de tanımladığı gibi pandemi sonrasında değişen koşulların getirisi olarak; “(...) bio-art, space-art gibi hareketler etkinliğini arttıracak, sanal gerçeklik meselesinin sınırları çok genişleyecek. Sınırları genişledikçe sanatın kurumları da (koleksiyonlar, müzeler, merkezler, enstitüler vb.) stratejilerini yenilemek zorunda kalacaktır” (Tabak, 2021). Sanat kurumlarının sergileme mekanları konusundaki stratejilerini geliştirmeleri ve yeni arayışlar içine

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

girmelerinin yanında bu süreçte sanat dışındaki kurumlar da sanatı destekleyici önemli girişimlerde bulunmuştur; *Türk Tabipler Birliği* ile *Türk Eczacılar Birliği* gibi kurum ve kuruluşların da pandeminin kısmen normalleştiği dönemden itibaren mevcut uyumu destekleyici etkinlikler ve sanatçılara sundukları sergileme alanları ile kültürel etkileşimin çoğalmasına ve yeni normale toplumsal olarak alışma sürecine önemli katkıları olmuştur.

Görsel 21. Tuğberk Selçuk, Sadece Eczanelerde projesi, 2020

Tuğberk Selçuk pandemi sürecinde ürettiği çalışmalar için sergileme mekanı olarak 7/24 açık olan tek yer olan eczaneleri seçmiş ve yaşadığı bölgenin çevresindeki yer alan bazı eczanelerde belirli aralıklarla değişen yerleştirme ve heykeller sergilemiştir (Görsel 21). Ürettiği çalışmaların sergilenme süreçlerinde her zaman aykırı seçenekleri denemiş olan sanatçının pandemi öncesinde gerçekleştirdiği kişisel sergilerde de kendi atölyesi ya da bir gece kulübü gibi mekanları kullandığı bilinmektedir. Bu süreçte de planlanan iki sergisinin iptal edilmesinin ardından, devletin de sanatçıya ya da sanat kurumlarına yönelik herhangi bir destek paketi olmaması nedeniyle ürettiği çalışmaları eczacılarla iletişime geçerek eczanelerde gerçekleştirdiğini belirten sanatçıya göre; “proje günümüz gerçekliğini açıkça gösterir. Eczaneler de bizim gibi nöbetçi, onlar ilaç biz ise fikir nöbetçisiyiz. Onlar ilaçlarını müşteriye ulaştırabiliyor ancak bizler kapalı olduğumuz için fikirlerimizi ulaştıramıyoruz” (Çapan, 2020). Dolayısıyla tüm bu kapanmışlık ve fikri sunamama süreci toplumsal boyutta sanatı ve sanatçıyı farklı yöntemleri denemeye ve sergileme mekanları konusunda daha yaratıcı olmaya zorlamıştır. Balkon sergileri/konserleri, vitrin sergileri, duvar resimleri, eczane, metro yerleştirmeleri, sanal galerilerin yaratımı, müzelerin dijitalleşmesi, interaktif platformların kurulması gibi pek çok seçenek bu dönemde üretimi dışavurmak isteyen sanatçıların öncülüğünde gerçekleşmiştir.

Pandeminin performans sanatı ve sanatçıları üzerindeki etkisine bakıldığında ise sergileme mekanlarında yaşanan değişimde olduğu gibi performansın sunulma biçimi ve yerinin de zorunlu olarak değişime uğradığı görülmektedir. Ancak gerçekleştirilen performanslar, Marina Abramoviç’in, 2020 yılında Münih’te yer alan *Bavyera Devlet Opera Binası*’nda (Bavarian State Opera House) seyircisiz salonda gerçekleştirdiği ve canlı yayımla izleyiciye sunulan performansında olduğu gibi, sanatçı ile izleyici arasına ekran girmiş olsa da kültür üretiminin her koşulda sürdürülebildiğinin önemli kanıtları olmuştur. Elbette sanatçının koşullar ne olursa

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

olsun üretme ihtiyacı ve dürtüsünün de söz konusu performansın gerçekleşmesindeki katkısı önemlidir. Bu dürtü malzemeye ulaşamayan sanatçıyı farklı materyaller kullanmaya, sergi açamayan sanatçıyı online galerilere ve sokak sergilerine yönlendirmiştir.

Görsel 22. Marina Abramovic, Maria Callas'ın 7 Ölümü (7 Death of Maria Callas), 2020, Bavarian State Opera House, Münih

Benzer şekilde peyzaj mimarı Chaosteria'nın, Xixi Zi ve Xuegang Wang ile iş birliği sonucunda ortaya çıkan *No Escape* isimli performansı da (Görsel 23) İtalya'da yer alan Milano Katedrali önünde yer alan meydanda, sosyal mesafe koşullarına dikkat edilerek gerçekleştirilmiş ve zorunlu bir ihtiyaç ve korunma yöntemi haline gelen maskelerle çevrelenmiş bir insanın yere çizilen kırmızı bir dairenin sınırları içinde zorla hareket etmeye çalışmasını canlandırmıştır. Performans süresince sanatçıyı çevreleyen kırmızı daire giderek küçülür, başlangıçta içerisinde rahat hareket edebiliyorken, giderek sınırlı alana uyum sağlamak için hareketlerini ayarlaması gerekir ve en sonunda hareket güçlüğü ve baş dönmesi nedeniyle zemine düşerek performansı sonlandırır (Katsikopoulou, 2020). Chaosteria'nın çalışmasında Abramoviç'te olduğu gibi performansın gerçekleşme yeri ve izleyiciyle buluşması bakımından koşulların değişimi değil, performansın konu olan gerçekliğin değişimi söz konusudur; zorunlu bir korunma yöntemi haline gelen maskelerin insanlığın yaşam alanlarını nasıl daralttığı, kapanma koşullarının toplum üzerindeki psikolojik etkileri gibi konulara gerçekleştirilen performans yoluyla dikkat çekildiği görülmektedir.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Görsel 23. Chaosteria, Xixi Zi ve Xuegang Wang, No Escape, Performans, Milano, İtalya

Bu süreçte pandeminin dijital kültür üretimi üzerindeki dönüştürücü -ya da geliştirici- etkisi incelendiğinde; öncelikle bir kısım sanatçının doğrudan sanal ortamlarda üretime yöneldiği, bir kısım sanatçının ise mevcut üretim biçimlerini sergilemek için dijital platformları kullandığı görülür. Sanal galerilerin kurulması, müzelerin sanal tur gibi aktiviteleri, sanatçıların sosyal medya yoluyla yaptıkları çağrılar ve paylaşımlar ikinci kısım kültür paylaşımına önemli örneklerdir. Kültür üretimini sanal teknolojiler üzerinden gerçekleştiren sanatçılar ise pandemi sonrasında giderek artmış ve içerikler giderek çeşitlenmiştir. Bu sanatçılar arasında yine bir bölüm sanatçı pandemiye ilişkin göstergeleri çalışmalarında kullanarak kolektif hafızaya katkıda bulunmuş, bir bölüm sanatçı ise kesintiye uğrayan sosyal etkileşim ve iletişimi canlandırmak için dijital sanatın olanaklarını kullanmıştır.

New York ve Los Angeles merkezli bir tasarım stüdyosu olan *Don't Come Out*'un yaratıcı direktörü Duyi Han'ın çalışması, bu kapsamda üretilmiş dijital tasarımlarındandır ve kişisel kayıplar, korku ve acıyı dile getirmeyi amaçlamıştır. Çin'in Hubei eyaletindeki bir kilisenin tavan ve duvarlarında gerçekleştirilen dijital tasarım projede, kilisenin içine İncil'deki sahneler ve tanrıların görüntüleri yerine maskeli, eldivenli ve koruma giysili sağlık çalışanları yerleştirilerek, sağlık personeline ilişkin saygı ve minnet duygusu aktarılmaya çalışılmıştır (Quinn, 2021: 6). Bununla birlikte tasarımın diğer önemli işlevi "hastalığın ırkçılığı ve yabancı düşmanlığını çağrıştırdığı bir zamanda, insanları egzotik bir varlık olarak ülkenin kendisine değil, temel içeriğe (tıbbi çalışanlara" daha fazla odaklanmaya yönlendirir" (ArchitizerEditors, 2020). Bu yaklaşım da koronavirüsün başladığı ve tüm dünyaya yayıldığı Çin'e karşı basmakalıp önyargıları ve kültürel varsayımları dağıtmanın bir başka yolu olarak görülebilir.

Görsel 24. Duyi Han, The Saints Wear White, 2020

Dijital sanatı karantina günlerinin yalnızlaşan mekanlarında doğanın geri dönüşü temasını aktarmak için kullanan diğer önemli sanatçı Alman Timo Helgert'tir. Medyanın korku ve paniğe sürüklediği, insanların evlere kapanmak zorunda kaldığı, baharın tüm iyimserlik duygularının yaşanan karamsarlık içerisinde kaybolduğu pandemi döneminde Helgert'in dijital çalışmaları insan ve doğa arasındaki ilişkiyi yeniden sorgulamaya davet etmiştir. Kapanma ile birlikte Madrid'de yer alan Prado Müzesi, Milano'da yer alan Vittiro Emmanuel II Galerisi, Almanya'daki bir metro, New York'tan bir cadde gibi boşalmış sokaklar, insansız galeri ve

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

müzeler, metro ve meydanlar insanların terk edilişyle yeniden doğayla bütünleşmiş ve gerçeklik karşısında izleyiciye alternatif bir kaçış sunmuştur.

Görsel 25. Countryside, The Future, Guggenheim Museum, 2021

Bununla birlikte pandeminin toplumsal değişim ve unutulmuş değerlerin, ekolojik kayıpların ve değişen ekosistemin farkındalığını evrensel boyutta kazandırması ve unutilan gerçekleri durup düşünmeyi sağlaması, kültür üretiminin bir boyutunun da bu yönde gelişimine aracılık etmiştir. Bu yönde atılan adımlar salgın boyunca yenilenen doğaya, doğa-insan ilişkisine ve insanlığın ayak izlerine kültürel yaklaşımlarla nasıl dikkat çekilebileceği üzerine yoğunlaşmıştır. Bu girişimler kısmen mekan tasarımları ve mimari alanında sürdürülebilir projelerle öne çıkarken, kısmen de ekolojik sanat ya da doğayı ve yeniden üretimi odağına alan sanat üretimleri şeklinde kendini göstermiştir. 2021 yılında Guggenheim Müzesi'nde açılan *Countryside, The Future* başlıklı sergi bu kapsamda açılan en önemli sergilerden biridir. Sergi kapsamında müze girişine bir traktör yerleştirilmiş ve kırmızı ışıklı bir domates yetiştirme kabini izleyicileri karşılamıştır (Türkay, 2021). Serginin asıl mesajı pandemi döneminde daha net bir şekilde farkına varılan, doğa ile insan arasında giderek açılan boşluğun nasıl dolacağı ve bu ilişkiyi yeniden kurmak adına insanlığın yapabileceği neler olduğudur.

Sonuç

2019 yılından itibaren deneyimlenen ve bugün etkilerinin kısmen de olsa hala devam ettiği küresel koronavirüs hastalığının (covid-19 pandemisinin) bütünüyle ne zaman sonlanacağı ya da küresel ölçekte tahribatının ne denli büyük olduğu günümüz koşullarında henüz tahmin edilebilir boyutta değildir. Yaşanan iki yıl içinde dünyanın hiçbir ülkesinin böylesine büyük bir salgınla/küresel felaketle mücadele edecek kaynak ve acil durum planına sahip olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla tüm dünyanın, içinde yaşayan insanlarla birlikte tüm kurumsal yapıların, siyasi düzenin, ekonomik planların, kültürel oluşumların yaşanan kapanma dönemine hazırlıklı olmadıkları da ortaya çıkmıştır. Ancak tüm bu süreç, içinde yaşanan dünyayı, sahip olunanları, alışkanlıkları ve hiç düşünmeden tüketilen insan ilişkilerini ve tüm bu ilişkiler ağı içerisinde insanın kendisini durup dinleme ve düşünme fırsatı olmuştur. Pandemi öncesi ile sonrası arasında hemen her alanda büyük değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Kültür alanı da bu değişimleri yaşayan önemli bir etkileşim alanıdır.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Sanat üretimi de bu dönemde farklı dinamiklerin etkisinde yeniden şekillenmiş, biçim ve içerik açısından çeşitlenmiş, farklı sanatçıların farklı arayışları yeni yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Pandemiye ve salgın dönemine ilişkin toplumsal birer sembol haline gelen maske, eldiven, sağlık çalışanları gibi belirli motifler, aynı zamanda kültürel etkileşimin ve tarihsel sürecin göstergeleri, belgeleyicileri olmuştur. Bu motiflerin sanat eserlerinde kullanımını kimi sanatçılar açısından koşulları iyileştirmenin ve toplumun diğer kesimlerine iyimser bakış açısı kazandırmanın bir yolu olarak sunulurken, kimi sanatçılar için salgına yönelik farkındalık kazandırmak amacıyla tasarımlarda yer almıştır.

Sergileme alanları olan müze ve galeriler de pandemi koşullarına kısmen hazırlıksız yakalanan kurumsal yapılar olmuştur; ancak çok hızlı bir şekilde mevcut arşivlerini dijitalleştirmek, sanal sergilere erişim imkanı sunmak, yeni interaktif ortamlar yaratmak, farklı kurumlarla işbirliği içinde yeni projeler geliştirmek gibi alternatif yöntemlerle koşullara ayak uydurmuşlardır. Bu dönemde yine sanat-tasarım fuarları ve bienaller de sekteye uğramış, kapanma nedeniyle yüz yüze gerçekleşemeyen sergiler ve etkinlikler online olarak açılmış, yeni sanal galeriler kurulmuş, dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan sanatçılar tarafından farklı projeler yapılarak kültür aktarımı ve paylaşımı pandemi koşullarında da var olmaya devam etmiştir.

Ancak yaşanan en büyük değişim ve tanımlanması gereken en önemli gerçeklik, insanlığın tamamının -sahip olduğu değerlerle birlikte- pandemi öncesinden bütünüyle farklı oluşudur. Tarih ilerlemeye ve dünya değişmeye devam ettiği sürece insan da onunla birlikte dönüşmeye devam edecektir. İnsanın değişimi etrafındaki gerçekliği değiştirecek ve sanat da bu döngüde ileriye dönük yönelimini sürdürerek kültürel mirası şekillendirecektir.

Kaynakça

- Acartürk, B. (2021). “Buket Acartürk, Kan-Ter Seramik Sergisi”. <https://www.ttb.org.tr/kan-ter.php> (erişim: 25.12.2022).
- ArchitizerEditors (2020). “The Saints Wear White/ Atelier Duyi Han”. <https://architizer.com/blog/projects/the-saints-wear-white/> (erişim: 03.01.2023).
- BaksıMüzesi (2020). “Maske/Çağrışımlar”. <http://baksi.org/sergi/> (erişim: 24.12.2022).
- Başar, S. (2022). “Pandemi ve Sanat”. Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, Sayı 12, s. 63-72.
- Başar, T. Ç. (2022). “Çevrimiçi Görüntüleme Odaları: Art Basel”. 8th International Communication in the New World Congress, 1-3 July 2022, Adıyaman, Turkey, Proceedings Book, p. 151-159.
- Başar, T. Ç. (2021). “Pandeminin Gölgesinde Sanat-Sanatçı-İzleyici”. Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, (25): 51-67.
- Brown, E. N. (2020). “Architects developed a COVID-19 screening booth for no-touch testing”. <https://www.fastcompany.com/90485021/architects-develop-a-covid-19-screening-booth-for-no-touch-testing> (erişim: 04.01.2023).
- Burnett, R. (2018). İmgeler Nasıl Düşünür. İstanbul: Metis Yayınevi.
- Çapan, G. (2020). “Tuğberk Selçuk’un ‘Corona’ Sergisi Sadece Eczanelerde”. <https://www.diken.com.tr/tugberk-selcukun-corona-sergisi-sadece-eczanelerde/> (erişim: 25.12.2022).
- DieBalkone (2020). “Life, Art, Pandemic and Proximity”. <https://www.diebalkone.net/diebalkone> (erişim: 25.12.2022).
- Doğan, K. A. ve Şener, N. (2022). “Kamusal Alanda Sanatın Dijitalleşmesi ve Mekan Algısı”. STAR - Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi, 3(4): 187-197.
- Gökbel, F. M. (2021). “Pandemi Süreci: Seramik Sanatına Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme”. Akademik Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi, Sayı 13, (2021): 50-68.
- Hitti, N. (2020). “Kiran Zhu’s portable sanitation kit aims to improve public hygiene”. <https://www.dezeen.com/2020/04/10/kiran-zhu-handly-capsule-coronavirus/> (erişim: 04.01.2023).
- İKSV (2020). “Korona virüsüne karşı tasarım #3”. <https://tasarimbienali.iksv.org/tr/yaklasimlar/korona-virusune-karsi-tasarim-3> (erişim: 04.01.2023).
- Johnson, S. (2021). “A virüs-shaped vase, anyone? Why Covid is a muse for today’s artists”. <https://www.theguardian.com/artanddesign/2021/mar/07/a-virus-shaped-vase-anyone-why-covid-is-a-muse-for-todays-artists> (erişim: 24.12.2022).
- Katsikopoulou (2020). “Man wrapped by face masks struggles to move in ‘no escap’ performance in Milan, Italy”. <https://www.designboom.com/art/man-wrapped-hundreds-face-masks-struggles-no-escape-performance-08-24-2020/> (erişim: 03.01.2023).
- King, E.; Smith, M. P.; Wilson, P. F. ve Williams, M. A. (2021). “Digital Responses of UK Museum Exhibitions to the Covid-19 Crisis”. Curator: The Museum Journal, 64(3): 487-504.
- Kotte, J. (2020). “Tape as Pandemic Architectural Element”. <https://kottke.org/20/04/tape-as-pandemic-architectural-element> (erişim: 04.01.2023).

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

- Lempesis, D. (2020). "Art Cities: Berlin-Die Balkone". <http://www.dreamideamachine.com/?p=58396> (erişim: 25.12.2022).
- Öztürk, Y. ve Erol, M. (2022). "Pandemi ve Müzelerin Geleceği: Katılımda Sınırlar, Olanaklar ve Güncel Yaklaşımlar". *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 12(2): 465-480.
- Pejac (2020). "Stay Art Home". <https://www.pejac.es/stay-art-home#stayarthome> (erişim: 03.01.2023).
- Shaw, A. (2020). Muted sales in Art Basel's online viewing rooms as art market turns to technological solutions amid coronavirus crisis. <https://www.theartnewspaper.com/2020/03/20/muted-sales-in-art-basels-online-viewing-rooms-as-art-market-turns-to-technological-solutions-amid-coronavirus-crisis> (erişim: 03.01.2023).
- SüessArt (2020). "In Times of Covid-19". <https://www.suess.ch/en/corona-art/> (erişim: 25.12.2022).
- Tabak, Ö. (2021). "Maskeli Hallerimiz Kolektif Hafızamızdan Silinmeyecek Bir Gerçek". <https://artdogistanbul.com/maskeli-hallerimiz-kolektif-hafizamizdan-silinmeyecek-bir-gercek/> (erişim: 24.12.2022).
- Türkay, B. (2021). "The Devastation of a Pandemic, and Possibilities for New Dialogues". <https://artdogistanbul.com/en/the-devastation-of-a-pandemic-and-possibilities-for-new-dialogues/> (erişim: 04.01.2023).
- UNESCO (2020). "Museums around the world in the face of COVID-19". <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373530> (erişim: 03.01.2023).
- Quinn, A. (2021). "Duyi Han: The Saints Wear White". *Science and Technology*, 37(2): 6.
- Wierbicki, D. (2020). "The Art Market Adjusts: How the art world is quickly adopting the use of virtual viewing rooms". <https://www.withersworldwide.com/en-gb/insight/read/the-art-market-adjusts-how-the-art-world-is-quickly-adopting-the-use-of-virtual-viewing-rooms> (erişim: 03.01.2023).

Pandemic Literature: a study of the essence of Life

Ujas Pandya¹, Dr. Paresh Joshi²

¹Assistant Professor, SDJ International College, Vesu, Surat.

²Professor, Department of English, Veer Narmad South Gujarat University, Surat.

Abstract

Literature has a crucial role in assessing, evaluating, and studying pandemics and serves to shape our responses to them. The origin of the term 'Pandemic' is Greek: 'Pan' means 'all' and 'Demos' means 'People'. Pandemics are biological catastrophes that threaten the lives of all humans, regardless of nationality or race. It is an epidemic sickness that has spread to a greater area. Biographies, fictions, diaries, testimonials, and films explain the human species' existence, survival, and demise. Literature has traditionally dealt extensively with catharsis, a technique for processing intense emotion or considering political, social, economic, and contemporary human crises. From classics to modern literature, we have a long list of Pandemic tests that portray a sense of unease. In literature, a pandemic affects a person physically and mentally, isolating him from the rest of the world. Literature uses the term Pandemic not only to refer to a sickness or illness but also metaphorically or symbolically. The pandemic literature examines the lives of individuals, and the acquired knowledge is preserved in the annals of history. In addition, literature possesses the qualities of foretelling or prophesying the future.

The connection between people and epidemics and pandemics predates recorded history. In their writings, authors have represented analogous catastrophes throughout history. In their writings, they emphasized the influence of diseases and pandemics on the world and civilization and the resilience of the human mind in the face of these threats.

Key Words: Pandemic, literature, history, life, people

BİLGİ KİRLİLİĞİ İLE HALK SAĞLIĞINA YÖNELİK MÜCADELE: SOSYOBİLİMSEL KONULAR AÇISINDAN COVID-19 SALGINI ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Funda KOCAAY

Ankara Medipol Üniversitesi

– 0000-0003-4352-4675

ÖZET

Amaç: İçinde bulunduğumuz çağ, “Gerçek Ötesi” (Post-Truth) olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde doğru ve yanlış bilginin ayırt edilmesi giderek zorlaşmaktadır; bunun nedeni adeta sınırı ve kontrolü olmayan dijital içeriklerdir. Covid-19 pandemisi ile birlikte, Agnotoloji kavramının daha çok gündeme gelmesiyle halk sağlığını olumsuz yönde etkileyecek dezenformasyon ve malinformasyon internet ortamında hızla yayılmıştır. Bu sebeple, salgınla mücadele ederken bir taraftan infodemikle de savaşmak durumunda kalınmıştır. Anılan “savaşta” galip gelebilmek için bilimsel okuryazar bireyler yetiştirmek çok önemlidir. Bilimsel okuryazarlık, popüler medyada bilime dayalı fikirleri doğru ve etkili bir şekilde yorumlama ve inşa etme becerisidir. Bu noktada sosyobilimsel konular ön plana çıkmaktadır. Sosyobilimsel konular, gündelik bilimsel iddialar veya veriler hakkında şüpheli olan, bir konunun karmaşıklığını anlamak için çalışabilecek bağlamları inceleyen bir araçsallık sağlamaktadır. Bu araştırmada, Covid-19 pandemisi süreci kapsamında farklı bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin sosyobilimsel konular hakkındaki tutumlarının belirlenmesi ve Halk Sağlığı çerçevesinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Araştırmada nicel araştırma yaklaşımlarından tarama yöntemi kullanılmıştır. Tarama yöntemiyle geniş örneklemelere ulaşılabilmekte, geçerlik ve güvenilirlik açısından sağlıklı bir araştırma kurgusu oluşturulabilmektedir. Topçu (2010) tarafından geliştirilen ve 30 maddeden oluşan “Sosyobilimsel Konulara Yönelik Tutum Ölçeği”, araştırmaya gönüllü olan toplam 564 üniversite öğrencisine uygulanmıştır. Veri analizinde betimsel ve çıkarımsal istatistikler kullanılmıştır. Verinin normal dağılım göstermesi nedeniyle bağımsız değişken sayısı 2 olan değişkenlerde bağımsız örneklem t testi, bağımsız değişken sayısı 3 ve üzeri olanlarda ise tek yönlü ANOVA testi kullanılmıştır.

Bulgular: Katılımcıların sosyobilimsel kavramlar hakkında önceden bilgi sahibi oldukları ancak detaylı bilgiye sahip olmadıkları, ilgili konulara yönelik tutum düzeylerinin üniversite öğrencilerinin bölümleri, cinsiyetleri ve sınıf düzeyleri açısından anlamlı farklılıklar oluşturduğu belirlenmiştir. Sayısal ağırlıklı bölümlerde bulunan üniversite öğrencilerinin sözel ağırlıklı bölümlere göre tutumlarının daha yüksek olduğu, cinsiyet değişkeni açısından kadınların erkeklere göre anlamlı farklılık oluşturduğu ve sınıf düzeyi açısından son sınıfların diğer düzeylere göre daha yüksek tutuma sahip oldukları saptanmıştır.

Öneriler: Üniversite öğrencilerinin sosyobilimsel konulara yönelik tutumlarının orta düzeyde bulunduğu belirlenmiştir. Toplumun entelektüel birikimi, kalkınması ve aydınlanması bakımından kritik öneme sahip olan ve profesyonel adaylarını oluşturan üniversite öğrencilerinin sosyobilimsel konularda daha bilinçli hale gelmesinin, eleştirel düşünce güçlerinin artırılmasının halk sağlığının gözetilmesi ve sürdürülmesi açısından da büyük rol oynamakta olduğu açıktır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Salgını, Sosyobilimsel Konular, Halk Sağlığı.

5-8 YAŞ GRUBU ÇOCUKLAR VE ANNELERİNDE PANDEMİ ÖNCESİ VE SONRASINDA GÖRÜLEN DAVRANIŞ PROBLEMLERİ

Prof. Dr. Handan Asûde BAŞAL¹, Arş. Gör. Yüksel KANTEKİN ATABAY²

¹ Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 0000-0002-4112-4339

² İstanbul Aydın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, 0000-0002-5352-361X

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, çocuklar ve annelerinde pandemi öncesi ve sonrasında görülen davranış problemlerinin incelenmesidir. Çalışma temel nitel araştırma metodu ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 5-8 yaş grubu çocuğu olan 25 anne oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan “Anne-Baba-Çocuk Demografik Bilgi Formu” ve “Anne Görüşme Formu” kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda; annelerin sürece ilişkin kendileri için olumsuzlukları (stres, gerginlik, tahammül seviyesinin azalması, endişe/kaygı, sinirlilik hali, hijyen takıntısı, çalışma hayatında iş yükü artışı, yeme bozukluğu, gereğinden fazla alışveriş yapma, kendini kontrol edememe, sosyalleşememe, engellenmişlik hissi, karamsarlık, psikolojik problemler, maddi problemler, korku, ev içi talep artışı, yorgunluk hissi, sürekli yapacak bir şeyler bulma çabası, uyku problemleri, eski yaşantıya ve sevdiklerine duyulan özlem, can sıkıntısı, tartışma, güçsüz hissetme, mutsuzluk ve çaresizlik) daha çok ön plana çıkardıkları ve anne-baba-çocuk üçgenindeki olumsuzluklara daha çok vurgu yaptıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra pandemi sürecinde çocukta görülen değişiklikler ve davranış problemlerine ilişkin olarak da olumsuz yönlerin daha çok altı çizilmiş olup bu değişiklikler arasında ekran bağımlılığı, ağlama krizleri, “şımarıklık”, ebeveynlerden bağımlılık derecesinde beklenti, hırçın davranışlar, herhangi bir şeyi paylaşmama, hijyen takıntısı, sevdiklerine duyulan özlem, kardeş kıskançlığı, agresif davranışlar, ebeveynlerin sözünü dinlememe, oyuncaklarına zarar verme, asosyal davranışlar, şiddet içerikli oyunlar, tartışma, içe kapanıklık, uyku problemleri, tik oluşumu ve dikkat dağınıklığı yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Anne, Çocuk, Davranış Problemleri.

GİRİŞ

Kişilerin yaptıkları ve söyledikleri olarak tanımlanan davranış, başka bir deyişle bireylerin söylemlerini ve uygulamalarını kapsayan her türlü eylem olarak ifade edilmektedir. (Saranlı vd., 2018).

Uyum ve Davranış Problemleri

Uyum; bireyin sahip olduğu özelliklerin, kendi benliği ile içinde bulunduğu çevre arasında dengeli bir ilişki kurabilmesi ve bu ilişkiyi sürdürebilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Yavuzer, 2019).

Gelişim evrelerinin getirdiği doğal zorluklara yakın çevrenin olumsuz etkileri katıldığında çocukta tepki olarak duygusal düzeyde bozukluklar görülebilmektedir. Bu olumsuz tepkilere “**uyum ve davranış bozuklukları**” denilmektedir (Yavuzer, 2020). **Davranış problemleri;** bireyin kendisi ya da başkaları için problem oluşturabilecek durumlar olarak tanımlanmaktadır (Başal, 2021). Davranış problemleri, bireyin kendisine ya da çevresine zarar veren, çocuğun çevreye uyumunu zorlaştıran; yeni beceriler öğrenmesini, öğrenme sürecine etkin ve sürekli katılımını, var olan becerileri kullanmasını ve sosyal etkileşimlerini olumsuz etkileyen davranışlar olarak da tanımlanabilmektedir. Davranış problemleri uygun davranışın düşük oranda sergilenmesi, uygun olmayan davranışların sıklığının yüksek olması, çocuğun dağarcığında uygun davranışın olmaması, uygun olmayan bağlamda görülen davranışlar şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Saranlı vd., 2018).

Davranış Problemlerine Neden Olan Faktörler

Davranış problemleri öncelikle gebelikte ve doğumu takip eden yıllarda çocuğu etkileyen biyolojik ve psikolojik faktörler, ailenin sosyal yapısı ve ebeveyn tutumları, çocuğun içinde bulunduğu sosyal çevre gibi etkilerin sonucu ortaya çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar, bebeklik döneminden itibaren görülen yeme problemleri, duygusal bozukluklar ve yıkıcı davranışların çocuğa bakım veren/çocukla etkileşimde bulunan kişiler ile çocuğun mizacı gibi birçok faktörün ortak etkisine bağlı olarak ortaya çıktığını göstermektedir (Garnder & Shaw, 2008, akt: Aydoğan vd., 2017).

Sosyal Duygusal Gelişim

Erken çocukluk yıllarında güvensiz bağlanma, aileden şiddet görme ve aile içi stresin yaşanması çocuklarda ciddi boyutlarda davranış problemlerine neden olabilmektedir. Duygusal

problemler ve uyum problemleri yaşayan çocukların bu davranışlarının nedenleri ortaya çıkarılmadığında ve çocuğun gereksinimleri karşılanmadığında ileriki dönemlerde oldukça ciddi davranış problemlerine kaynak oluşturduğu bilinmektedir (Pickens, 2009; Fantuzzo, 2003).

Çocuğun sağlıklı bir sosyal duygusal gelişim gösterebilmesi için sevgi ve güven ortamında problemlerin uygun yollarla çözümlendiği bir çevre önem taşımaktadır. Söz konusu çevreyi bulamayan çocuk istenmediğini düşünerek kaygı, içe kapanıklık, korku, söz dinlememe, saldırganlık, sürekli başkaldırma, kuralları çiğneme gibi problemlerle davranışlar sergileyerek dikkat çekmek istemektedir (Kızılışik Kartal 2014).

Yetişkinlerle ve kendi yaşlılarıyla sosyal ortamda bulunan çocuk sosyal yaşamayı öğrenmekte ve sosyal rol beklentilerine uygun hareket etmektedir. Model almanın önemli olduğu bu süreçte çocuk doğru davranışları çevresindekilerden gözlemleyerek öğrenmektedir. Sosyal yönden yeterli olan çocuklar daha olumlu davranış örnekleri geliştirmekte ve çocukların ebeveynleri ve diğer yetişkinlerle iletişimleri daha sağlıklı gerçekleşmektedir (Durualp, 2009).

Sosyal Yapı

Çocuklardaki uyum ve davranış problemlerinde sosyodemografik özellikler önemli ölçüde açıklayıcı olmaktadır. Sosyoekonomik düzeyi düşük olan ailelerin çocuklarında erken yaşlarda uyum ve davranış problemlerinin ortaya çıkma ve yaşamın sonraki dönemlerinde de devam etme olasılığı yüksektir.

Erken yaşta ebeveyn olma, geniş aile, doğumsal komplikasyonlar, eşler arası problemler ve eşlerin psikopatolojik durumları, ebeveynlerin tutarsız ve istikrarsız tutumları sosyoekonomik düzeyi düşük ailelerdeki çocukların ciddi davranış problemleri geliştirmesinin nedenleri arasında gösterilmektedir (Najman vd., 2000).

Biyolojik ve Psikolojik Faktörler

Yapılan araştırmalar davranış problemlerinin genetik etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Güven'in 2013 yılında yapmış olduğu çalışmanın bulguları özellikle babasında anti sosyal kişilik bozukluğu olan çocukların davranış problemleri gösterme olasılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra yapılan araştırmalarda saldırgan davranışlarda cinsiyet faktörünün etkili olduğuna dikkat çekilmiştir (Kanlıkılıçer, 2005).

Ebeveyn Tutumları

Çocuklar dikkat çekmek, fark edilmek ve ihtiyaçlarını karşılamak için ailelerin “yaramazlık” olarak değerlendirdikleri davranışları sergilemektedirler. Aileler ise bu davranışlar karşısında saldırgan, pasif ya da denetimlerini kabul ettirici davranışlar ortaya koymaktadırlar. Ebeveynlerin çocuğun uyumsuz davranışları karşısında kızma, cezalandırma gibi davranışlar sergilemeleri, çocuğun olumsuz da olsa, ebeveyninin kendisi ile ilgilendiğini düşünmesine ve uyumsuz davranışları ilgi çekmek için sürdürmesine sebep olmaktadır.

Gelişim psikologları çocukların davranışlarının aile ve akran ilişkileri, sosyal etkileşim ve kültürel faktörlerin etkisiyle geliştiği konusunda görüş birliğine sahiptirler. Çocuktan beklentilerini ve çocuğun davranışları ile ilgili görüşlerini güven içerisinde dile getiren ebeveynler, çocuğunun kendisini güvende hissetmesine zemin hazırlamaktadır. Böyle anne babaların çocukları özgüveni yüksek, gerginlikten uzak ve her ortamda rahat davranışlar sergileyen bireyler olarak yetişmektedirler (Aydoğan vd., 2017).

Yapılan çalışmalarda, ebeveynlerin kız ve erkek çocuklardan beklenen farklı cinsiyet rol beklentilerinin olduğu ve erkek çocuklarına daha toleranslı davranışların onların saldırgan davranışlarının artmasında önemli bir etken olduğu görüşü savunulmaktadır (Yörükoğlu, 2021). Başka bir ifadeyle; erkek çocuklarda saldırganlık eğilimlerinin daha fazla görülmesinde, toplumun erkek çocuklardan beklentilerinin etkisi büyüktür (Başal, 2021). Diener ve Kinn (2004) çocukların aile ilişkilerini algılamaları üzerine yaptıkları çalışmada, aileleri ile samimi ve sıcak ilişkiler kuran çocukların sosyal ilişkilerde başarılı olduğu; bu çocuklarda saldırganlık gibi problem davranışların ise daha az görüldüğü sonucuna ulaşmışlardır (Aydoğan vd., 2017). Kim ve arkadaşları (2010) tarafından göçmen ailelerle yapılan araştırmada ise babaların sert disiplin uygulamalarının çocukların problem davranışlarını artırdığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Tüm bunlara istinaden çocukların yaşadığı her olumsuz deneyim yaşamlarının hemen her alanına yansımaktadır.

2019 yılının Aralık ayında Çin'in Vuhan eyaletinde öksürük, ateş, nefes darlığı gibi belirtilerle baş gösteren koronavirüs (COVID-19) hayatımıza girmiştir. Bir grup hasta üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda Ocak 2020'de tanımlanan virüsü Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) pandemi olarak adlandırmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2022). Koronavirüsün bulaşıcı ve ölümcül olması sebebiyle sokağa çıkma yasakları başlamış, eğitim öğretim faaliyetleri online olarak yürütülmüştür. Süreç içerisinde bireylerin tüm yaşantılarına yansıyan bu durumdan çocuklar ve yetişkinler oldukça olumsuz bir biçimde etkilenmiştir (Gupta ve Goplani, 2020).

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Çalışmada çeşitli eğitim düzeylerinden (ilköğretim, ortaöğretim, ön lisans, lisans ve lisansüstü) 5-8 yaş grubu çocuklar ve annelerinde pandemi öncesi ve sonrasında görülen davranış problemleri belirlenmeye çalışılmıştır. Annelere ve onların gözlemlediği davranış problemlerine odaklanması bu çalışmanın nitel araştırma yöntemlerinden temel nitel araştırma ile desenlenmesini olanaklı kılmıştır. Temel nitel araştırmada; insanların yaşantılarını nasıl yorumladığı, dünyalarını nasıl inşa ettiği ve deneyimlerine ne anlam yüklediğine odaklanılmaktadır. Asıl amaç, bireylerin hayatlarını ve deneyimlerini nasıl kavradıklarını anlamaktır (Merriam, 2018).

Temel nitel araştırmalarda veriler; görüşme, gözlem ya da doküman analizi yoluyla toplanabilmektedir. Görüşmelerde hangi soruların sorulduğu, gözlemlerde neyin gözlemlendiği, doküman analizlerinde hangi dokümanların ilişkili kabul edildiği çalışmanın teorik çerçeve disiplinine bağlıdır (Merriam, 2018). Pandemi dönemi ve öncesinde görülen davranış problemlerinin incelendiği bu araştırmada, çalışma grubunu oluşturan her bir anne farklı eğitim düzeyine sahiptir. 5-8 yaş grubu çocuğa sahip olmayı deneyimliyor olan homojen bir grup ile çalışılmış, ilk elden subjektif bilgiler alınmıştır.

Temel nitel araştırmalarda veri analizi; veriyi karakterize ederek tekrarlayan örüntüleri belirlemeyi içermektedir. Bulguları, yinelenen kalıplar ya da türetildikleri veri tarafından desteklenen temalar oluşturmaktadır (Merriam, 2018). Araştırma sürecinde çalışma grubu ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Anlamları açığa çıkarmak ve yorumlamak üzere elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın katılımcıları amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Nitel araştırmaların en ayırt edici özelliklerinden biri olan amaçlı örnekleme yöntemleri, sınırlı kaynakların en etkin kullanımı için bilgi bakımından zengin vakaların belirlenerek seçilmesine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla bu örnekleme yöntemi nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Palinkas vd., 2015). Çeşitli bağlamlarda farklı bireylerin deneyimlerinden veri elde etmek amacıyla maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi ile katılımcılar çalışma grubuna dahil edilmiştir. Araştırmanın çalışma

grubunu 5-8 yaş grubu çocuğu olan 25 anne oluşturmaktadır. Annelere ve çocuklara ait demografik bilgiler Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1. Çalışma Grubunun Demografik Bilgileri

Sıra No	Yaş	Öğrenim Durumu	Çocuğun Cinsiyeti	Çocuk Sayısı	Çalışma Durumu
1. Anne	35	Lisans	Kız	2	Çalışıyor
2. Anne	34	Ön Lisans	Kız	2	Çalışıyor
3. Anne	37	Ortaöğretim	Erkek	2	Çalışmıyor
4. Anne	34	Lisans	Erkek	1	Çalışıyor
5. Anne	38	Lisansüstü	Kız	2	Çalışıyor
6. Anne	31	Lisans	Erkek	1	Çalışıyor
7. Anne	32	Lisans	Erkek	1	Çalışıyor
8. Anne	35	Lisans	Erkek	2	Çalışıyor
9. Anne	39	Ortaöğretim	Kız	2	Çalışıyor
10. Anne	33	İlköğretim	Kız	3	Çalışıyor
11. Anne	27	Lisans	Erkek	2	Çalışıyor
12. Anne	33	Lisans	Erkek	1	Çalışıyor
13. Anne	33	İlköğretim	Kız	1	Çalışmıyor
14. Anne	35	Lisans	Erkek	1	Çalışıyor
15. Anne	36	Lisansüstü	Erkek	1	Çalışıyor
16. Anne	36	Ortaöğretim	Erkek	1	Çalışmıyor
17. Anne	35	Lisansüstü	Erkek	1	Çalışıyor

18. Anne	35	Lisans	Kız	1	Çalışıyor
19. Anne	33	İlköğretim	Kız	2	Çalışıyor
20. Anne	39	Lisans	Erkek	2	Çalışıyor
21. Anne	35	Lisans	Erkek	2	Çalışıyor
22. Anne	35	İlköğretim	Erkek	3	Çalışıyor
23. Anne	31	Lisans	Kız	1	Çalışıyor
24. Anne	37	Lisansüstü	Erkek	1	Çalışıyor
25. Anne	32	Ön Lisans	Kız	2	Çalışmıyor

Veri Toplama Araçları

Nitel araştırma yöntemlerinden temel nitel araştırma ile desenlenen bu çalışmada farklı bireylerin deneyimlerinden durumu en iyi şekilde betimleyebilecek olan verileri toplamak ve çalışma grubunun algılarını derinlemesine betimleyebilmek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış olup veriler “Anne Baba Çocuk Demografik Bilgi Formu” ve açık uçlu soruların yer aldığı “Anne Görüşme Formu” aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmada annelere uygulanan görüşme formları araştırmacılar tarafından alan yazın taranarak hazırlanmıştır.

Anne-Baba-Çocuk Demografik Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından hazırlanan bu formda, anne, baba ve çocuğun bazı demografik bilgilerini ortaya çıkartmak amaçlı kapalı uçlu sorulara yer verilmiştir. Anne ve babanın yaşı, öğrenim durumları, meslekleri, ortalama aylık gelir ve çocuk sayısı sorularının yanı sıra çocuğun cinsiyeti ve doğum tarihine ilişkin sorular da yer almaktadır.

Anne Görüşme Formu

Anne görüşme formu hazırlanmadan önce araştırmacılar tarafından ulusal ve uluslararası alan yazın taranmış ve görüşme formları incelenmiştir. Gerçekleştirilen çalışmalar ve formlar doğrultusunda araştırmacılar tarafından “Anne Görüşme Formu” hazırlanmıştır. Bu formda, pandemi sürecinde anne ve çocuğa ilişkin yaşantıları ortaya çıkartan 8 soru bulunmaktadır.

Araştırmacılar tarafından hazırlanan bu gözlem formu, okul öncesi eğitim ve çocuk gelişiminde uzmanlığını almış 3 araştırmacıya gönderilmiş ve uzman görüşleri alınmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılarak form son halini almıştır.

Çizelge 2. Anne Görüşme Formu Soruları

Pandemi döneminde kendinizde görmüş olduğunuz değişiklikler (olumlu/olumsuz) nelerdir? Bu süreçte hissetmiş olduğunuz/ortaya çıkan problemler nelerdir?

Pandemi sürecinde eşinizle olan ilişkinizde olumlu/olumsuz değişiklikler oldu mu? Değişikliklerden bahseder misiniz?

Pandemi sürecinde çocuğunuzda görmüş olduğunuz değişiklikler (olumlu/olumsuz) nelerdir? Onda gözlemlediğiniz davranış problemleri nelerdir?

Çocuğunuz evde yalnızken neler yapmayı tercih ediyor? Herhangi bir şey üretiyor mu?

Pandemi süreci genel olarak anne-baba-çocuk üçgeninde düşünülecek olursa; sürecin olumlu/olumsuz yönlerinden bahseder misiniz? Sizce bahsettiğiniz bu durumların en olumlusu ve en olumsuzunu hangileri?

Pandemi öncesinde çocuğunuzda gözlemlediğiniz davranış problemleri (yalan söyleme, kardeş kıskançlığı, alt ıslatma, saldırganlık vb.) var mıydı? Bu süreçte gözlemlediğiniz davranış problemlerinin sıklığı arttı mı? Ne kadardı, ne kadar oldu?

Çocuğunuzun temel alışkanlıklarında (besleme, uyku, tuvalet alışkanlığı, temizlik alışkanlığı vb.) bir değişiklik oldu mu?

Tekrar olası bir kapanma durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

VERİLERİN TOPLANMASI VE ÇÖZÜMLENMESİ

Katılımcılar ile görüşmeye başlamadan önce bu çalışmanın çocuklar ve annelerinde pandemi öncesi ve sonrasında görülen davranış problemlerini belirlemek amacıyla yapıldığı ve kişisel bilgilerin gizli tutulacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte veri kaybının önlenmesi amacıyla görüşmenin kaydının yapılmak istendiği ve onay verildiği takdirde görüşmeye başlanacağı katılımcıya ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra kendisine bazı sorular sorulacağı, anlamadığı soru olduğu takdirde açıklanacağı ve devam etmek istemediği herhangi bir durum olduğunda araştırmadan çekilebileceği belirtilmiştir. Bu araştırma verilerinin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama yöntemleri ile elde edilmiş olan verilerin temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasıdır.

BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın ana amacı doğrultusunda oluşturulan alt problem sorularına sırasıyla yer verilmiştir.

Pandemi döneminde annelerin kendilerinde görmüş oldukları olumlu ve olumsuz değişikliklere ilişkin sorulan soruda anneler tarafından 4 olumlu, 26 olumsuz değişiklik bildirilmiştir. Annelerin belirtmiş oldukları olumlu değişiklikler arasında hobi edinme, hijyen hassasiyeti, aile içi olumlu iletişim ile kendisine ve ailesine daha çok zaman ayırabilme yer almakta olup bu alt temaya giren durum örneğine aşağıda yer verilmiştir.

Altıncı anne konuya ilişkin sorunun olumlu yönüne vurgu yaparak soruyu şöyle yanıtlamıştır: *“...kendime ve aileme daha çok vakit ayırabilmem ise pandemi sürecinde yaşadığım olumlu durumlardı.”*

Annelerin belirtmiş oldukları olumsuz değişiklikler arasında stres, gerginlik, tahammül seviyesinin azalması, endişe/kaygı, sinirlilik hali, hijyen takıntısı, çalışma hayatında iş yükü artışı, yeme bozukluğu, gereğinden fazla alışveriş yapma, kendini kontrol edememe, sosyalleşememe, engellenmişlik hissi, karamsarlık, psikolojik problemler (panik atak, depresyon), maddi problemler, korku (ölüm korkusu), ev içi talep artışı, yorgunluk hissi, sürekli yapacak bir şeyler bulma çabası, uyku problemleri, eski yaşantıya ve sevdiklerine duyulan özlem, can sıkıntısı, tartışma, güçsüz hissetme, mutsuzluk ve çaresizlik yer almaktadır. Bu alt temaya giren durum örneğine aşağıda yer verilmiştir.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Üçüncü anne konuya ilişkin sorunun olumsuz yönlerine vurgu yaparak soruyu şöyle yanıtlamıştır: *“Ay beni bitirdi bu pandemi, depresyona girdim ben. Herkes bana bakıyor, her iş bana bakıyor. Eskiden de bana bakıyordu ama evde dip dibe dip dibe. Sürekli yemek, sürekli bulaşık, herkes ayrı bir şey ister. Pandemi en çok annelere zor oldu. Yani depresyona girdim ben, bir de aşırı sinirli oldum...Olumlu hiçbir şey olmadı. Olmayacağını da biliyordum ben zaten. Kapandık, herkes “Aaa ne güzel.” falan dedi. Yok, neresi güzel. Ev hanımının bir düzeni var. Ev hanımlığı kolay zannederler ama değil, bizim de evde kurduğumuz bir düzen var. Koca evde, çocuklar evde, hiç olumlu olmadı bunlar bana, dert oldu, sıkıntı oldu. Depresyona girdim işte, doktora gitmek istiyorum, ötesi var mı?”*

Pandemi sürecinde eşlerle olan ilişkilerde görülen olumlu ve olumsuz değişikliklere ilişkin sorulan soruda anneler tarafından 5 olumlu ve 5 olumsuz değişiklik belirtilirken; 3 anne eşleri ile olan ilişkisinde herhangi bir değişim olmadığını ifade etmişlerdir. Annelerin belirtmiş oldukları olumlu değişiklikler arasında ev içi görev paylaşımı, eş ile tartışmaların azalması, bağlılık, eşe daha çok zaman ayırma ve güçlü hissetme yer alırken; olumsuz değişiklikler arasında ev içi talep artışı, eş ile yaşanan küslük, maddi problemler, eş ile tartışmaların artması ve tahammül seviyesinin azalması yer almaktadır.

Birinci anne konuya ilişkin sorunun olumlu yönüne vurgu yaparak soruyu şu şekilde yanıtlamıştır: *O hiçbir anlamda desteğini esirgemedi...Ev içerisindeki bakarsak; ev içerisinde daha bir sakinleştik diyebilirim. Hani o evin içerisinde kapalı yaşama anlamında sanki böyle içe dönük, daha bir rahatlamalar oldu. Hani sanki birbirimize daha böyle sanki bağlılık, hani kimileri olumsuz etkilendi bundan, çok boşanan aileler oldu. Ben olumsuz etkilendiğimizi düşünmüyorum mesela, tartışmalarımızın bile çok daha azaldığını düşünüyorum. Hani arada olan tartışmalarımız bile neredeyse yok oldu. Gerçekten ben etrafımda daha çok bu tarz şeyler (olumsuz etkilenen) duydum, hani bir arada kaldıkça böyle daha çok uzaklaşır. Bizim eşimle hep ilişkimiz böyleydi ama...evde beraber kalmak bizim işimize geldi...*

On üçüncü anne konuya ilişkin sorunun olumsuz yönlerine vurgu yaparak soruyu şu şekilde yanıtlamıştır: *Başlarda iyi gibiydi, evde olmak yorulmadığı için iyi geldi ona ama sonra o da para derdine düştü. Sinirli oldu ister istemez. Bu tüm eve yansdı tabi. Olumsuz oldu süreç.*

Pandemi sürecinde çocukta görülen değişiklikler ve davranış problemlerine ilişkin sorulan soruda anneler tarafından 4 olumlu, 19 olumsuz değişiklik belirtilirken bir anne çocuğunda

herhangi bir değişiklik gözlemediğini ifade etmiştir. Annelerin belirtmiş oldukları olumlu değişiklikler arasında çocuğun babası ile daha uzun zaman geçirmesi, aile içi olumlu iletişim, çocuk ile daha fazla zaman geçirme ve çocuğun daha az ekran maruziyeti yer almaktadır. Belirtilen olumsuz değişiklikler ise ekran bağımlılığı, ağlama krizleri, “şımarıklık”, ebeveynlerden bağımlılık derecesinde beklenti, hırçın davranışlar, herhangi bir şeyi paylaşamama, hijyen takıntısı, sevdiklerine duyulan özlem, kardeş kıskançlığı, agresif davranışlar, ebeveynlerin sözünü dinlememe, oyuncaklarına zarar verme, asosyal davranışlar, şiddet içerikli oyunlar, tartışma, içe kapanıklık, uyku problemleri, tik oluşumu ve dikkat dağınıklığıdır.

Dokuzuncu anne sürecin hem olumlu hem de olumsuz yönlerinden bahsederek sorulan soruyu şu şekilde yanıtlamıştır: *...babası ile de iletişimi çok olumlu şekilde ilerledi. Fakat evde olmasından ve bizden sürekli, istisnasız koşulsuz sevecen ve ilgili tepkiler, davranışlar görmesi öncesine göre daha şımarık davranışlar sergilemesine sebep oldu.*

Evde çocuğun ne yapmayı tercih ettiğine ilişkin sorulan soruda anneler tarafından 8 olumlu ve 1 olumsuz durum ifade edilmiştir. Annelerin belirtmiş oldukları olumlu durumlar arasında çocuğun oyun kurması, kitap/dergi/gazete resimlerine bakması, Legolar ile oynaması, yapboz yapması, oyun hamuru ile oynaması, boyama/resim yapması, kitap okuması ve verilen ödevi yapması ifade edilirken olumsuz durum olarak ekran bağımlılığı dile getirilmiştir. Olumsuz olarak yalnızca bir durum belirtilmesine karşın söz konusu ekran bağımlılığı 10 anne tarafından ifade edilmiştir.

On birinci anne konuya ilişkin sorunun olumlu tarafına vurgu yaparak *“Genelde kendi kitaplarının resimlerine bakmaktan hoşlanır. Gazete ve dergi resimlerine de bakar.”* şeklinde durumu ifade etmiştir.

Üçüncü anne ise konuya ilişkin sorunun olumsuz yönüne dikkat çekerek soruyu şu şekilde yanıtlamıştır: *Yok bir şey ürettiği yok. Yalandan birkaç ödev yapıyor, onun da kontrolü falan yok zaten, ancak ben bağıracağım da ödevler yapılacak. Sonra hep bilgisayar oyunu...*

Pandemi sürecinin anne-baba-çocuk üçgeninde olumlu ve olumsuz yönlerine ilişkin sorulan soruda anneler tarafından 5 olumlu ve 15 olumsuz değişiklik belirtilmiştir. Belirtilen olumlu değişiklikler arasında birlikte oyun oynama/etkinlik yapma, birlikte daha çok zaman geçirme, ev içi görev paylaşımı, çocuğun babasıyla daha fazla zaman geçirerek ilişkilerinin güçlenmesi

ve çocukların hasta olmaması yer almaktadır. Bu alt temaya giren durum örneğine aşağıda yer verilmiştir.

Yirmi birinci anne konuya ilişkin sorunun olumlu yönüne vurgu yaparak durumu “...*Babayı da yine daha fazla gördü. Normalde hani baba çalışıyor. Babası bir gün çalıştı, bir gün çalışmadı işte, evde bulunduğu süre arttığı için çocuklar için olumlu gelişti bu durum...*” şeklinde dile getirmiştir.

Anneler tarafından ifade edilen olumsuz değişiklikler arasında annenin kendisine zaman ayıramaması, tartışma, yetersiz hissetme, uzun süre ekrana maruz kalma, maddi problemler, agresif davranışlar, telaş, korku, stres, eğitim sürecinde yaşanan aksaklıklar, sosyalleşememe, özel alan problemi, sınırlı fiziksel aktivite, engellenmişlik hissi ve ailenin bağımlılık derecesinde birbirine bağlılığı yer almaktadır. Bu alt temaya giren durum örneğine aşağıda yer verilmiştir.

Yirminci anne konuya ilişkin sorunun olumsuz yönüne vurgu yaparak sorulan soruyu şu şekilde yanıtlamıştır: *Uzaktan eğitim süresinde çocuklarla hep evdeydik, birlikte zaman geçirdik. Ama dışarı çıkıp oynamadıkları için evde daha agresif oldular. Biz de zaten demiştim ya bıktık. Uzaktan eğitim de telaş ve korku yarattı. Kocam bir odada derste, ben bir odada derste. Hele derslerimiz aynı saatte olunca gör curcunayı. Birimiz çocukların yanında derse giriyoruz. Ne kendi çocuğumdan anlıyordum o zaman ne sınıftaki çocuklardan. Ne onların ev ortamı müsait ne bizim.*

Pandemi öncesi ve sonrasında çocuklarda görülen davranış problemleri ve sıklığına ilişkin sorulan soruda anneler çocuklarında içe kapanıklık, alt ıslatma, kardeş kıskançlığı, ağlama krizleri, saldırganlık, yalan söyleme, paylaşamama, ebeveyne bağımlılık, agresif davranışlar ve hijyen takıntısını daha önce çocuklarında gözlemlediklerini ve pandemi sürecinde de bu problemlerin arttığını dile getirmişlerdir. Bunun yanı sıra iki anne çocuklarında var olan alt ıslatma ve yalan söyleme problemlerinin pandemi öncesinde görülüp tam kapanma sürecinde azaldığını/bittiğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte bir anne çocuğunda daha önce gözlemediği tik davranışının pandemi sürecinde ortaya çıktığını iletmiştir. Duruma ilişkin örnekler aşağıda yer almaktadır.

İkinci anne durumu şu şekilde ifade etmiştir: *Pandemi öncesinde bir davranış problemi yoktu. Sadece pandemi ile evde bir arada geçirilen sürenin artmasının etkisiyle beni kardeşimle*

ilgilenirken daha fazla gördü ve bu durum kıskançlığa ve kendisinin de ilgi çekici hareketler yapmasına sebep oldu.

On ikinci anne ise durumdan şu şekilde bahsetmiştir: *Yalan söyleme ve saldırganlık belirgin olarak arttı. Eskiden de bunu bazen yapıyordu fakat sonrasında kızınca bunu dinliyordu. Şu an ipler daha çok onun elinde gibi.*

On yedinci anne ise sorulan soruyu şu şekilde yanıtlamıştır: *Biraz yalan söyle huyu vardı ama evde sürekli birlikte olunca yalan söyleyecek bir şeyi de kalmadı...Babaannesi bakıyor oğluma. Onun hep kızdığını söylüyordu, yemek vermediğini söylüyordu. Böyle bir şey pek mümkün değil zaten ama yine de babaanne ile konuştuk. Oğlum hep patates kızartması yemek istiyor mesela. Babaannesi de kereviz yapıyor ve onu yemesini istiyor sağlıklı olsun diye. Patates kızartmayınca "Yemek vermedi." diyor oğlum, babaanne de ısrar edince kerevizde "Kızdı." diyor. Sesi yükseliyor mu tam bilmiyorum tabi ama öyle ciddi anlamda bir bağırma olduğunu sanmıyorum. Evde olunca böyle bir durum yaşanmadığı için yalan söyleme de yok oldu.*

Pandemi öncesi ve sonrasında çocukların temel alışkanlık değişimlerine yönelik sorulan soruda 4 olumsuz ve 2 olumlu değişiklik dile getirilmiştir. Bununla birlikte üç anne ise çocuğunun temel alışkanlıklarında herhangi bir değişim gözlemlemediğini ifade etmiştir. Anneler tarafından olumsuz olarak dile getirilen değişiklikler arasında uyku düzeni, beslenme alışkanlığı, tuvalet alışkanlığı ve takıntı olacak düzeyde temizlik alışkanlığı yer almaktadır. Olumlu değişiklikler arasında ise temizlik alışkanlığı ve beslenme alışkanlığı dile getirilmiştir. Bu alt temaya giren örneğe aşağıda yer vermiştir.

Yedinci anne temel alışkanlığa ilişkin sorulan soruyu şu şekilde yanıtlamıştır: *...Beslenme konusunda çok esnememeye çalıştık fakat bizim de düzenimiz değiştiğinden dolayı uyku ve buna bağlı tuvalet alışkanlığında değişimler oldu ve en önemlisi, evin içinde geçen konuşmalardan ve bizim de ekstra dikkatimizden dolayı temizlik alışkanlığı büyük oranda dikkat hatta önemli bir takıntı haline geldi. Bizim gözümüzden kaçan şeylerde bile bizi uyarır durumda...Daha az tuvalete çıkıyor... kabızlık gibi.*

Annelerden olası bir tam kapanma durumunu isteyip istemediklerini nedenleri ile beraber değerlendirmeleri istediğinde 6 annenin tekrar tam kapanma durumunu istediği; 15 annenin ise istemediği görülmüştür. Tekrar tam kapanma durumunu isteyen anneler bulaş riskinin düşmesi gerekliliğini ve evden çalışmanın konforlu olduğunu vurgularken; istemeyen anneler aile içi düzenin bozulduğunu, maddi problemlerin ortaya çıktığını ve bu durumun aileyi olumsuz

etkilediğini, akran etkileşiminin azalması dolayısıyla çocukların süreçten olumsuz etkilendiğini, hem çocuklar hem de kendileri için sosyalleşememenin bir problem olduğunu, eğitimin aksadığını, özel alan probleminin yaşandığını ve karamsarlığın hakim olduğunu vurgulamışlardır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada, 5-8 yaş grubu çocuklar ve annelerinde pandemi öncesi ve sonrasında görülen davranış problemlerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda annelerden yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla veriler toplanmıştır. Araştırma bulguları değerlendirildiğinde pandeminin, özellikle de tam kapanma döneminin, anneleri, babaları ve çocukları olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür. Genel olarak sürecin en olumlu yanlarından biri olarak birlikte daha çok zaman geçirme imkânı bulunduğu ifade edilirken olumsuz birçok yön ön plana çıkmıştır.

Araştırma bulgularına göre annelerin kendileri için belirtmiş oldukları olumsuz değişiklikler arasında stres, gerginlik, tahammül seviyesinin azalması, endişe/kaygı, sinirlilik hali, hijyen takıntısı, çalışma hayatında iş yükü artışı, yeme bozukluğu, gereğinden fazla alışveriş yapma, kendini kontrol edememe, sosyalleşememe, engellenmişlik hissi, karamsarlık, psikolojik problemler (panik atak, depresyon), maddi problemler, korku (ölüm korkusu), ev içi talep artışı, yorgunluk hissi, sürekli yapacak bir şeyler bulma çabası, uyku problemleri, eski yaşantıya ve sevdiklerine duyulan özlem, can sıkıntısı, tartışma, güçsüz hissetme, mutsuzluk ve çaresizlik yer almaktadır. Bununla birlikte çocuklar için belirtilen olumsuz değişiklikler ise ekran bağımlılığı, ağlama krizleri, “şımarıklık”, ebeveynlerden bağımlılık derecesinde beklenti, hırçın davranışlar, herhangi bir şeyi paylaşmama, hijyen takıntısı, sevdiklerine duyulan özlem, kardeş kıskançlığı, agresif davranışlar, ebeveynlerin sözünü dinlememe, oyuncaklarına zarar verme, asosyal davranışlar, şiddet içerikli oyunlar, tartışma, içe kapanıklık, uyku problemleri, tik oluşumu ve dikkat dağınıklığıdır. Yapılan araştırmanın literatürü destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Erol ve Erol tarafından 2020 yılında ilkökul öğrencileri ve onların ebeveynleri ile yapılan araştırmada pandemi döneminde korkulu ve kaygılı hislerde artış olduğu, çocukların dijital araçlara yöneldiği, çocukların akademik başarılarında düşüş olduğu ve ebeveynlerin süreci yönetmekte zorluk yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Karahan ve diğerleri (2021) tarafından 11 anne ile yapılan çalışmanın annelere ilişkin bulgularında ev içi sorumluluğun annede olduğu ve annenin yalnız hissettiği; çocuklara ilişkin bulgularında ise agresif davranma ve kendini kontrol edememenin yer aldığı görülmektedir. Alisinanoğlu, Karabulut ve Türksoy (2020)

tarafından yapılan çalışmada da benzer bulgulara rastlanmaktadır. Bu araştırma sonucunda çocukların öfke nöbetleri geçirdiği, nedensiz ağlamalarının olduğu, hırçınlık ve bağırma davranışlarının gözlemlendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Pandemi dönemine ilişkin yurtdışında yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Liu ve diğeri (2021) tarafından yapılan çalışmada bu süreçte davranış problemlerinin, hiperaktivite ve dikkat eksikliğinin, duygusal problemlerin ve akran problemlerinin tekrarlanma sıklığının arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Spinelli ve diğeri tarafından 2020 yılında yapılan çalışmada da karantina döneminin hem ebeveynlere hem de çocuklara zarar verdiği sonucuna varılmıştır.

Lopez-Bueno ve diğeri (2021) covid-19 dönemine ilişkin yazmış oldukları derlemede potansiyel sağlık risklerine, ekran maruziyetine, fiziksel aktivite azlığına, uyku düzenine ve yeme alışkanlıklarına dikkat çekmişlerdir.

Pandemi döneminde sürecin olumlu taraflarına bakıldığında; yapılan çalışmada anneler tarafından belirtilen olumlu değişiklikler arasında birlikte oyun oynama/etkinlik yapma, birlikte daha çok zaman geçirme, ev içi görev paylaşımı, çocuğun babasıyla daha fazla zaman geçirerek ilişkilerin güçlenmesi ve çocukların hasta olmaması yer almaktadır. Wang ve arkadaşları tarafından 2020 yılında yapılan çalışmaya göre ebeveynlerin çocuklarıyla zaman geçirmelerinin sürecin olumlu bir biçimde geçmesinde etkili olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte pandemi gibi olumsuz durumların çocukların ruh sağlığı üzerinde oldukça olumsuz etkilerinin olduğu fakat ebeveynler ile geçirilen zamanın ruh sağlığı açısından olumlu etkilerinin olduğu ifade edilmiştir (Alisınanoğlu, Karabulut & Türksoy, 2020).

Yapılan çalışmada annelerin eşleri ile olan ilişkilerine ilişkin belirtmiş oldukları olumlu değişiklikler arasında ev içi görev paylaşımı, eş ile tartışmaların azalması, bağlılık, eşe daha çok zaman ayırma ve güçlü hissetme yer almaktadır. Başaran ve Aksoy tarafından 2020 yılında yapılan çalışmada da babaların pandemi sürecinde çocukların bakımı ve ev içi sorumluluklarda rol almalarında artış olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte Szabo ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan çalışmada da salgın sürecinde aile bireylerinin birbirlerine daha çok bağlandıkları ileri sürülmüştür.

Çalışmanın bir diğer bulgusu ise annelerin olası bir tam kapanma durumunu isteyip istemediklerine ilişkindir. Annelerden tam kapanma durumunu nedenleri ile beraber değerlendirmeleri istediğinde 6 annenin tekrar tam kapanma durumunu istediği; 15 annenin ise

istemediği görülmüştür. Tekrar tam kapanma durumunu isteyen anneler bulaş riskinin düşmesi gerekliliğini ve evden çalışmanın konforlu olduğunu vurgularken; istemeyen anneler aile içi düzenin bozulduğunu, maddi problemlerin ortaya çıktığını ve bu durumun aileyi olumsuz etkilediğini, akran etkileşiminin azalması dolayısıyla çocukların süreçten olumsuz etkilendiğini, hem çocuklar hem de kendileri için sosyalleşememenin bir problem olduğunu, eğitimin aksadığını, özel alan probleminin yaşandığını ve karamsarlığın hakim olduğunu vurgulamışlardır. Tam kapanma durumunun birçok yönden aileleri olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür. Garbe ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan araştırmada da ebeveynlerin okulların kapanmasını olağan karşılımlarına karşın sorumlulukları dengeleme ve öğrenme motivasyonları gibi durumlarda güçlükler yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Salgın sürecine ilişkin yapılan diğer araştırmalarda da okulların kapanmasıyla çocukların sosyal ortamlardan uzak kaldıkları ve olumsuz psikolojik durumlar yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır (Orgiles vd., 2020; Özçevik ve Ozakçı, 2020).

KAYNAKÇA

- Akoğlu, G. & Karaaslan, B. T. (2020). COVID-19 ve izolasyon sürecinin çocuklar üzerindeki olası psikososyal etkileri. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 99-103.
- Alisinanoğlu, F., Karabulut, R. & Türkoğlu, E. (2020). Pandemi sürecinde çocukluk dönemi korkularına yönelik aile görüşleri. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 6(14), 547-568.
- Alsancak, F. & Kara H. Z. (2020). Koronavirüs pandemisinde problemlere karşı olumsuz tutum geliştirme üzerine bir çalışma. *Turkish Studies*, 15(6), 63-78.
- Aydoğan, Y., Gültekin Akduman, G., Kılıç Çakmak, E., Şenol Durak, E., Güral, M., Kesicioğlu, O. S., Mihçı, P., Özaslan, H., Özbey, S., Özkan, İ., Özyürek, A., Turupçu, A. (2017). *Çocuk Ruh Sağlığı*. Y. Aydoğan ve G. Gültekin Akduman (Ed.). Ankara: Eğiten Kitap.
- Başal, H. A. (2021). *Çocuk Ruh Sağlığı*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Başaran, M. & Aksoy, A. B. (2020). Anne babaların korona-virüs (covid-19) salgını sürecinde aile yaşantılarına ilişkin görüşleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 71(13), 668-678.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

- Bekaroğlu, E. & Yılmaz, T. (2020). COVID-19 ve psikolojik etkileri: Klinik psikoloji perspektifinden bir derleme. *Nesne*, 8(18), 573-584.
- Colizzi, M., Sironi, E., Antonini, F., Ciceri, M. L., Bovo, C. & Zoccante, L. (2020). Psychosocial and behavioral impact of COVID-19 in autism spectrum disorder: An outline parent survey. *Brain Sciences*, 10, 1-14.
- Çakır Kardeş, V. (2020). Pandemi süreci ve sonrası ruhsal ve davranışsal değerlendirme. *Türkiye Diyabet ve Obezite Dergisi*, 2, 160-169.
- Durualp, E. (2009). *Anasınıfına devam eden altı yaş çocuklarının sosyal uyum ve becerilerine oyun temelli sosyal beceri eğitiminin etkisinin incelenmesi: Çankırı örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erol, M. & Erol, A. (2020). Koronavirüs pandemisi sürecinde ebeveynleri gözünden ilkökul öğrencileri. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 529-551.
- Fantuzzo, J., Bulotsky, R., McDermott, P., Mosca, S. & Lutz, M. N. (2003). A multivariate analysis of emotional and behavioral adjustment and preschool educational outcomes. *School Psychology Review*, 32(2), 185-203.
- Figueiredo, C. S., Sandre, P. C., Portugal, L. C. L., Malaza-de-Oliveira, T., Chagas, L. S., Raony, I., Ferreira, E. S., Giestal-de-Araujo, E., Santos, A. A. & Bomfim, P. O. (2021). COVID-19 pandemic impact on children and adolescents' mental health: Biological, environmental, and social factors. *Progress in Neuropsychopharmacology & Biological Psychiatry*, 106, 1-8.
- Garbe, A., Ogurlu, U., Logan, N. & Cook, P. (2020). Parents' experiences with remote education during COVID-19 school closures. *American Journal of Qualitative Research*, 4(3), 45-65.
- Guessoum, S. B., Lachal, J., Radjack, R., Carretier, E., Minassian, S., Benoit, L. & Moro, M. R. (2020). Adolescent Psychiatric Disorders During the COVID-19 Pandemic and Lockdown, *Psychiatri Research*, 291, 1-6.
- Gupta, A. & Goplani, M. (2020). Impact of covid-19 on educational institutions in India. *UGC Care Journal*, 31(21), 661-671.
- Imran, N., Zeshan, M. & Pervaiz, Z. (2020). Mental health considerations for children & adolescents in covid-19 pandemic. *Pakistan Journal of Medical Sciences*, 36, 67-72.
- Kanlıklılıçer, P. (2005). *Okul öncesi davranış sorunları tarama ölçeği geçerlilik güvenilirlik çalışması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

- Karahan, S., Yıldırım Parlak, Ş., Demiröz, K., Kaya, M. & Kayhan, N. (2021). Annelerin koronavirüs (COVID-19) sürecinde özel gereksinimli çocuklarının problem davranışları ile baş etme deneyimleri. *Journal of Qualitative Research in Education*, 25, 79-105.
- Kızıılışık Kartal, G. (2014). *Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların davranış sorunları ile annelerinin evlilik uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kim, E., Guo, Y. Koh, C. & Cain, K. C. (2010). Korean immigrant discipline and children's social competence and behavior problem. *Journal of Pediatric Nursing*, 25(6), 490-499.
- Koçak, Z. & Harmancı, H. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde ailede ruh sağlığı. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 183-207.
- Liu, Q., Zhou, Y., Xie, X., Xue, Q., Zhu, K., Wan, Z., Wu, H., Zhang, J. & Song, R. (2021). the prevalence of behavioral problems among school-aged children in home quarantine during the covid-19 pandemic in China. *Journal of Affective Disorders*, 279, 412-416.
- Lopez-Bueno, R., Lopez-Sanchez, G. F., Casajus, J. A., Calatayud, J., Tully, M. A. & Smith, L. (2021). Potential health-related behaviors for pre-school and school-aged children during COVID-19 lockdown: A narrative review. *Preventive Medicine*, 143, 1-7.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma*. S. Turan (Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Najman, J. M., Bor, W., Andersen, M. J., O'callaghan, M. & Williams, G. M. (2000). Preschool children and behavior problems: A prospective study. *Childhood*, 7(4), 439-466.
- Orgiles, M., Morales, A., Delvecchio, E., Mazzeschi, C. & Espada, J. P. (2020). Immediate psychological effects of the COVID-19 quarantine in youth from Italy and Spain. *Frontiers in Psychology*, 11, 1-10.
- Özçevik, D. & Ocağcı, A. F. (2020). Covid-19 ve ev hapsindeki çocuk: Salgının psikolojik etkileri ve hafifletme yolları. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 19(1), 13-17.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

- Palinkas, L. A., Horwitz, S. M., Green, C. A., Wisdom, J. P., Duan, N. ve Hoagwood, K. (2015). Purposeful sampling for qualitative data collection and analysis in mixed method implementation research. *HSS Author Manuscript*, 42(5), 533-544.
- Pickens, J. (2009). Socio-emotional programme promotes positive behaviour in preschoolers. *Child Care in Practice*, 15(4), 261-278.
- Sağlık Bakanlığı, 2022. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html> web sitesinden 17/03/2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Saranlı, A. G., Olçay Gül, S., Gözün Kahraman, Ö., Aras, S., Bahap Kudret, Z., Koç, M., Topçu, Z. G., Uğur Ulusoy, R. (2018). *Davranış Yönetimi*. F. Elibol ve G. Akoğlu (Ed.). Ankara: Hedef Yayıncılık.
- Sarman, A., Tuncay, S. & Sarman, E. (2020). COVID-19 pandemi sürecinde medyanın 3-18 yaş arasındaki çocuklar üzerindeki olumsuz psikolojik etkisinin önlenmesi. *Van Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13, 69-75.
- Spinelli, M., Lionetti, F., Pastore, M. & Fasolo, M. (2020). Parents' stress and children's psychological problems in families facing the COVID-19 outbreak in Italy. *Frontiersin*, 1-13.
- Szabo, T. G., Richling, S., Embry, D. D., Biglan, A. & Wilson, K. G. (2020). From helpless to hero: Promoting values-based behavior and positive family interaction in the midst of COVID-19. *Behavior Analysis in Practice*, 13(3), 568-576.
- Tarkoçin, S., Alagöz, N. & Boğa, E. (2020). Okul öncesi dönem çocuklarının pandemi sürecinde (COVID-19) davranış değişiklikleri ve farkındalık düzeylerinin anne görüşlerine başvurularak incelenmesi. *Turkish Studies*, 15(6), 1017-1036.
- Wang, B., Li, R., Lu, Z. & Huang, Y. (2020). Does comorbidity increase the risk of patients with COVID-19: Evidence from meta-analysis. *Aging (Albany NY)*, 12(7), 6049-6057.
- Yavuzer, H. (2020). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2019). *Çocuk ve Suç*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yersel, B. Ö., Akbaş, A. & Durualp, E. (2021). Pandemi sürecinde özel gereksinimli çocukların günlük yaşam aktiviteleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 126-145.
- Yörükoğlu, A. (2021). *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları.

PANDEMİ ÖNCESİ VE SONRASINDA ÖĞRETMENLERİN 3-7 YAŞ GRUBU ÖĞRENCİLERİNDE GÖZLEMLedikLERİ DAVRANIŞ BOZUKLUKLARI

Prof.Dr.Handan Asûde Başal

Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

- ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0002-4112-4339>

Öğr. Gör.Gökçen AKBABAOĞLU

Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın Meslek Yüksek Okulu

ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0002-8113-1787>

ÖZET

Bu çalışma, pandeminin çocuklar üzerindeki etkisine, pandemi öncesi ve sonrasında öğretmenlerin 3-7 yaş grubu öğrencilerinde gözlemledikleri davranış bozukluklarına yönelik bir incelemedir. Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi kapsamında yürütülmüştür. Araştırmanın evren ve örneklemini, 2021-2022 Bahar ve Güz döneminde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı eğitim kurumlarında görev yapmakta olan, çeşitli yaş grubu ve kıdeme sahip, toplamda 20 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilmiş yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. 4 sorudan oluşan form pandemi öncesi ve sonrası olarak tekrarlanarak sorulmuştur. Görüşme formu, öğretmenlerin öğrencilerinde gözlemledikleri davranış değişikliği, bu davranışı gösterme sebebi ve davranışı gösterme sıklığını içermektedir.

Görüşme formu kapsamındaki sorular, çalışmada yer alan her öğretmene ayrı ayrı yöneltilmiş ve öğretmenlerin ses kayıtlarından elde edilen veriler transkript edilerek yazılı hale getirilmiştir. Bu veriler nitel analiz yöntemlerinden içerik analizi ile tablolaya dökülerek, temalar ve kodlar halinde pandemi öncesi ve sonrası görülen davranış bozuklukları olarak sunulmuştur. Bulgular ve sonuçlar kısmında ise, bu araştırma ile pandeminin çocuklar üzerinde saldırganlık, öfke, kendini ifade güçlüğü, karşı gelme bozukluğu, parmak emme gibi olumsuz etkileri gözlenmiştir. Bu davranışların altında yatan sebeplere yönelik yapılan araştırmalarda ise, bilinçsiz anne baba tutumları, pandemi sürecinde evde yaşanan stres durumu, çocuğun akranlarından ve okuldan uzak kalmış olması, açık alanda istediği zaman vakit geçirememiş olması gibi sebepler görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Davranış bozuklukları, pandemi öncesi-sonrası, öğretmen görüşleri

Challenges faced in Online Education & Learning in Pakistan during Covid-19 Pandemic

Zohaib Hassan Sain
Superior University, Pakistan

ABSTRACT

Aim/ Purpose:

This study required to analyse the challenges/issues teachers and students encountered in the online education & learning process as it was being carried out in Pakistan during the Covid-19 pandemic.

Background:

The social, economic, and political systems around the world have all experienced COVID-19 as a nightmarish. In Pakistan, one of the most damaged sectors is thought to be education. The developed nations have already switched from traditional classroom settings to online learning environments, while Third World nations like Pakistan were most negatively impacted because they lacked the necessary technology for online learning at any point during the COVID-19 pandemic. There have been several difficulties in getting teachers and students to adopt new technology.

Methodology:

In this study, closed-ended questionnaires were used in a mixed-method research design. To improve data collection and analysis, the researcher issued polling survey to students, questionnaire to teachers, and the management in addition to conducting management interviews.

Contribution:

This study offers advice to online teachers in Pakistan on how to overcome their difficulties.

Findings:

The results show a negative attitude toward faculty members using online learning environments for teaching and learning. The difficulties faced by faculty members prevented them from providing effective teaching and learning. Faculty members also needed extensive expertise teaching online and were not provided the right training to deal with the technical difficulties.

Impact:

This study will assist educators in improving the quality of online teaching in Pakistan by identifying the suitable solutions and suggestions by exploring the experiences and difficulties faculty members have with online education and learning.

Keywords: *Online Education & Learning, Pakistan, Covid-19 Pandemic, Online Teaching & Learning Challenges.*

SU VE ATIK SULARDA SARS-COV-2 VARLIĞI

Prof. Dr. Ali Bilgili¹

¹Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6819-7952>

Prof. Dr. Başak Hanedan²

²Atatürk Üniversitesi Veteriner Fakültesi

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3873-0124>

ÖZET

Şiddetli akut solunum sendromu 2 (SARS-CoV-2), COVID-19 hastalığının etkenidir. SARS-CoV-2, *Betacoronavirus* cinsinin zarflı, pozitif polariteli, tek sarmallı RNA genomlu virüsüdür. SARS-CoV-2, SARS benzeri yarası CoV'a tüm genom sekansı bakımından yakındır. SARS-CoV-2 atık sulara saptanması arıtılmayan sular ya da yetersiz arıtılan atık sularla temas riskini saptamak için erken uyarı metodu olarak kullanılabilmesi bakımından ilgi çekmektedir. Ayrıca gelecekte hastalık çıkışlarını önlemek için muhtemel enfeksiyon dinamikleri ve toplumlarda prevalans üzerine bilgi sağlayabilir. Alt yapısı gelişmemiş ülkelerde kanalizasyon suları arıtılmadan doğaya karışmaktadır. Yaban hayatı ve hayvanat bahçelerinde insan olmayan primatları korumaya yardım etmek için atık sulara virüs RNA'sının izlenmesi tavsiye edilmektedir. Bu sunum kapsamında SARS-CoV-2'nin sulara bulaşma yolları, coronavirüsün su ve atık sulara canlı kalmasını etkileyen faktörler, dünyada SARS-CoV-2'nin sulara tespitine yönelik çalışmalar, su ve atık sulara SARS-CoV-2'yi saptamak için önerilen metotlar/cihazlar, suların dezenfeksiyonu, atık suların riskini azaltma ve atık su tesislerinde çalışanlar için koruyucu önlemler hakkında güncel bilgiler sunuldu.

Anahtar Kelimeler: SARS-CoV-2, atık su, içme suyu, tanı, korunma yöntemleri.

PRESENCE OF SARS-COV-2 IN WATER AND WASTEWATERS

ABSTRACT

Severe acute respiratory syndrome 2 (SARS-CoV-2) is an agent of COVID-19. SARS-CoV-2 is a virus with envelope, positive sense and single-stranded ribonucleic acid (RNA) genome of *Betacoronavirus* genus. SARS-CoV-2 is close with all genome sequence to SARS-like bat CoV. The detection of SARS-CoV-2 in wastewaters draws attention in terms of usability as early warning method to detect the contact risk with untreated waters or insufficient treated wastewaters. In addition, it can provide information on probable infection dynamics and prevalence on societies to prevent future disease outbreaks. In underdeveloped substructure countries, sewage moves to natural environment without treatment. Tracking of viral RNA in wastewaters is recommended to help protect non-human primates in wildlife and zoos. In this presentation context, current information was given about transmission ways of SARS-CoV-2 to waters, factors affecting that coronavirus remain alive in water and wastewaters, studies for

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

detection of SARS-CoV-2 in waters in the world, methods/devices recommended to detect SARS-CoV-2 in water and wastewaters, disinfection of waters, decreasing risk of wastewaters, and protection measures for employees in wastewater facilities.

Keywords: SARS-CoV-2, wastewater, drinking water, diagnosis, prevention methods.

SARS-CoV-2 Karakterizasyonu, Morfolojisi ve Yapısı

Şiddetli akut solunum sendromu 2 (SARS-CoV-2), COVID-19 hastalığının etkenidir. SARS-CoV-2, *Betacoronavirüs* cinsinin zarflı, pozitif polariteli, tek sarmallı RNA virüsüdür. SARS-CoV-2, SARS benzeri yarasa CoV'a tüm genom sekansı bakımından yakındır (Zhou ve ark., 2020).

SARS-CoV-2'nin Sulara Bulaşma Yolları

Genel olarak COVID-19 ile enfekte bazı hastalardan dışkı ve idrar, kanalizasyon sistemlerine atılır ve sonrasında atık su ve kanalizasyon suyu arıtma sistemlerine ulaşırlar (Collivignarelli ve ark., 2020; Qu ve ark., 2020; Gwenzi, 2021).

Coronavirüslü maskelerin sulara atılması suların bulaşmasında başka bir yoldur (Tran ve ark., 2021).

Diğer bir bulaşma yolu ise COVID-19 ile enfekte insanların bakımı için kullanılan ekipmanların temizlenmesi ve atıklar aracılığıyla.

Atık su arıtma işlemi kötü düzeyde ise virüs yüzey sularına karışır (Medema ve ark., 2020).

Günümüze kadar kanalizasyon suyu ya da bulaşık suya temas yoluyla bulaşma durumu bildirilmedi ve bu sulara yapılan çalışmalar enfeksiyöz virüsü saptayamadı (Giacobbo ve ark., 2021).

Coronavirüsün Su ve Atık Sularda Canlı Kalmasını Etkileyen Faktörler

Coronavirüsün sularda varlığı mümkündür. Dolayısıyla su ortamında virüsün yaşamasını etkileyen birkaç faktörün dikkate alınması gerekir. Bunlar suyun sıcaklığı, süspanse katı maddelerin yoğunluğu, organik madde, solüsyonun pH'sı ve kullanılan dezenfektanın dozunu kapsar (Tran ve ark., 2021; Bertels ve ark., 2022).

Dünyada SARS-CoV-2'nin Sularda Tespitine Yönelik Çalışmalar

Randazzo ve ark. (2020) İspanya'da arıtılmayan ve sekonder arıtılan sularda SARS-CoV-2 RNA'sını tespit etti.

Hollanda'da kanalizasyon sularında SARS-CoV-2'nin varlığı üzerine ilk çalışma Medema ve ark. (2020) tarafından gerçekleştirildi. Arıtılmayan atık sularda SARS-CoV-2 virüsünün saptandığı bildirildi.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Rimoldi ve ark. (2020) arıtılmayan atık sularda SARS-CoV-2 virüsünün patojenitesinin sitopatik etkisi olmadığı için değerinin olmadığını bildirdi. Virüsler sıklıkla arıtma işlemleri sırasında ölürlere ya da inaktif hale gelirler (Tran ve ark., 2021).

Su ve Atık Sularda SARS-CoV-2'yi Saptamak için Önerilen Metotlar/Cihazlar

Farklı örneklerde (nehir suyu, kanalizasyon suyu ve atık su) SARS-CoV-2'nin saptanması için en yaygın metotlar revers transkripsiyon-polimeraz zincir reaksiyonu (RT-PCR) ve revers transkriptaz kantitatif polimeraz zincir reaksiyonu (RT-qPCR)'dur (Guerrero-Latorre ve ark., 2020; Sherchan ve ark., 2020; Wurtzer ve ark., 2020).

Suların Dezenfeksiyonu

İnsan tüketimi için su uygun klorlamaya dayalı olarak dezenfeksiyonla arıtılır ve klor kalıntı düzeyi 0.5 mg/L'dir. SARS-CoV-2'yi inaktive etmede klor dioksit ve diğer kimyasal ürünlere göre klorlamanın daha etkili olduğu gösterildi (Garcia-Avila ve ark., 2020).

Atık Suların Riskini Azaltma

Su arıtma tesislerinde SARS-CoV-2'nin eliminasyonu mümkündür ve eliminasyon mekanizmaları virüsün yüzeye tutunması (Amirian, 2020), zarlar ve biyofilm katmanlarla tutunma, zar biyoreaktörlerinde enzimatik yıkılma (Verbyla ve Mihelcic, 2015), ultraviyole lambalarla dezenfeksiyon ile inaktivasyon (Kitagawa ve ark., 2021; Kumari ve ark., 2020), klorlama ve ozonlamayı (Exner ve ark., 2005; HPSC, 2020) içerir.

Atık Su Tesislerinde Çalışanlar için Koruyucu Önlemler

Atık su işçilerinin uygun kişisel koruyucu ekipmanı (eldivenler, botlar, koruyucu gözlükler, yüz koruyucu maskeler) giymeleri, ellerini sık şekilde yıkamaları, SARS-CoV-2'ye karşı dezenfektanlar kullanılarak (%70 etanol ya da %0.5 sodyum hipoklorit) yüzeyleri temizleme ve dezenfekte etmeleri, yıkanmayan ellerle göz, burun ve ağıza dokunmamaları ve kontamine iş giysilerini %0.05 klor solüsyonu ya da %0.5 sodyum hipokloritle günlük yıkamaları gerekir (WHO, 2020a; WRU, 2020).

KAYNAKLAR

1. Amirian, E. S. (2020). Potential fecal transmission of SARS-CoV-2: current evidence and implications for public health. *International Journal of Infectious Diseases*, 95, 363-370.
2. Bertels, X., Demeyer, P., Van den Bogaert, S., Boogaerts, T., van Nuijs, A. L., Delputte, P., & Lahousse, L. (2022). Factors influencing SARS-CoV-2 RNA concentrations in wastewater up to the sampling stage: A systematic review. *Science of The Total Environment*, 153290.
3. Collivignarelli, M. C., Collivignarelli, C., Miino, M. C., Abba, A., Pedrazzani, R., & Bertanza, G. (2020). SARS-CoV-2 in sewer systems and connected facilities. *Process Safety and Environmental Protection*, 143, 196-203.
4. Exner, M., Kramer, A., Lajoie, L., Gebel, J., Engelhart, S., & Hartemann, P. (2005). Prevention and control of health care-associated waterborne infections in health care facilities. *American Journal of Infection Control*, 33(5), S26-S40.
5. García-Ávila, F., Valdiviezo-Gonzales, L., Cadme-Galabay, M., Gutiérrez-Ortega, H., Altamirano-Cárdenas, L., Zhindón-Arévalo, C., & del Pino, L. F. (2020). Considerations on water quality and the use of chlorine in times of SARS-CoV-2 (COVID-19) pandemic in the community. *Case Studies in Chemical and Environmental Engineering*, 2, 100049.
6. Giacobbo, A., Rodrigues, M. A. S., Ferreira, J. Z., Bernardes, A. M., & de Pinho, M. N. (2021). A critical review on SARS-CoV-2 infectivity in water and wastewater. What do we know?. *Science of the Total Environment*, 774, 145721.
7. Guerrero-Latorre L, Ballesteros I, Villacres-Granda I, Granda M.G., Freire-Paspuel B, Rios-Touma B. (2020). SARS-CoV-2 in river water: Implications in low sanitation countries. *The Science of the Total Environment*, 743: 140832.
8. Gwenzi, W. (2021). Leaving no stone unturned in light of the COVID-19 faecal-oral hypothesis? A water, sanitation and hygiene (WASH) perspective targeting low-income countries. *Science of the Total Environment*, 753, 141751.
9. HPSC. (2020). Advice note to EHS on COVID-19 in chlorinated drinking water supplies and chlorinated swimming pools. Health Service Executive. <https://www.lenus.ie/handle/10147/627346>.
10. Kitagawa, H., Nomura, T., Nazmul, T., Omori, K., Shigemoto, N., Sakaguchi, T., & Ohge, H. (2021). Effectiveness of 222-nm ultraviolet light on disinfecting SARS-CoV-2 surface contamination. *American Journal of Infection Control*, 49(3), 299-301.
11. Kumari, A., Maurya, N. S., & Tiwari, B. (2020). Hospital wastewater treatment scenario around the globe. In *Current developments in Biotechnology and Bioengineering* (pp. 549-570). Elsevier.
12. Medema, G., Heijnen, L., Elsinga, G., Italiaander, R., & Brouwer, A. (2020). Presence of SARS-Coronavirus-2 RNA in sewage and correlation with reported COVID-19 prevalence in the early stage of the epidemic in the Netherlands. *Environmental Science & Technology Letters*, 7(7), 511-516.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

13. Qu, G., Li, X., Hu, L., & Jiang, G. (2020). An imperative need for research on the role of environmental factors in transmission of novel coronavirus (COVID-19). *Environmental Science and Technology*, 54(7), 3730-3732.
14. Randazzo, W., Truchado, P., Cuevas-Ferrando, E., Simón, P., Allende, A., & Sánchez, G. (2020). SARS-CoV-2 RNA in wastewater anticipated COVID-19 occurrence in a low prevalence area. *Water Research*, 181, 115942.
15. Sherchan, S. P., Shahin, S., Ward, L. M., Tandukar, S., Aw, T. G., Schmitz, B., ... & Kitajima, M. (2020). First detection of SARS-CoV-2 RNA in wastewater in North America: a study in Louisiana, USA. *Science of The Total Environment*, 743, 140621.
16. Tran, H. N., Le, G. T., Nguyen, D. T., Juang, R. S., Rinklebe, J., Bhatnagar, A., ... & Chao, H. P. (2021). SARS-CoV-2 coronavirus in water and wastewater: A critical review about presence and concern. *Environmental Research*, 193, 110265.
17. Verbyla, M. E., & Mihelcic, J. R. (2015). A review of virus removal in wastewater treatment pond systems. *Water Research*, 71, 107-124.
18. WHO. (2020a). Water, sanitation, hygiene, and water management for COVID-19. *Technical Brief*, pp. 227-406.
19. WRU. (2020). SARS-CoV-2 water and sanitation. <https://www.waterra.com.au/publications/latest-news/2020/sars-cov-2-water-and-sanitation-factsheet-update/>.
20. Wurtzer, S., Marechal, V., Mouchel, J. M., Maday, Y., Teyssou, R., Richard, E., ... & Moulin, E. L. (2020). Evaluation of lockdown effect on SARS-CoV-2 dynamics through viral genome quantification in waste water, Greater Paris, France, 5 March to 23 April 2020. *Eurosurveillance*, 25(50), 2000776.
21. Zhou, P., Yang, X., Wang, X. G., Hu, B., Zhang, L., Zhang, W., ... Shi, Z.-L. (2020). A pneumonia outbreak associated with a new coronavirus of probable bat origin. *Nature*, 579, 270-273.

Computer Aided Docking Studies on Antiviral Drugs for SARS

Virupakshaiah DBM, Chandrakanth Kelmani, Rachanagouda Patil, Prasad Hegade

Department of Biotechnology, Basaveshwar Engineering College S. Nijalingappa,
Vidhyanagar, India

Abstract:

Severe acute respiratory syndrome (SARS) is a respiratory disease in humans which is caused by the SARS coronavirus. The treatment of coronavirus-associated SARS has been evolving and so far there is no consensus on an optimal regimen. The mainstream therapeutic interventions for SARS involve broad-spectrum antibiotics and supportive care, as well as antiviral agents and immunomodulatory therapy. The Protein- Ligand interaction plays a significant role in structural based drug designing. In the present work we have taken the receptor Angiotensin converting enzyme 2 and identified the drugs that are commonly used against SARS. They are Lopinavir, Ritonavir, Ribavirin, and Oseltamivir. The receptor Angiotensin converting enzyme 2 (ACE-2) was docked with above said drugs and the energy value obtained are as follows, Lopinavir (-292.3), Ritonavir (-325.6), Oseltamivir (- 229.1), Ribavirin (-208.8). Depending on the least energy value we have chosen the best two drugs out of the four conventional drugs. We tried to improve the binding efficiency and steric compatibility of the two drugs namely Ritonavir and Lopinavir. Several modifications were made to the probable functional groups (phenylic, ketonic groups in case of Ritonavir and carboxylic groups in case of Lopinavir respectively) which were interacting with the receptor molecule. Analogs were prepared by Marvin Sketch software and were docked using HEX docking software. Lopinavir analog 8 and Ritonavir analog 11 were detected with significant energy values and are probable lead molecule. It infers that some of the modified drugs are better than the original drugs. Further work can be carried out to improve the steric compatibility of the drug based upon the work done above for a more energy efficient binding of the drugs to the receptor.

Keywords: Protein data bank, Rasmol, Marvin sketch, Hexdocking.

COVID 19 PANDEMİSİNİN ERKEKLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE ALGILARI

Dr. Öğr. Üyesi Şahizer ERAYDIN¹,

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0002-2948-9677

Dr. Öğr. Üyesi Tülay YILMAZ BİNGÖL²,

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, RCID ID: 0000-0002-3552-7166

Prof. Dr. Nermin GÜRHAN³,

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0002-3472-7115

Dr. Öğr. Üyesi Birgül VURAL⁴,

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0002-7493-6149

Dr. Öğr. Üyesi Bahadır GENİŞ⁵,

Kocaeli Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0001-8541-7670

ÖZET

Amaç: Covid 19 Pandemisi toplumdaki tüm bireylerde farklı etkiler ve farklı algılara neden olmaktadır. Bu çalışmada Covid 19 Pandemisinin erkekler üzerindeki etkileri ile erkeklerin pandemiye yönelik algılarının incelenmesi amaçlanmıştır.

Gereç ve Yöntem: Çalışma, tanımlayıcı tipte nicel bir çalışma olarak yapılmıştır. Çalışma, araştırmaya katılmayı kabul eden 18 yaş üstü 503 erkek ile çevrim içi bağlantı yolu kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Veri toplama araçları olarak sosyodemografik bilgi formu, Covid-19 Algısı Ölçeği ve Covid-19'un Kontrolü Algısı Ölçeği kullanılmıştır. Covid-19 Algısı Ölçeği "Tehlikelilik" ve "Bulaştırıcılık" olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Her bir alt boyuttan 1-5 arasında puan alınmaktadır, alt boyutlardan alınan yüksek puanlar hastalıkla ilgili tehlikelilik algısının ya da virüsün bulaştırıcılığının fazla olduğu algısını gösterir. Covid-19'un Kontrolü Algısı Ölçeği; Makro kontrol, kişisel kontrol ve kontrol edilebilirlik olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Her bir alt boyuttan 1-5 arasında puan alınmaktadır, alt boyutlardan alınan yüksek puanlar alınan önlemlerin yeterli olduğu, kişisel tedbirlerin yeterli olduğu ve hastalığın kontrol edilebileceği inancını yansıtmaktadır.

Bulgular: Erkeklerin pandemi sürecinde; %97,2'sinin gelir düzeyinin kötü olduğu, %71,6'sının sosyal bir yardım almadığı, %79,7'sinin fiziksel görünümde değişiklik olduğu, %99,2'sinin süreç içinde kronik bir hastalık tanısı aldığı saptanmıştır. Erkeklerin

biyopsikososyal etkilenme durumlarına bakıldığında pandemi sürecinde; %48,7'sinin ev içi ilişkilerinin, %97,0'sinin çocukları ile %95,8'inin eşi ile olan ilişkisinin orta düzeyde kötü yönde etkilendiği, %90,1'inin kısmen ölüm korkusu yaşadığı, %48,5'inin alkol, %55,3'ünün sigara kullanımının kısmen arttığı, %92,6'sının bu süreçte kendisinin aileden birine şiddet uyguladığı, %97,0'sinin çocuğuna şiddet uyguladığı, Covid-19 Algısı Ölçeği; Tehlikelilik alt boyut puan ortalamasının $2,35 \pm 0,64$, Bulaştırıcılık alt boyut puan ortalamasının $2,97 \pm 1,03$ olduğu, Covid-19'un Kontrolü Algısı Ölçeği; Makro kontrol alt boyut puan ortalamasının $3,15 \pm 0,85$, Kişisel kontrol alt boyut puan ortalamasının $3,12 \pm 0,92$, Kontrol edilebilirlik alt boyut puan ortalamasının $2,97 \pm 0,91$ olduğu saptanmıştır.

Sonuç: Katılımcıların pandemi dönemindeki biyopsikososyal etkilenme durumlarına bakıldığında ev içi ilişkilerinin, çocukları ve eşleri ile olan ilişkilerinin orta düzeyde kötü yönde etkilendiği, kısmen ölüm korkusu yaşadığı, alkol ve sigara kullanımlarının arttığı, kendisinin aileden birine şiddet uyguladığı, çocuğuna şiddet uyguladığı tespit edilmiştir. Covid-19 Algısı Ölçeği; Bulaştırıcılık alt boyut puan ortalaması ile Covid-19'un Kontrolü Algısı Ölçeği; Makro kontrol, Kişisel kontrol ve Kontrol edilebilirlik alt boyut puan ortalamalarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların Covid pandemisini orta düzeyde bulaştırıcı olarak algılamak makro düzeyde, kişisel düzeyde kontrol edilebilir olduğunu algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Pandemi Algısı, Covid 19, Erkek,

GİRİŞ

İlk kez 2019 yılında Çin'in Wuhan şehrinde bildirilen Yeni Koronavirüs Hastalığı (Covid-19) salgını, 2020 Mayıs sonu itibarıyla tüm dünyaya yayılmıştır. 31 Mayıs 2020 tarihinde, dünya genelinde doğrulanmış vaka sayısı 6.255.136'ya ulaşırken Türkiye'de doğrulanan vaka sayısı 163.942 olmuştur. Bulaşıcı olduğu görülen bu hastalığa Covid-19 adı verildi (1-3). Covid-19'un belirtileri arasında yaygın olarak ateş, nefes darlığı ve öksürük gelmektedir. Bu belirtilere ek olarak kas ağrısı, halsizlik, yorgunluk, karın ağrısı, ishal gibi semptomlar da görülmektedir. Bugüne kadar elde edilen veriler enfeksiyonların yüzde 80'inin hafif veya asemptomatik seyrettiğini gösterdi. Hastalığa yakalananların %15'inin oksijen gerektiren ciddi enfeksiyonlar yaşadığı ve %5'inin ise solunum desteği gerektiren kritik süreçler yaşadığı görüldü.(4,5)

Türkiye’de ilk vaka, 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından Koronavirüs kaynaklı Covid-19 hastalığının pandemi ilan edildiği güne rastlamaktadır. Ülkede hastalık kaynaklı ilk ölüm ise 16 Mart 2020 tarihinde gerçekleşti. 16 Nisan 2020 verilerine göre 188 ülkede toplam 1 milyon 991 bin 562 kişiye tanı konulurken 99 bin 887 kişi bu hastalığa bağlı olarak yaşamını yitirdi (WHO). Aynı tarihte dünya genelinde ölüm/tanı oranı yüzde 6.68 iken Türkiye’de bu oran yüzde 2.19 olarak belirlendi (Sağlık Bakanlığı). Bu oranın en yüksek olduğu Belçika 13.95 ile ilk sırada yer alırken Belçika’yı yüzde 13.21 ile İngiltere ve yüzde 13.11 ile İtalya takip etti (2,3)

İnsanlar “sosyal izolasyon” veya “karantina” diye adlandırdıkları bu dönemde bulaş yolunun kolay ve hızlı olması nedeniyle endişe duymaktadır. Hasta veya şüpheli enfekte kişilerde çaresizlik, sosyal izolasyon, anksiyete, depresyon, uyku bozuklukları, saldırganlık ve intihar davranışı duyguları görülmektedir. Ateş, hipoksi ve öksürük gibi enfeksiyon belirtileri de tüm bu sorunlarını hızlandırabilmekte veya şiddetlendirebilmektedir (6,7). Bu süreçte toplumda yaşayan kadın, erkek ve çocuk tüm bireylerin fiziksel belirtiler dışında birçok ruhsal problem yaşama riski artmaktadır. Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN Women) Türkiye ofisinin liderliğinde gerçekleştirilen bir araştırmada; tüm kesimlerden kadınlar ve erkeklerin, iş kaybı, gelir kaybı, ücretli çalışma saatlerinde azalma yaşadığı, katılımcıların çoğunun COVID-19 salgınının başlamasıyla birlikte ev ve bakım iş yükünün ciddi oranda arttığı, erkeklerin %14.4’ünün işini kaybettiği, % 11’inin ücretsiz izin almak zorunda kaldığı saptanmıştır (8).

Amaç: Bu çalışma da pandemi sürecinde erkeklerin neler yaşadıkları ve pandemi ile ilgili algılarının anlaşılması amaçlanmaktadır.

Araştırma Soruları:

1. Covid -19 pandemisi erkekleri nasıl etkiledi?
2. Erkeklerin Covid-19 pandemisine yönelik algıları nedir?

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın Tipi: Tanımlayıcı tipte nicel bir çalışmadır.

Araştırmanın Yer ve Zaman: Çalışma, araştırmaya katılmayı kabul eden toplumdaki erkekler ile Çevrim içi bağlantılı anket yöntemi ile yapılmıştır. Çalışma 01/09/2021- 01/12/2021 tarihleri arasında, 3 ay olarak yapılmıştır.

Araştırmanın Örnekleme: Araştırmanın örneklemini evreni temsil edecek en yüksek düzeyde katılımcıya ulaşılması planlanmıştır. Bu yönüyle örnekleme toplumdaki ulaşılabilen erkekler oluşturmuştur.

Çalışmaya katılacak insanlarda aranacak özellikler: Erkek olmak, 18 yaş üstünde olmak, okuma-yazma bilmek, soruları anlayabilmek, çalışmaya katılmaya gönüllü olmak ve akıllı cep telefonuna sahip olmak.

Veri Toplama Araçları:

Sosyo-demografik Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından oluşturulan yaş, cinsiyet, eğitim durumu gibi demografik veriler, aile ile ilgili bilgiler, pandemi öncesi ve pandemi sürecindeki; ekonomik, fiziksel, psikolojik, sosyal durumu, aile içi ve çevresi ile olan iletişimini sorgulayan toplam 40 sorudan oluşmaktadır.

Covid-19 Algısı Ölçeği: Geniş ve arkadaşlarının geliştirdiği “Covid-19 Hastalık Algısı Ölçeği”, yedi maddeden oluşmaktadır. Beşli likert yapıda olan ölçek, Bulunan ifadeler “Kesinlikle katılmıyorum (1)”, “Katılmıyorum (2)”, “Kararsızım (3)”, “Katılıyorum (4)”, “Kesinlikle katılıyorum (5)” şeklinde değerlendirilmektedir. “Tehlikelilik” ve “Bulaştırıcılık” olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Tehlikelilik olarak isimlendirilen ilk alt boyut (1, 2 ve 3. sorular) hastalığın Covid-19 yarattığı tehlikeye ilişkin algıları ve inançları kapsamaktadır. Bulaşıcılık olarak isimlendirilen ikinci alt boyut (4, 5, 6 ve 7. sorular) ise hastalığın bulaşıcılığına ilişkin algılarla ilgili maddelerden oluşmaktadır. Ölçekteki tehlikelilik alt boyutundaki 1. ve 2. sorular ters olarak puanlanmaktadır. Ters maddeler 1→5; 2→4; 3→3; 4→2; 5→1 şeklinde kodlanmaktadır. Ölçek alt boyutundaki madde puanlarının toplanmasıyla elde edilen toplam puanın o alt boyuttaki madde sayısına bölünmesiyle 1-5 arasında bir değer elde edilir. Tehlikelilik alt boyutundaki yüksek puanlar, hastalıkla ilgili tehlikelilik algısının yüksek olduğunu, bulaştırıcılık alt boyutundaki yüksek puanlar ise virüsün bulaştırıcılığının fazla olduğu algısını gösterir (9).

Covid-19’un Kontrolü Algısı Ölçeği: Geniş ve arkadaşlarının geliştirdiği “Covid-19’un Kontrolü Algısı Ölçeği”, on iki maddeden oluşmaktadır. Ölçek beşli likert yapıdadır. Bulunan ifadeler “Kesinlikle katılmıyorum (1)”, “Katılmıyorum (2)”, “Kararsızım (3)”, “Katılıyorum (4)”, “Kesinlikle katılıyorum (5)” şeklinde değerlendirilmektedir. Makro kontrol (1-4. maddeler), kişisel (mikro) kontrol (5-8. maddeler) ve kontrol edilebilirlik (9-12. maddeler)

olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Makro kontrol; kurumsal, ulusal ya da küresel düzeyde alınan tedbirlerin etkililiğine ilişkin inançlarla ilgilidir. Kişisel kontrol olarak isimlendirilen ikinci alt boyut hastalığa yakalanmamak için alınan kişisel tedbirlerin etkililiği ile ilgilidir. Son alt boyut ise hastalığın kontrol edilebilirliği ile ilgili algıyı değerlendiren boyuttur. Kontrol edilebilirlik alt boyutundaki tüm maddeler (9, 10, 11 ve 12. maddeler) ters olarak puanlanmaktadır. Ters maddeler 1→5; 2→4; 3→3; 4→2; 5→1 şeklinde kodlanmaktadır. Ölçek alt boyutundaki madde puanlarının toplanmasıyla elde edilen toplam puanın o alt boyuttaki madde sayısına bölünmesiyle 1-5 arasında bir değer elde edilir. Makro kontrol alt boyutundaki yüksek puanlar alınan önlemlerin yeterli olduğunu, kişisel kontrol boyutundaki yüksek puanlar kişisel tedbirlerle hastalığın kontrolün iyi düzeyde sağlanabileceğini ve kontrol edilebilirlik alt boyutundaki yüksek puanlar ise hastalığın kontrol edilebileceği inancını yansıtmaktadır (9).

Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler: Bu çalışmanın bağımsız değişkenleri erkeklerin tanıtıcı özellikleridir. Bağımlı değişkenleri ise erkeklerin Covid-19'un Algısı ve Covid-19'un Kontrolü Algısı düzeyleridir.

Verilerin Değerlendirmesi: Çalışma grubunun genel özellikleri hakkında bilgi vermek amacı ile tanımlayıcı analizler yapılmıştır. Araştırma verilerin değerlendirilmesinde IBM SPSS 23 paket programından yararlanılmıştır. Sürekli değişkenlere ait veriler ortalama ± standart sapma şeklinde; kategorik değişkenlere ilişkin veriler ise n (%) şeklinde sunulmuştur. Verilerin istatistiksel anlamlılık durumu $p < 0.05$ düzeyinde değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Etik Yönü: Araştırma, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan izin alınmıştır. Çalışma gönüllülük esasına bağlı olarak yapılacaktır. Çalışmaya katılacak tüm katılımcılara bilgi verilerek çevrim içi onay alınmıştır.

BULGULAR

Tablo 1. Katılımcıların sosyodemografik özellikleri

Özellikler	Ort.	SS	
Yaş	35,88	12,36	
	n	%	
Medeni durum	Evli	311	61,8
	Bekar	192	38,2

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

Eğitim durumu	Okur-yazar	1	,2
	İlkokul	23	4,6
	Ortaokul	17	3,4
	Lise	57	11,3
	Üniversite ve üstü	405	80,5
Meslek	Çalışmıyor	55	10,9
	Kamu	286	56,9
	Özel	85	16,9
	Öğrenci	69	13,7
	Emekli	8	1,6
Yaşadığı yer	Büyükşehir	117	23,3
	Şehir	271	53,9
	İlçe	77	15,3
	Köy	38	7,6
Çocuk sayısı	Yok	40	8,0
	1	13	2,6
	2	35	7,0
	3	87	17,3
	4	157	31,2
	5 ve üzeri	171	34,0

Çalışmamızda katılımcıların yaş ortalaması 35.88 ± 12.36 olarak bulunmuştur. Katılımcıların %61.8'i evli, %80.5'i üniversite ve üstü eğitime sahip, %53.9'u şehirde ikamet ediyor, %56.9'u kamuda ve %16.9'u özel sektörde çalışıyor ve %53.3'ü şehirlerde yaşıyor.

Tablo 2. Katılımcıların pandemi döneminden etkilenme özellikleri

Özellikler		n	%
Pandemi öncesi çalışma durumu	Çalışıyor	355	70,6
	Çalışmıyor	148	29,4
Pandemi döneminde çalışma durumu	Çalışıyor	346	68,8
	Çalışmıyor	157	31,2
	Çok kötü	47	9,3
Pandemi öncesi gelir düzeyi durumu	Kötü	59	11,7
	Orta	271	53,9
	İyi	118	23,5
	Çok iyi	8	1,6
Pandemi sonrası gelir düzeyi durumu	Çok kötü	7	1,4
	Kötü	489	97,2
	Orta	7	1,4
Pandemi döneminde sosyal yardım alma durumu	Evet	143	28,4
	Hayır	360	71,6
Pandemi döneminde fiziksel görünümde değişiklik	Var	401	79,7
	Yok	102	20,3
Pandemi döneminde tanımlanan kronik bir hastalık	Var	499	99,2
	Yok	4	,8

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

COVID-19 geçirme durumu	Evet	330	65,6
	Hayır	173	34,4
Karantinada kalma durumu	Evet	22	4,4
	Hayır	481	95,6
Pandemi döneminde psikiyatrik tanı alma durumu	Evet	0	0
	Hayır	503	100,0
Pandemi döneminde kaygı düzeyinde artış	Evet	240	47,7
	Hayır	263	52,3
Pandemi döneminde hastalık korkusu yaşama	Evet	87	17,3
	Hayır	229	45,5
	Kısmen	187	37,2
Pandemi döneminde ölüm korkusu yaşama	Evet	25	5,0
	Hayır	25	5,0
	Kısmen	453	90,1
Pandemi döneminde alkol kullanımında artış	Evet, arttı	29	5,8
	Hayır, artmadı	206	41,0
	Kısmen arttı	244	48,5
	Kullanmıyorum	24	4,8
Pandemi döneminde sigara kullanımında artış	Evet, arttı	13	2,6
	Hayır, artmadı	144	28,6
	Kısmen arttı	278	55,3
Pandemi döneminde aileden birine şiddet uygulama durumu	Evet	398	79,1
	Hayır	105	20,9
Pandemi döneminde çocuğuna şiddet uygulama durumu	Evet	488	97,0
	Hayır	15	3,0

Katılımcıların %70.6'sı pandemi öncesinde çalışırken, pandemide çalışma oranı %68.8'dir. Erkeklerin pandemi sürecinde; %97,2'sinin gelir düzeyinin kötü olduğu, %71,6'sının sosyal bir yardım almadığı, %79,7'sinin fiziksel görünümde değişiklik olduğu, %99,2'sinin süreç içinde kronik bir hastalık tanısı ve aldığı saptanmıştır. Katılımcıların %48,5'inin alkol, %55,3'ünün sigara kullanımının kısmen arttığı, % 95,6'sının karantinada kaldığı bulunmuştur. Katılımcıların %90,1'inin kısmen ölüm korkusu yaşadığı, %92,6'sının bu süreçte kendisinin aileden birine şiddet uyguladığı, %97'sinin çocuğuna şiddet uyguladığı belirlenmiştir.

Tablo 3 Pandemi döneminde biyopsikososyal etkilenme durumları

Özellikler	Çok kötü etkilendi	Orta düzeyde kötü yönde etkilendi	Etkilenmedi	Orta düzeyde iyi yönde etkilendi	Çok iyi düzeyde etkilendi
	n(%)	n (%)	n(%)	n(%)	n(%)
Fiziksel sağlık	-	-	497(98,8)	-	6(1,2)

Ruh Sağlığı	23(4,6)	186(37,0)	259(51,5)	30(6,0)	5(1,0)
Evdeki ilişkiler	138 (27,4)	245(48,7)	105(20,9)	10 (2,0)	5(1,0)
Arkadaş ilişkileri	12(2,4)	74 (14,7)	373(74,2)	37(7,4)	7 (1,4)
Sosyal etkinlikler	31(6,2)	320 (63,6)	115 (22,9)	31 (6,2)	6 (1,2)
Çocuğu ile ilişkisi	3 (0,6)	488(97,0)	12 (2,4)	-	-
Eşi ile ilişkisi	6 (1,2)	482 (95,8)	15 (3,0)	-	-
Cinsel hayatı	1 (0,2)	4 (0,8)	498 (99)	-	-

Erkeklerin biyopsikososyal etkilenme durumlarına bakıldığında pandemi sürecinde; %48,7'sinin ev içi ilişkilerinin, %97'sinin çocukları ile %95,8'inin eşi ile olan ilişkisinin orta düzeyde kötü yönde etkilendiği saptanmıştır.

Tablo 4. Ölçek ortalamaları

		Ort.	Ss
Covid-19 Algısı Ölçeği	Tehlikelilik	2,35	0,64
	Bulaştırıcılık	2,97	1,03
Covid-19'un Kontrolü Algısı	Makro kontrol	3,15	0,85
	Kişisel kontrol	3,12	0,92
	Kontrol edilebilirlik	2,97	0,91

Covid-19 Algısı Ölçeği, tehlikelilik alt boyut puan ortalamasının $2,35 \pm 0,64$, bulaştırıcılık alt boyut puan ortalamasının $2,97 \pm 1,03$ olduğu, Covid-19'un Kontrolü Algısı Ölçeği; Makro kontrol alt boyut puan ortalamasının $3,15 \pm 0,85$, Kişisel kontrol alt boyut puan ortalamasının $3,12 \pm 0,92$, Kontrol edilebilirlik alt boyut puan ortalamasının $2,97 \pm 0,91$ olduğu saptanmıştır.

TARTIŞMA

Bu çalışmada Covid 19 pandemisinin erkekler üzerindeki etkileri ile erkeklerin pandemiye yönelik algılarının incelenmiştir. Covid-19 pandemisi tüm dünyayı etkisi altına alarak, insanların yaşam tarzlarını, yaşam özelliklerini, günlük alışkanlıklarını ve sosyal davranışlarını değiştirerek toplumsal bir problem oluşturmuştur (1-4). Çalışmamıza katılan erkek bireylerin pandemi döneminde nasıl etkilendiğini incelediğimizde yaşam özelliklerinde değişimler olduğu saptanmıştır. Katılımcıların %80'inde fiziksel görünümde değişiklik olmuş, alkol ve sigara kullanımlarında artış olmuştur. Pandemiler sadece bireylerin fiziksel sağlığını etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda enfekte olmamış nüfusun psikolojik sağlığını da etkilemektedir (10). Çalışmamızda katılımcıların çok büyük bölümü kısmen de olsa ölüm

korkusu yaşamıştır. Hastalığın şiddeti, bireyin yaşı ve diğer kronik hastalık varlığı ve direncine göre farklılık göstermektedir. Kendisinin ya da yakınlarının ölümü insanları tedirgin etmiş ve endişelendirmiş olabilir. Birçok insanın hastalanması toplu ölümlerin olması, hastalığın kesin bir tedavisinin ve aşısının olmaması, ölüm korkusunu oluşturmuş ve artırmış da olabilir (3).

Pandeminin etkileri ekonomik boyutta da görülmüştür ve katılımcıların pandemi sonrası ekonomik durumlarında pandemi öncesine göre kötüleşme olmuştur (8,11). Pandemi sürecinde yaşanan kısıtlamalar, sokağa çıkma yasakları, birçok işyerinin kapatılması, çalışanların işten çıkarılması ya da evden çalışmaları, insan ilişkilerinde maskeler ve mesafeler fiziksel, psikolojik, sosyal ve ekonomik olarak birçok insanı etkilemiştir (12). Geleneksel kültürel olarak erkeklerden ailenin ekonomik gelirini sağlaması beklendiği için daha fazla etkilenmiş olabilirler.

Çalışmamızda katılımcıların ev içi ilişkilerinin, çocukları ve eşleri ile olan ilişkilerinin orta düzeyde ve kötü yönde etkilendiği saptanmıştır. Pandemi döneminde aile içi şiddetin arttığı saptanmış ve özellikle çocuğa yönelik şiddet uygulama ise çok ciddi boyutlara ulaşmıştır. Pandemi sürecinde tüm aile bireylerinin kapalı bir ortamda uzun süreli birlikteliği bir taraftan aile içi ilişkileri kuvvetlendirdiği diğer taraftan da birtakım sorunların oluşmasında etkin olduğu görülmüştür (13). Pandemi sürecinde günlük yaşamın değişmesi sonucu başlayan alkol, madde ve ilaç kullanımı, stres faktörlerinin artması ve psikososyal ilişkilerin azalması aile içi şiddeti ortaya çıkarmakta veya artırmaktadır (6). Toprak ve ark.,(2020) bildirdiğine göre, çalışmalarda ev içi şiddet artışının Fransa'da %30, Brezilya'da %40, Arjantin'de %25, Singapur'da %33, ABD'de %35 oranında olduğu belirtilmiştir (14). Covid-19 pandemi süreci toplumsal kısıtlamalar, yasaklar, konfor değişikliği, inaktif ortam nedeniyle bireylerin aileleri ile olan ilişkilerini psikososyal zorlanmaları beraberinde getirmiş, aile ilişkilerini olumsuz etkilemiştir (13).

Çalışmamızda katılımcıların Covid-19 Algısı Ölçeği, tehlikelilik alt boyut puan ortalaması $2,35\pm 0,64$, bulaştırıcılık alt boyut puan ortalaması $2,97\pm 1,03$ 'dur. Tehlikelilik alt boyutundaki yüksek puanlar, hastalıkla ilgili tehlikelilik algısının yüksek olduğunu, bulaştırıcılık alt boyutundaki yüksek puanlar ise virüsün bulaştırıcılığının fazla olduğunu algısını gösterir. Buna göre, katılımcılar Covid-19 pandemisini orta düzeyde bulaştırıcı ve tehlikeli olduğunu algılamaktadır.

Katılımcıların Covid-19'un Kontrolü Algısı Ölçeğinin alt boyutları olan makro kontrol $3,15\pm 0,85$, kişisel kontrol $3,12\pm 0,92$ ve kontrol edilebilirlik $2,97\pm 0,91$ puan ortalamasına sahiptir. Ölçek alt boyutları makro kontrol kurumsal, ulusal ya da küresel düzeyde alınan

tedbirlerin etkililiğine ilişkin inançlarla ilgilidir. Kişisel kontrol, hastalığa yakalanmamak için alınan kişisel tedbirlerin etkililiği ile ve kontrol edilebilirlik ise hastalığın kontrolü ile ilgili algıyı değerlendiren boyuttur. Makro kontrol alt boyutundaki yüksek puanlar alınan önlemlerin yeterli olduğunu, kişisel kontrol boyutundaki yüksek puanlar kişisel tedbirlerle hastalığın kontrolün iyi düzeyde sağlanabileceğini ve kontrol edilebilirlik alt boyutundaki yüksek puanlar ise hastalığın kontrol edilebileceği inancını yansıtmaktadır. Çalışmamızda katılımcılar ölçeğin her üç alt boyutundan orta düzeyin üzerinde puan almaları Covid pandemisinin makro düzeyde, kişisel düzeyde kontrol edilebilir olduğunu algıladıklarını göstermiştir. Araştırma pandeminin ortalarında yapılmıştır aşı uygulamaları başladığı için puanların yüksek bulunduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma pandemi döneminde yapıldığı için bu dönemde bireylerin öz-bildirimine dayanmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Katılımcıların pandemi dönemindeki biyopsikososyal etkilenme durumlarına bakıldığında ev içi ilişkilerinin, çocukları ve eşleri ile olan ilişkilerinin orta düzeyde kötü yönde etkilendiği, kısmen ölüm korkusu yaşadığı, alkol ve sigara kullanımlarının arttığı, kendisinin aileden birine şiddet uyguladığı, çocuğuna şiddet uyguladığı tespit edilmiştir. Covid-19 Algısı Ölçeği; Bulaştırıcılık alt boyut puan ortalaması ile Covid-19'un Kontrolü Algısı Ölçeği; Makro kontrol, kişisel kontrol ve kontrol edilebilirlik alt boyut puan ortalamalarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların Covid pandemisini orta düzeyde bulaştırıcı olarak algıarken makro düzeyde, kişisel düzeyde kontrol edilebilir olduğunu algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Pandemilere bireysel ve toplumsal olarak hazır olunması, pandemi sonrasında erkeklerin pandemi ile ilgili algılarında değişimin olup olmadığı daha kapsamlı nitel çalışmalarla incelenmesi önerilebilir.

KAYNAKLAR.

1. John Hopkins COVID-19 Vakaları Bilgi Tablosu, 15/05/2021
2. <https://covid19.saglik.gov.tr/>, 19/05/2021
3. CDC (The Centers for Disease Control and Prevention): (<https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/symptoms-testing/symptoms.html>).

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

4. Li Q, Guan X, Wu P. et al. Early transmission dynamics in Wuhan, China, of Novel Coronavirus–Infected Pneumonia. *N Engl J Med*, 2020. 382:1199-1207.
5. Kang L, Li Y, Hu S, Chen M, Yang C, Yang BX, Wang Y, Liu Z. The mental health of medical workers in Wuhan, China dealing with the 2019 novel Coronavirus. *Lancet*, 2020. 7(3): PE14.
6. Brooks SK, Webster RK, Smith LE, Woodland L, Wessely S, Greenberg N., et al. The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *Lancet*.2020. 395: 912–20.
7. Özkoçak V, Kırık MA. Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Sosyal Medya ve Yeni Koronavirüs (COVID-19) Pandemisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2020. 7 (45):133-154. Doi: //dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.43146.
8. Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN Women). “Türkiye’de Covid-19 Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi” https://bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/003/156/original/Infographics_TUR_Final.pdf?1596614048 (10/06/2021)
9. Geniş B, Gürhan N, Koç M, Geniş Ç, Şirin B, Çırakoğlu OC, Coşar B. Development of Perception and Attitude Scales Related with Covid-19 Pandemia. *PEARSON Journal of Social Sciences & Humanities*, 2020. 5(7).
10. Aşkın R, Bozkurt Y, Zeybek Z. Covid-19 Pandemisi: Psikolojik Etkileri ve Terapötik Müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*. 2020: 19(37). (Bahar Özel Ek) s.304-318.
11. Freund, C., Garcia Mora, A. Keeping the lights on: Supporting firms and preserving jobs crisis through recovery. (2020) <https://blogs.worldbank.org/psd/keeping-lights-supporting-firms-and-preserving-jobs-crisis-through-recovery>.
12. Kara E. Covid-19 Pandemisi: İşgücü Üzerindeki Etkileri ve İstihdam Tedbirleri. *ASEAD*. 7(5). 2020, S:78-94
13. Çelik Ş, Çak E. Covid-19 Pandemi Sürecinin Aile Üzerine Etkisi. *Gevher Nesibe Journal Of Medical & Health Sciences*. 2021: 6(11): 43-49. <http://dx.doi.org/10.46648/gnj.185>
14. Toprak Ergönen A, Biçen E, Ersoy G. COVID-19 salgınında ev içi şiddet. *Adli Tıp Bülteni*. 2020: 25:48-57.

An Exploratory Study of the Student's Learning Experience by Applying Different Tools for e-Learning and e-Teaching

Angel Daniel Muñoz Guzmán

Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores de Monterrey, Mexico

Abstract:

E-learning is becoming more and more common every day. For online, hybrid or traditional face-to-face programs, there are some e-teaching platforms like Google classroom, Blackboard, Moodle and Canvas, and there are platforms for full e-learning like Coursera, edX or Udemy. These tools are changing the way students acquire knowledge at schools; however, in today's changing world that is not enough. As students' needs and skills change and become more complex, new tools will need to be added to keep them engaged and potentialize their learning. This is especially important in the current global situation that is changing everything: the Covid-19 pandemic. Due to Covid-19, education had to make an unexpected switch from face-to-face courses to digital courses. In this study, the students' learning experience is analyzed by applying different e-tools and following the Tec21 Model and a flexible and digital model, both developed by the Tecnológico de Monterrey University. The evaluation of the students' learning experience has been made by the quantitative PrEmo method of emotions. Findings suggest that the quantity of e-tools used during a course does not affect the students' learning experience as much as how a teacher links every available tool and makes them work as one in order to keep the student engaged and motivated.

Keywords: Student, experience, e-learning, e-teaching, e-tools, technology, education.

Energy Fields as Alternative Cures for Viral Diseases

S. Amirhassan Monadjemi, Narges Zarrabi, Naser Neamatbakhsh

Department of Computer Engineering, University of Isfahan, Isfahan, Iran
Computer Engineering, Nanyang Technological University, 639798, Singapore
Department of Computer Engineering, University of Isfahan, Isfahan, Iran

Abstract:

As days go by, we hear more and more about HIV, Ebola, Bird Flu and other dreadful viruses which were unknown a few decades ago. In both detecting and fighting viral diseases ordinary methods have come across some basic and important difficulties. Vaccination is by a sense introduction of the virus to the immune system before the occurrence of the real case infection. It is very successful against some viruses (e.g. Poliomyelitis), while totally ineffective against some others (e.g. HIV or Hepatitis-C). On the other hand, Anti-virus drugs are mostly some tools to control and not to cure a viral disease. This could be a good motivation to try alternative treatments. In this study, some key features of possible physical-based alternative treatments for viral diseases are presented. Electrification of body parts or fluids (especially blood) with micro electric signals with adjusted current or frequency is also studied. The main approach of this study is to find a suitable energy field, with appropriate parameters that are able to kill or deactivate viruses. This would be a lengthy, multi-disciplinary research which needs the contribution of virology, physics, and signal processing experts. It should be mentioned that all the claims made by alternative cures researchers must be tested carefully and are not advisable at the time being.

Keywords: Alternative Cure, Viral disease, HIV, signals, energy field.

Sanitary Measures in Piggeries, Awareness and Risk Factors of African Swine Fever in Benue State, Nigeria

A. Asambe

Department of Animal Science, Faculty of Agriculture and Agricultural Technology, Federal University Dutsinma, Nigeria

Abstract:

A study was conducted to determine the level of compliance with sanitary measures in piggeries, and awareness and risk factors of African swine fever in Benue State, Nigeria. Questionnaires were distributed to 74 respondents consisting of piggery owners and attendants in different piggeries across 12 LGAs to collect data for this study. Sanitary measures in piggeries were observed to be generally very poor, though respondents admitted being aware of ASF. Piggeries located within a 1 km radius of a slaughter slab (OR=9.2, 95% CI - 3.0-28.8), piggeries near refuse dump sites (OR=3.0, 95% CI - 1.0-9.5) and piggeries where farm workers wear their work clothes outside of the piggery premises (OR=0.2, 95% CI - 0.1-0.7) showed higher chances of ASFV infection and were significantly associated ($p < 0.0001$), ($p < 0.05$) and ($p < 0.01$), and were identified as potential risk factors. The study concluded that pigs in Benue State are still at risk of an ASF outbreak. Proper sanitary and hygienic practices is advocated and emphasized in piggeries, while routine surveillance for ASFV antibodies in pigs in Benue State is strongly recommended to provide a reliable reference data base to plan for the prevention of any devastating ASF outbreak.

Keywords: African swine fever, awareness, piggery, risk factors, sanitary measures.

Survey Based Data Security Evaluation in Pakistan Financial Institutions against Malicious Attacks

Naveed Ghani, Samreen Javed

Department of Computer Science, Bahria University, Karachi. Pakistan

Abstract:

In today's heterogeneous network environment, there is a growing demand for distrust clients to jointly execute secure network to prevent from malicious attacks as the defining task of propagating malicious code is to locate new targets to attack. Residual risk is always there no matter what solutions are implemented or what so ever security methodology or standards being adapted. Security is the first and crucial phase in the field of Computer Science. The main aim of the Computer Security is gathering of information with secure network. No one need wonder what all that malware is trying to do: It's trying to steal money through data theft, bank transfers, stolen passwords, or swiped identities. From there, with the help of our survey we learn about the importance of white listing, antimalware programs, security patches, log files, honey pots, and more used in banks for financial data protection but there's also a need of implementing the IPV6 tunneling with Crypto data transformation according to the requirements of new technology to prevent the organization from new Malware attacks and crafting of its own messages and sending them to the target. In this paper the writer has given the idea of implementing IPV6 Tunneling Secessions on private data transmission from financial organizations whose secrecy needed to be safeguarded.

Keywords: Network worms, malware infection propagating malicious code, virus, security, VPN.

A Study of Two Disease Models: With and Without Incubation Period

H. C. Chinwenyi, H. D. Ibrahim, J. O. Adekunle

Research and Development Council, Abuja

Abstract:

The incubation period is defined as the time from infection with a microorganism to development of symptoms. In this research, two disease models: one with incubation period and another without incubation period were studied. The study involves the use of a mathematical model with a single incubation period. The test for the existence and stability of the disease free and the endemic equilibrium states for both models were carried out. The fourth order Runge-Kutta method was used to solve both models numerically. Finally, a computer program in MATLAB was developed to run the numerical experiments. From the results, we are able to show that the endemic equilibrium state of the model with incubation period is locally asymptotically stable whereas the endemic equilibrium state of the model without incubation period is unstable under certain conditions on the given model parameters. It was also established that the disease free equilibrium states of the model with and without incubation period are locally asymptotically stable. Furthermore, results from numerical experiments using empirical data obtained from Nigeria Centre for Disease Control (NCDC) showed that the overall population of the infected people for the model with incubation period is higher than that without incubation period. We also established from the results obtained that as the transmission rate from susceptible to infected population increases, the peak values of the infected population for the model with incubation period decrease and are always less than those for the model without incubation period.

Keywords: Asymptotic stability, incubation period, Routh-Hurwitz criterion, Runge Kutta method.

Evaluation of the Hepatitis C Virus and Classical and Modern Immunoassays Used Nowadays to Diagnose It in Tirana

Stela Papa, Klementina Puto, Migena Pllaha

Department of Biotechnology, FNS, UT

Genius Laboratory, Tirana, Albania

Abstract:

HCV is a hepatotropic RNA virus, transmitted primarily via the blood route, which causes progressive disease such as chronic hepatitis, liver cirrhosis, or hepatocellular carcinoma. HCV nowadays is a global healthcare problem. A variety of immunoassays including old and new technologies are being applied to detect HCV in our country. These methods include Immunochromatography assays (ICA), Fluorescence immunoassay (FIA), Enzyme linked fluorescent assay (ELFA), and Enzyme linked immunosorbent assay (ELISA) to detect HCV antibodies in blood serum, which lately is being slowly replaced by more sensitive methods such as rapid automated analyzer chemiluminescence immunoassay (CLIA). The aim of this study is to estimate HCV infection in carriers and chronic acute patients and to evaluate the use of new diagnostic methods. This study was realized from September 2016 to May 2018. During this study period, 2913 patients were analyzed for the presence of HCV by taking samples from their blood serum. The immunoassays performed were ICA, FIA, ELFA, ELISA, and CLIA assays. Concluding, 82% of patients taken in this study, resulted infected with HCV. Diagnostic methods in clinical laboratories are crucial in the early stages of infection, in the management of chronic hepatitis and in the treatment of patients during their disease.

Keywords: CLIA, ELISA, hepatitis C virus, immunoassay.

Examination of Readiness of Teachers in the Use of Information-Communication Technologies in the Classroom

Nikolina Ribarić

Društvo Naša Djeca Jastrebarsko, Croatia

Abstract:

This paper compares the readiness of chemistry teachers to use information and communication technologies in chemistry in 2018 and 2021. A survey conducted in 2018 on a sample of teachers showed that most teachers occasionally use visualization and digitization tools in chemistry teaching (65%), but feel that they are not educated enough to use them (56%). Also, most teachers do not have adequate equipment in their schools and are not able to use ICT in teaching or digital tools for visualization and digitization of content (44%). None of the teachers find the use of digitization and visualization tools useless. Furthermore, a survey conducted in 2021 shows that most teachers occasionally use visualization and digitization tools in chemistry teaching (83%). Also, the research shows that some teachers still do not have adequate equipment in their schools and are not able to use ICT in chemistry teaching or digital tools for visualization and digitization of content (14%). Advances in the use of ICT in chemistry teaching are linked to pandemic conditions and the obligation to conduct online teaching. The share of 14% of teachers who still do not have adequate equipment to use digital tools in teaching is worrying.

Keywords: Chemistry, digital content, e-learning, ICT, visualization.

Survey of Potato Viral Infection Using Das-Elisa Method in Georgia

Maia Kukhaleishvili, Ekaterine Bulauri, Iveta Megrelishvili, Tamar Shamatava, Tamar Chipashvili

Georgian Technical University, Biotechnology Center, Tbilisi, 0175, Georgi

Abstract:

Plant viruses can cause loss of yield and quality in a lot of important crops. Symptoms of pathogens are variable depending on the cultivars and virus strain. Selection of resistant potato varieties would reduce the risk of virus transmission and significant economic impact. Other way to avoid reduced harvest yields is regular potato seed production sampling and testing for viral infection. The aim of this study was to determine the occurrence and distribution of viral diseases according potato cultivars for further selection of virus-free material in Georgia. During the summer 2015- 2016, 5 potato cultivars (Sante, Laura, Jelly, Red Sonia, Anushka) at 5 different farms located in Akhalkalaki were tested for 6 different potato viruses: Potato virus A (PVA), Potato virus M (PVM), Potato virus S (PVS), Potato virus X (PVX), Potato virus Y (PVY) and potato leaf roll virus (PLRV). A serological method, Double Antibody Sandwich-Enzyme linked Immunosorbent Assay (DASELISA) was used at the laboratory to analyze the results. The result showed that PVY (21.4%) and PLRV (19.7%) virus presence in collected samples was relatively high compared to others. Researched potato cultivars except Jelly and Laura were infected by PVY with different concentrations. PLRV was found only in three potato cultivars (Sante, Jelly, Red Sonia) and PVM virus (3.12%) was characterized with low prevalence. PVX, PVA and PVS virus infection was not reported. It would be noted that 7.9% of samples were containing PVY/PLRV mix infection. Based on the results it can be concluded that PVY and PLRV infections are dominant in all research cultivars. Therefore significant yield losses are expected. Systematic, long-term control of potato viral infection, especially seed-potatoes, must be regarded as the most important factor to increase seed productivity.

Keywords: Diseases, infection, potato, virus.

Hepatitis B Virus Infection among Egyptian Children Vaccinated during Infancy

Iman I. Salama, Samia M. Sami, Somaia I. Salama, Zeinab N. Said, Thanaa M. Rabah, Aida M. Abdel-Mohsin

Community Medicine Research Department, National Research Center, Cairo, Egypt

Abstract:

This is a national community based project to evaluate effectiveness of HBV vaccination program in prevention of infection. HBV markers were tested in the sera of 3600 vaccinated children. Infected children were followed up for 1 year. Prevalence of HBV infection was 0.39 % (0.28% positive for anti-HBc, 0.03% positive for HBsAg and 0.08% positive for both). One year later, 50% of positive anti-HBc children turned negative with sustained positivity for positive HBsAg cases. HBV infection was significantly higher at age above 9 years (0.6%) compared to 0.2% at age 3-9 years and 0% at younger age ($P < 0.05$). Logistic analysis revealed that predictors for HBV infection were history of blood transfusion, regular medical injection, and family history of either HBV infection or drug abuse (adjusted odds ratios 6.2, 5.6, 7.6 & 19.1 respectively). HBV vaccination program produced adequate protection. Adherence to infection control measures and safe blood transfusion are recommended.

Keywords: Children, Egypt, HBV Infection, HBV Vaccine.

THE RELATIONSHIP of INFECTION PARAMETERS and ORGAN FUNCTION TESTS with PROGNOSIS in COVID-19 PATIENTS

OYA GÜVEN ¹, DİLEK VURAL KELEŞ ²

¹ Kırklareli University, Medicine School, ORCID ID: 0000-0002-6389-4561

² Kırklareli University, Faculty of Health Science, ORCID ID: 0000-0002-4346-7474

ABSTRACT

In the course of COVID-19 disease, blood tests show changes due to viral load, developing cytokine storm, and existing chronic diseases. It is thought that blood values measured at abnormal levels can predict the prognosis, and the clinic can change rapidly. Considering the literature, this study aims to highlight the significant abnormalities seen in blood tests of COVID-19 patients.

Key Words: COVID-19, Blood Tests, Pneumonia, Prognosis.

1. INTRODUCTION

Severe Acute Respiratory Syndrome Virus COVID-19 (SARS-CoV-2), which has been affecting the whole world since 2019, has peaked periodically and caused a pandemic. Not all people who come into contact with the virus are sick, while some get worse quickly. The most important factors causing this; It is thought that the person's immune system level, the presence of receptors with affinity for COVID-19 [such as ACE-2 (Angiotensin Converting Enzyme-2)], viral load, developing cytokine storm, existing chronic diseases (1). Therefore, in the course of COVID-19 disease, monitoring the changes in blood values can give us clues about the prognosis.

Although it was thought that only respiratory tract infection developed at the beginning of the pandemic, it has been observed that COVID-19 may develop vascular pathology by disrupting the coagulation cascade, and multiple organ failure may occur (2, 3). Therefore, it has been observed that not only infection or respiratory tract tests but also all organ function tests, especially coagulation parameters, are essential. Thus, it can be predicted that the prognosis can be improved if changes in blood tests are detected early and intervened quickly.

In this study, we aimed to examine the significant abnormalities seen in the blood tests of COVID-19 patients, the change observed in the follow-ups, whether this situation could predict the prognosis and to what extent it affects.

2. MATERIAL and METHODS

2.1. Study Design

This study was designed as a single-centre, retrospective, observational cohort. Between March and December 2020, patients diagnosed with COVID-19 and receiving

outpatient or inpatient treatment were examined. Patients' data were obtained from the hospital archive, computer, and health system records. For this study, approval was obtained by Kırklareli University Scientific Research Ethics Committee (P202200022-04).

2.2. Study Sample

For this study, 124 patients over 18 were randomly selected, diagnosed with COVID-19 (viral pneumonia detected in PCR + or tomography), and applied to the Emergency Service during the pandemic. The examinations of patients at the first application and the end of the treatment were examined. Among these tests, hemogram (leukocyte, neutrophil, lymphocyte, platelet, haemoglobin, hematocrit), biochemistry [AST (Aspartate Aminotransferase), ALT (Alanine Aminotransferase), urea, creatine, electrolytes], infection parameters [procalcitonin, ferritin, C-RP (C-Reactive Protein)], coagulation parameters [D-Dimer, INR (International Normalized Ratio)] results, the severity of pneumonia at the time of admission, and the presence of additional diseases on the prognosis were examined.

2.3. Statistical analysis

In the descriptive statistics of the data, mean, standard deviation, median, minimum, maximum, frequency, and ratio values were used. The distribution of variables was analysed with the Kolmogorov-Smirnov test. Mann-Whitney U test was used to examine independent quantitative data, the Wilcoxon test was used to analyse dependent quantitative data, and the chi-square test was used to analyse independent qualitative data. The ROC curve investigated the effect level and cut-off value, and the effect level was analysed by univariate and multivariate logistic regression. SPSS 28.0 program was used in the analysis.

3. RESULTS

The mean age of all patients included in the study was 62.58 ± 13.87 years. The rate of male patients (57.3%) was higher. 93 patients (75%) dead. The highest rate (n:70-56.4%) was the patient with a history of coronary artery disease.

The mean age, pneumonia severity, and comorbidity rate of patients with ex were significantly ($p < 0.05$) higher than the discharged group. There was no significant gender difference ($p > 0.05$) between these two groups (Chart 1).

Chart 1: Demographic characteristics and disease findings according to the prognosis of the patients

		Discharged		Ex		p
		Mean±SD		Mean±SD		
		n-%	Median	n-%	Median	
Age		59.6 ± 13.8	62.0	71.4 ± 9.8	74.0	0.000 ^m
Gender	Female	43	46.2%	10	32.3%	0.173 ^{X²}
	Male	50	53.8%	21	67.7%	
Pneumonia Severity	Mild	17	18.3%	0	0.0%	0.000 ^{X²}
	Moderate	40	43.0%	4	12.9%	
	Severe	36	38.7%	27	87.1%	
Comorbidity	(-)	41	44.1%	3	9.7%	0.001 ^{X²}
	(+)	52	55.9%	28	90.3%	

m: Mann-Whitney U test, X²: Chi-square test

Chart 2: Hemogram test results according to the prognosis of the patients

		Discharged		Ex		p
		Mean±SD	Median	Mean±SD	Median	
Leukocyte	First result	7.94 ± 4.01	6.84	9.66 ± 5.15	8.90	0.077 ^m
	Last result	9.06 ± 3.92	8.40	14.80 ± 6.88	14.30	0.000 ^m
	F/L	1.11 ± 4.46	1.33	5.14 ± 7.23	4.85	0.003 ^m
Intragroup Exchange p		0.001 ^w		0.000 ^w		
Lymphocyte#	First result	1.59 ± 0.97	1.38	1.00 ± 0.62	0.81	0.000 ^m
	Last result	1.85 ± 0.83	1.70	0.75 ± 0.46	0.67	0.000 ^m
	F/L	0.25 ± 0.94	0.35	-0.25 ± 0.78	-0.09	0.001 ^m
Intragroup Exchange p		0.004 ^w		0.082 ^w		
Neutrophil#	First result	5.67 ± 3.81	4.64	8.03 ± 4.86	7.35	0.005 ^m
	Last result	6.38 ± 3.70	5.33	13.42 ± 6.57	13.25	0.000 ^m
	F/L	0.72 ± 4.24	0.68	5.39 ± 6.83	5.38	0.001 ^m
Intragroup Exchange p		0.011 ^w		0.000 ^w		
Neutrophil %	First result	67.30 ± 15.57	68.40	77.78 ± 16.75	83.10	0.000 ^m
	Last result	66.49 ± 14.23	67.40	88.88 ± 7.60	91.90	0.000 ^m
	F/L	-0.81 ± 16.24	-1.10	11.10 ± 17.80	7.80	0.001 ^m
Intragroup Exchange p		0.531 ^w		0.000 ^w		
Platelet	First result	226.47 ± 77.13	211.00	209.52 ± 109.99	183.00	0.062 ^m
	Last result	311.63 ± 116.25	302.00	197.32 ± 94.06	210.00	0.000 ^m
	F/L	85.16 ± 99.42	74.00	-12.19 ± 114.16	-1.00	0.000 ^m
Intragroup Exchange p		0.000 ^w		0.734 ^w		
Haemoglobin	First result	13.25 ± 1.62	13.40	13.05 ± 2.06	13.00	0.566 ^m
	Last result	12.94 ± 1.75	13.10	11.93 ± 2.38	11.80	0.011 ^m
	F/L	-0.31 ± 1.35	-0.20	-1.12 ± 1.53	-1.00	0.018 ^m
Intragroup Exchange p		0.027 ^w		0.001 ^w		
Hematocrit	First result	39.61 ± 4.44	39.60	38.25 ± 5.27	38.30	0.215 ^m
	Last result	38.95 ± 4.56	39.20	36.42 ± 7.18	36.00	0.021 ^m
	F/L	-0.66 ± 3.93	-0.40	-1.82 ± 4.80	-1.50	0.183 ^m
Intragroup Exchange p		0.078 ^w		0.047 ^w		

#: Number of Cells, %: Cell Percentage,
m: Mann-Whitney U test, w: Wilcoxon test

Chart 3: Biochemistry test results according to the prognosis of the patients

		Discharged		Ex		p
		Mean.±SD	Median	Mean.±SD	Median	
AST	First result	37.50 ± 40.81	28.00	40.32 ± 17.52	38.00	0.020 ^m
	Last result	31.03 ± 21.68	25.00	140.48 ± 336.08	47.00	0.000 ^m
	F/L	-6.47 ± 42.77	-2.00	100.16 ± 332.96	14.00	0.000 ^m
Intragroup Exchange p		0.063 ^w		0.002 ^w		
ALT	First result	28.69 ± 29.90	21.00	27.61 ± 17.56	26.00	0.716 ^m
	Last result	45.63 ± 46.02	30.00	103.94 ± 271.51	34.00	0.607 ^m
	F/L	16.95 ± 45.96	5.00	76.32 ± 267.43	13.00	0.263 ^m
Intragroup Exchange p		0.000 ^w		0.001 ^w		
Urea	First result	38.72 ± 24.98	31.00	61.61 ± 29.35	53.00	0.000 ^m
	Last result	42.06 ± 31.21	32.00	149.85 ± 121.50	89.00	0.000 ^m
	F/L	3.34 ± 25.36	0.00	88.24 ± 114.71	40.00	0.000 ^m
Intragroup Exchange p		0.659 ^w		0.000 ^w		
Creatinine	First result	1.15 ± 1.03	0.87	1.45 ± 0.95	1.20	0.001 ^m
	Last result	1.08 ± 1.17	0.84	2.74 ± 2.29	1.59	0.000 ^m
	F/L	-0.07 ± 0.76	-0.07	1.29 ± 2.01	0.12	0.001 ^m
Intragroup Exchange p		0.000 ^w		0.007 ^w		
Sodium	First result	136.38 ± 5.14	137.00	134.24 ± 4.23	135.00	0.006 ^m
	Last result	137.98 ± 2.83	138.00	145.38 ± 9.48	145.00	0.000 ^m
	F/L	1.60 ± 5.32	1.00	11.14 ± 10.36	10.00	0.000 ^m
Intragroup Exchange p		0.010 ^w		0.000 ^w		
Potassium	First result	4.35 ± 0.49	4.30	4.37 ± 0.66	4.40	0.849 ^m
	Last result	4.41 ± 0.54	4.40	4.70 ± 1.17	4.40	0.319 ^m
	F/L	0.06 ± 0.63	0.10	0.33 ± 1.15	0.30	0.289 ^m
Intragroup Exchange p		0.506 ^w		0.144 ^w		
CRP	First result	11.03 ± 49.68	3.10	11.17 ± 9.21	8.32	0.002 ^m
	Last result	3.03 ± 4.63	0.86	13.54 ± 10.00	10.44	0.000 ^m
	F/L	-8.00 ± 49.97	-1.25	2.37 ± 11.81	2.04	0.001 ^m
Intragroup Exchange p		0.000 ^w		0.080 ^w		

AST: Aspartate Aminotransferase, ALT: Alanine Aminotransferase, CRP: C Reactive Protein, m: Mann Whitney U test, w: Wilcoxon test

The final leukocyte, final neutrophil number and percentage, AST, urea, creatinine, sodium, and C-RP values of the patients in the ex-group were significantly higher than those who were discharged. Platelet, haemoglobin, and hematocrit values were significantly lower (Charts 2, 3).

Chart 4: Infection and coagulation test results according to the prognosis of the patients

	Discharged		Ex		
Procalcitonin	1.50 ± 7.02	0.07	2.55 ± 10.34	0.24	0.000 ^m
D-Dimer	0.80 ± 1.16	0.50	2.72 ± 2.94	0.80	0.000 ^m
Ferritin	395.5 ± 460.0	226.0	890.3 ± 1045.6	694.0	0.000 ^m
INR	1.07 ± 0.39	1.03	1.16 ± 0.25	1.11	0.018 ^m

INR: International Normalized Ratio

For the patients in the group with a good prognosis, procalcitonin, D-Dimer, ferritin and INR values were significantly lower than those in the ex-group (Chart 4).

Chart 5: Effect values of data affecting prognosis

	Area Under the Curve	% 95 Confidence Interval	p
<i>Last Tests</i>			
Neutrophil %	0.928	0.879 - 0.977	0.000
Lymphocyte#	0.896	0.830 - 0.961	0.000
Urea	0.895	0.836 - 0.955	0.000
CRP	0.877	0.809 - 0.945	0.000
Neutrophil#	0.831	0.742 - 0.920	0.000
Sodium	0.775	0.648 - 0.901	0.000
Platelet	0.769	0.678 - 0.860	0.000
Leukocyte	0.768	0.659 - 0.878	0.000
AST	0.760	0.647 - 0.874	0.000
creatinine	0.755	0.631 - 0.878	0.000
D-Dimer	0.740	0.635 - 0.844	0.000
Ferritin	0.735	0.636 - 0.834	0.000
Procalcitonin	0.731	0.625 - 0.838	0.000
Haemoglobin	0.653	0.531 - 0.776	0.011
INR	0.642	0.532 - 0.752	0.018
Hematocrit	0.639	0.512 - 0.766	0.021
Pneumonia Severity	0.741	0.650 - 0.831	0.000
Comorbidity	0.641	0.540 - 0.743	0.019
Potassium	0.560	0.419 - 0.700	0.320
ALT	0.531	0.410 - 0.652	0.608

ROC Curve

%: Cell percentage, #: Number of Cells, CRP: C-Reactive Protein, AST: Aspartate Aminotransferase, INR: International Normalized Ratio, ALT: Alanine Aminotransferase

The most important predictor of prognosis was leukocyte subgroups (percentage of neutrophils, lymphocyte number), and the weakest markers were potassium and ALT (Chart 5).

4. DISCUSSION and CONCLUSION

More than 6 million people died from COVID-19. The most important reason why the number during the pandemic period is so high is that the virus is transmitted through the respiratory tract, infects quickly, and definitive treatment cannot be found. Therefore, studies on predicting the prognosis have come to the fore. In this case, inexpensive, rapid blood tests, which the clinician routinely performs and does not have difficulty interpreting, are the best choice.

In the studies, it has been determined that COVID-19 has a severe course in male gender, elderly, and patient groups with comorbidity (4). Similarly, in this study, the prognosis of elderly patients and patients with comorbidities was poor. Unlike the literature, no relationship was found between gender and prognosis in this study. This may be due to the small size of the study group.

In most viral infections, neutrophil number is low, and the lymphocyte number is high. The study by Naess et al. found that the neutrophil-lymphocyte ratio (NLR) of patients with bacterial infection was higher than those with viral infection (5). In bacterial infections, granule-containing cells in the leukocyte subsets were more stimulated, and the increased rate of lymphocyte migration to other tissues may have caused transient lymphopenia (6). These results may be a clue for the recognition and follow-up of viral infections. This study, with the findings in the literature, can explain the survival of patients with a slight difference between the first and last neutrophil and lymphocyte numbers. Infection parameters such as leukocyte subgroups, CRP, procalcitonin and ferritin were high in patients with poor prognoses. Elevated tests may indicate strong bacterial and viral infection overlap and may guide the clinician to reconsider the treatment protocol.

It has been determined that the SARS-CoV-2 virus enters the cell using the ACE-2 receptor. Since this enzyme is also found in the kidney and lungs, these organs are exposed to direct toxic effects (7). It is thought that tissue hypoxia, infection and cytokine storm that develop due to lung damage also negatively affect organ damage (8, 9). Tests such as urea, creatinine, AST, and ALT that allow us to evaluate kidney and liver functions are the most frequently requested examinations in the follow-ups, especially in the patient groups with chronic diseases treated with antiviral and antibiotherapy. In a study conducted, it was found that the AST value is significantly higher in patients with a poor prognosis (10). In this study, the kidney and liver function tests of the patients with ex were higher than the other group. Also, in this study, no patients with mild pneumonia were identified among ex, confirming a

strong correlation between increased pneumonia severity and development of multiple organ damage and subsequent worsening of prognosis. In these patients, deterioration in renal function tests and marked electrolyte imbalance may be the answer (11).

In the study of Tang et al., they found D-Dimer elevation and prolongation in bleeding time in the analysis of patients with the ex. It is observed that most of the patients died due to disseminated intravascular coagulopathy (DIC) (12). It was known that Coronavirus increases the tendency to clot (13), but according to these results, it can be said that both coagulation and fibrinolysis are activated. In this study, anaemia in the ex-group, predisposition to thrombocytopenia, and high INR and D-Dimer values support this theory. It is a typical indication that COVID-19 disrupts the bleeding parameters and coagulation cascade.

Additionally, in this study, even patients with severe pneumonia and comorbidity seem to respond well to treatment and are discharged. The importance of the immune system's response to the trauma caused by the virus comes to the fore.

According to this study's result, we think the prognosis can be predicted, and precautions can be taken with simple tests, even if the COVID-19 disease progresses worst. Frequent follow-up of examinations, especially in the vulnerable population, can help the clinician to predict the course of the prognosis and take early precautions.

REFERENCES

- [1] Li X, Geng M, Peng Y, Meng I, lu S. Molecular immune pathogenesis and diagnosis of COVID-19, *J Pharm Anal*, 2020.
- [2] Varga, Z., Flammer, A. J., Steiger, P., Haberecker, M., Andermatt, R., Zinkernagel, A. S., Moch, H. Endothelial cell infection and endotheliitis in COVID-19, *The Lancet*, 395(10234), 1417-1418, 2020.
- [3] Magro, C., Mulvey, J. J., Berlin, D., Nuovo, G., Salvatore, S., Harp, J., Laurence, J. Complement associated microvascular injury and thrombosis in the pathogenesis of severe COVID-19 infection: a report of five cases, *Translational Research*, 220, 1-13, 2020.
- [4] Mo, P., Xing, Y., Xiao, Y. U., Deng, L., Zhao, Q., Wang, H., Zhang, Y. Clinical characteristics of refractory COVID-19 pneumonia in Wuhan, China, *Clinical infectious diseases*, 2020.

January 13 - 14, 2023 - Istanbul

- [5] Naess, A., Mo, R., Nilssen, S. S., Eide, G. E., & Sjørusen, H. Infections in patients hospitalized for fever as related to duration and other predictors at admittance, *Infection*, 42(3), 485-492, 2014.
- [6] Wang, F., Nie, J., Wang, H., Zhao, Q., Xiong, Y., Deng, L., Zhang, Y. Characteristics of peripheral lymphocyte subset alteration in COVID-19 pneumonia, *The Journal of infectious diseases*, 221(11), 1762-1769, 2020.
- [7] Battle, D., Soler, M. J., Sparks, M. A., Hiremath, S., South, A. M., Welling, P. A., Swaminathan, S. Acute kidney injury in COVID-19: emerging evidence of a distinct pathophysiology, *Journal of the American Society of Nephrology*, 31(7), 1380-1383, 2020.
- [8] Legrand, M., Bell, S., Forni, L., Joannidis, M., Koyner, J. L., Liu, K., Cantaluppi, V. Pathophysiology of COVID-19-associated acute kidney injury, *Nature Reviews Nephrology*, 17(11), 751-764, 2021.
- [9] Mubarak, M., Nasri, H. COVID-19 nephropathy; an emerging condition caused by novel coronavirus infection, *Journal of Nephropathology*, 9(3), 2020.
- [10] Bloom, P. P., Meyerowitz, E. A., Reinus, Z., Daidone, M., Gustafson, J., Kim, A. Y., Chung, R. T. Liver biochemistries in hospitalized patients with COVID-19. *Hepatology*, 73(3), 890-900, 2021.
- [11] Pei, G., Zhang, Z., Peng, J., Liu, L., Zhang, C., Yu, C., Xu, G. Renal involvement and early prognosis in patients with COVID-19 pneumonia, *Journal of the American Society of Nephrology: JASN*, 31(6), 1157, 2020.
- [12] Tang, N., Li, D., Wang, X., Sun, Z. Abnormal coagulation parameters are associated with poor prognosis in patients with novel coronavirus pneumonia, *Journal of thrombosis and haemostasis*, 18(4), 844-847, 2020.
- [13] Li, X., Geng, M., Peng, Y., Meng, L., Lu, S. Molecular immune pathogenesis and diagnosis of COVID-19, *Journal of pharmaceutical analysis*, 10(2), 102-108, 2020.